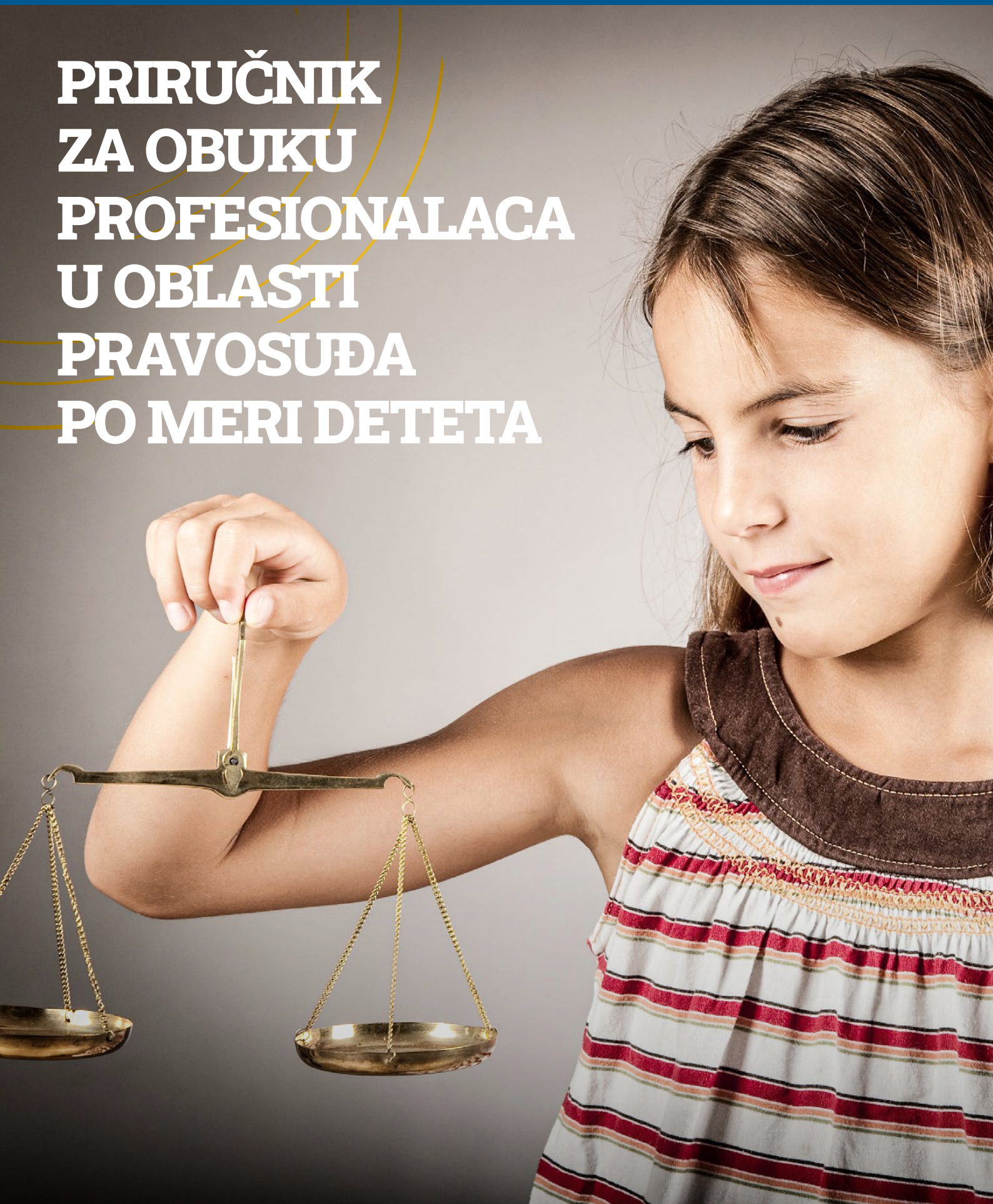

PRIRUČNIK ZA OBUKU PROFESIONALACA U OBLASTI PRAVOSUĐA PO MERI DETETA

**“ Radeći u
najboljem
interesu
deteta, radimo
u najboljem
interesu
čovečanstva**

Kerol Belami

PRIRUČNIK ZA OBUKU PROFESIONALACA U OBLASTI PRAVOSUĐA PO MERI DETETA

Autori:

Nenad Vujić,
direktor Pravosudne akademije

Dr Ivana Stevanović,
direktor Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja

Dr Milica Kolaković-Bojović,
viši naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja

Ljubinka Marković,
savetnik za maloletna lica u krivičnom postupku Višeg suda u Beogradu

Olivera Zečević,
šef Odseka za prevenciju i suzbijanje maloletničke delinkvencije u
Upravi kriminalističke policije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije

Ljubica Milutinović,
sudija Vrhovnog kasacionog suda u penziji i stalni predavač Pravosudne akademije

Andrea Delibašić,
mlađa savetnica u Odeljenju za istraživanje i unapređenje obrazovanja Pravosudne akademije

Stefan Vučićević,
mlađi savetnik u Odeljenju za istraživanje i unapređenje obrazovanja Pravosudne akademije

Igor Milovanov,
sekretar Programskog saveta Pravosudne akademije

Izjava odricanja od odgovornosti: Sadržaj ove publikacije predstavlja stanovište autora i u potpunosti je njihova odgovornost. Evropska komisija ne prihvata odgovornost za upotrebu niti verodostojnost informacija koje publikacija sadrži.

Sadržaj

Indeks korišćenih skraćenica	6
Uvod	7
Projektni okvir	9
Poglavlje I: Metodologija obuka u oblasti pravosuđa po meri deteta	11
Poglavlje II: Sadržaj nastavnog plana i programa obuke	15
Pravosuđe po meri deteta – teorijska osnova	17
Najbolji interes deteta	18
Pravo deteta na informisanje	23
Pravo deteta da bude informisano o svojim pravima i obavezama u kontaktu sa policijom	28
Pravo deteta na integritet i dostojanstvo	29
Pravo na dostojanstvo i privatnost žrtava u medijskom prostoru	30
Pravo deteta na zaštitu od sekundarne viktimizacije	45
Eksploatacija dece u svrhu vršenja kriminalnih aktivnosti	52
Pravo na reparaciju	53
Poglavlje III: Metodološki aspekti obrazovnog rada sa odraslima – smernice za predavače	59
Poglavlje IV: Program osnovnih obuka	69
Literatura	83
Aneksi	87
Aneks I Lista relevantnih međunarodnih standarda u oblasti pravosuđa po meri deteta	89
Aneks II Odabrana praksa Evropskog suda za ljudska prava u vezi dece i maloletnika	92
Aneks III Najbolji interes deteta – Hipotetički slučaj	106
Aneks IV Razvojne karakteristike deteta i sposobnost svedočenja	108
Aneks V MUP-ov obrazac: Obaveštenje o pravima maloletnog lica u predistražnom postupku	111
Aneks VI Imovinskopravni zahtev – privremene mere	114
Aneks VII Smernice za kreiranje ulaznog i izlaznog testa sa primerom testa	116
Aneks VIII Primer evaluacionog standardizovanog upitnika koji će biti korišćen na obukama	117
Aneks IX Primer ulaznog i izlaznog testa	118
Aneks X Pravosuđe po meri deteta – lista za proveru za buduće predavače	119

Indeks korišćenih skraćenica

ZMUKD,
Zakon o
maloletnicima

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela
i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

KZ

Krivični zakonik

ZKP

Zakonik o krivičnom postupku

ZIKS

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija

RS

Republika Srbija

EU

Evropska unija

RZS

Republički zavod za statistiku

RZSZ

Republički zavod za socijalnu zaštitu

VKS

Vrhovni kasacioni sud

RJT

Republičko javno tužilaštvo

UIKS

Uprava za izvršenje krivičnih sankcija

MUP

Ministarstvo unutrašnjih poslova

OCD

Organizacije civilnog društva

CPD

Centar za prava deteta

CSR

Centar za socijalni rad

NID

Najbolji interes deteta

PAS

Psihoaktivna supstanca

KOPD

Konvencija o pravima deteta

ESLJP

Evropski sud za ljudska prava

PZ

Porodični zakon

EKLJP

Evropska konvencija o ljudskim pravima

ZMUKD

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela

ZJIM

Zakon o javnom informisanju i medijima

ZOO

Zakon o obligacionim odnosima

ZIO

Zakon o izvršenju i obezbeđenju

Uvod

Deca mogu na različite načine da budu u kontaktu sa pravosudnim sistemom, što je za njih najčešće stresan događaj, a naročito kada su u ulozi stranke u postupku.

Pravosuđe po meri deteta kao standard, na čijem kontinuiranom razvoju i implementaciji sve institucije u našoj zemlji godinama predano rade, trebalo bi da omogući detetu da i u kontaktu sa pravosudnim sistemom u situacijama koje su po samoj prirodi neprijatne, ostane pre svega dete čiji će najbolji interes i prava biti poštovani. Na tom putu neophodno je pre svega obezbediti komunikaciju primerenu uzrastu deteta kako bi dete moglo da razume svoja prava i sve dalje radnje tokom postupka, uz obavezu svih profesionalaca da poštuju i štite sva prava deteta.

Kako bi profesionalci bili uspešni u radu sa decom, neophodno je njihovo kontinuirano usavršavanje u ovoj oblasti.

Priručnik za obuku profesionalaca u oblasti pravosuđa po

meri deteta nastao je u okviru projekta “Prava deteta u Srbiji – Unapređenje položaja dece u pravosudnom sistemu Republike Srbije”, koji ima za cilj poboljšanje ishoda za decu u kontaktu sa zakonom, kroz sistemsko ostvarivanje prava deteta i podršku zasnovanu na dokazima u postupcima koje sprovode nosioci javnih ovlašćenja. Projekat sprovode International Rescuee Committee (IRC), Centar za prava deteta i ASTRA, uz podršku Evropske komisije kroz Program Prava, jednakost i državljanstvo (referentni broj: 878485 – CRIS).

Ovaj Priručnik sea sastoji iz četiri međusobno povezane celine (Metodologija obuka, Sadržaj nastavnog plana, Program obuka, Metodološki aspekti rada sa odraslima) koje imaju za cilj da pomognu budućim predavačima u pripremi i realizaciji standardizovanih obuka u skladu sa principima odraslih kao učesnika obuka. Aneksi treba da budu koristan izvor pre svega za kreiranje materijala za obuke, ali i za sticanje širih znanja u ovoj oblasti.

Autori

Projektni okvir

Projekat „Prava deteta u Srbiji – Unapređenje položaja dece u pravosudnom sistemu Republike Srbije“ (u daljem tekstu: Projekat) otpočeo je u februaru 2020. godine. **Opšti cilj projekta CRIS** (u daljem tekstu: Projekat) je da se unapredi položaj dece koja su uključena u pravosudni sistem Republike Srbije (RS) sistematskom primenom postupaka i regulative koji štite prava deteta i dokazanom podrškom u postupcima. Ovo može uključivati unapređenje prava na saslušanje, pravo na informacije, pravo na zaštitu privatnosti, pravo na nediskriminaciju i princip najboljeg interesa deteta, u skladu sa preporukama Agencije EU za osnovna prava (FRA) „CFJ – perspektive i iskustva dece i profesionalaca“.

Specifični ciljevi projekta CRIS

1. Razviti alate zasnovane na međunarodnim i domaćim standardima i politikama pravosuđa po meri deteta – prilagođene pravosudnom sistemu Srbije, a koje se pozivaju na specifične reference i uključuju rešenja za nedostatke uočene kroz formativnu analizu;
2. Razviti program obuke za nosioce pravosudnih funkcija i predstavnike ostalih insitucija uključenih u sudske postupke u kojima učestvuju deca;
3. Razviti alat za samoprocenu (kontrolne liste) za stručnjake koji bi ga koristili u praksi.

Jedan od prvih koraka u sprovođenju Projekta bila je i izrada Formativne analize (u daljem tekstu: Analiza), kao istraživanja usmerenog na pružanje informacija neophodnih za sprovođenje daljih faza Projekta. Ovo istraživanje je uključilo usklađenost normativnog okvira u Republici Srbiji u oblasti pravde po meri deteta

sa sa relevantnim međunarodnim standardima, kao i analizu primene zakonskog okvira u praksi (analiza sudskih presuda). Ideja Formativne analize bila je da pokaže prednosti i mane postojećeg postupanja praktičara, kao što su sudije, tužioci, advokati, voditelji slučaja/socijalni radnici, staratelji i drugi profesionalci koji su u kontaktu sa decom, i koji oblikuju njihovo iskustvo sa sistemom, kao i da pojasni u kojoj meri je takvo postupanje uslovljeno nedostacima normativnog okvira. Ovaj dokument rezultirao je i listom preporuka koje zajedno sa nalazima Analize, služe kao polazna osnova za sprovođenje narednih faza projekta.

Projektni zadaci

Zadatak ekspertske tima koji je radio na ovom setu projektnih zadataka bio je da:

- Pripremi metodologiju (kombinovanjem teoretskih znanja i praktičnih iskustava) i Sadržaj nastavnog plana i programa obuke;
- Pripremi nacrt i konačnu verziju paketa obuke i nastavni plan i program za pravosuđe po meri deteta;
- Izradi liste za proveru ili alate za samoprocenu koju bi stručnjaci koristili u praksi.

Način realizacije projektnih zadataka

Prilikom realizacije projektnih zadataka, ekspertske tim se oslanjao na zaključke i preporuke Formativne analize, kao i na praktična iskustva članova tima stečena u višegodišnjem istraživačkom i nastavnom radu u ovoj oblasti. Tim se rukovodio potrebom da obuka bude koncipirana tako da predstavlja **nadogradnju, a ne ponavljanje** specijalizovanih obuka u oblasti koje pod okriljem Pravosudne akademije pohađaju profesionalci koji su u skladu sa Zakonom o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica to u obavezi da čine. Pored toga, nastojalo se da **što veći značaj bude dat unapređenju praktičnih veština** neophodnih za adekvatnije prepoznavanje i adresiranje potreba dece u dodiru sa pravosudnim sistemom.

POGLAVLJE I

Metodologija obuka u oblasti pravosuđa po meri deteta

Bazične metodološke postavke budućih obuka zasnivaju se na nekoliko ključnih pitanja: ko bi trebalo da budu polaznici obuka; koliko bi obuke trebalo da traju; koji model obuka bi bio adekvatan u kontekstu potrebe da se obezbedi kvalitet ali i održivost obuka i nakon okončanja projekta i najzad, koji metodički pristup bi trebalo koristiti u okviru samih obuka.

Model obuka i održivost

Uzimajući u obzir važnost teme, ali i potrebu da se omogući održivost ovih obuka pod okriljem Prvosudne akademije i nakon okončanja projekta, korak koji je prethodio masovnijim obukama nosilaca pravosudnih funkcija je Trening za trenere (ToT), odnosno obuka za buduće predavače.

Model obuke za predavače imao je za cilj da objedini nekoliko zahteva:

- Potrebu za poznavanjem relevantnih međunarodnih standarda;
- Neophodnost savladavanja relevantnih odredaba nacionalnog zakonodavstva;
- Identifikaciju ključnih izazova u praksi, uključujući one koji dolaze iz interakcije sa medijima;
- Specifičnosti pojedinih oblasti postupanja nosilaca pravosudnih funkcija.
- Upravljanje procesom interaktivne obuke i organizovanog učenja.

Polaznici osnovnih obuka

Kada je reč o izboru polaznika za osnovne obuke, neophodno je uključiti sudije, tužioce i advokate koji postupaju u predmetima u kojima se maloletnici javljaju kao učinioci, oštećeni ili svedoci krivičnih dela. Imajući u vidu interaktivni karakter obuka, kao i trenutnu epidemiološku situaciju, planiran broj učesnika po obuci je 20.

Metodika

Imajući u vidu tematske celine koje su uočene kao prioritete, prepoznatu potrebu da obukama bude obuhvaćeno ne samo unapređenje znanja, već i veština, a uzimajući u obzir da će polaznici obuka biti kako sudije i tužioc, tako i advokati koji rade sa maloletnicima, policija, predstavnici ustanova socijalnog rada, pred-

stavnici nevladinog sektora koji rade sa decom u kontaktu sa zakonom, neophodno je rad organizovati u nekoliko modaliteta:

Plenarne sesije: Ovaj modalitet rada trebalo bi koristiti za potrebe identifikacije i obrazlaganja ključnih problema/tematskog obuhvata obuka. Ujedno, ovo bi trebalo da bude jedini segment rada u kojem prevlađuje *ex-catedra* pristup, dok bi u ostatku rada trebalo koristiti metode koji podrazumevaju interakciju, kako između predavača i polaznika obuke, tako i među polaznicima obuke međusobno.

Tematske sesije/radionice: Ovaj model rada trebalo bi da dominira obukama. Uzimajući u obzir karakteristike i osnovne principe učenja odraslih, radioničarski pristup bi trebalo da se zasniva na tome da kod učesnika razvija sledeće andragoške principe:

1. Poštovanje učesnikovog iskustva, ugla gledanja, očekivanja i potreba;
2. Sloboda izbora u učenju;
3. Aktivna participacija učesnika;
4. Stimulativna atmosfera za rad;
5. Dvosmerna komunikacija.

Zbog tema koje su identifikovane kao prioritete, trebalo bi nastojati da rad na tematskim sesijama bude organizovan tako da su polaznici podeljeni u nekoliko grupa (četiri ili pet manjih grupa od po četiri ili pet članova u zavisnosti od ukupnog broja učesnika na obuci (20 učesnika)) čiji bi sastav trebalo da bude takav da svaka grupa uključuje profesionalce različitih struka, čime bi se omogućio multisektorski pristup i sagledavanje problema. Rad bi trebalo u velikoj meri da se zasniva na studijama hipotetičkog slučaja, pri čemu bi članovima svake grupe bilo omogućeno da predlože rešenje, najpre svako iz svog profesionalnog ugla, a potom da kao grupa (hipotetički tim stručnjaka koji bi u praksi radio na jednom predmetu u kome se maloletnik javlja kao učinilac, oštećeni ili svedok) daju zajedničko viđenje. Fokus bi takođe trebalo da bude na senzibilizaciji profesionalaca iz pravosuđa kroz rad sa stručnjacima pomagačkih struka, ali i na interakciji između profesionalaca i predstavnika medija, čime bi se omogućilo da obe strane bolje razumeju balansiranje interesa javnosti, da javnost bude informisana i da se istovremeno zaštiti najbolji interes deteta.

Ulazni i izlazni test: Kod ove vrste obuka korisnim se pokazuju ulazni i izlazni testovi samoevaluacije koji učesnicima, ali i organizatorima obuke, pružaju mogućnost da isprate efekte obuke, ali i da, zajedno sa evaluacijom samog programa i predavača, omoguće kontinuirano unapređenje i otklanjanje uočenih nedostataka same obuke.

POGLAVLJE II

Sadržaj nastavnog plana i programa obuke

Poglavljje II

Sadržaj nastavnog plana i programa obuke određen je trima ključnim odrednicama: najpre, širi okvir koji određuje sadržinu nastavnog plana i programa prilagođen je prema zahtevima sadržanim u ključnim izvorima međunarodnih standarda u oblasti pravde po meri deteta čija je puna lista sadržana u Aneksu I, da bi potom prioritizacija pitanja, odnosno tema koje treba da budu obrađene bila izvršena na osnovu zaključaka i preporuka Formativne analize i iskustava članova Ekspertskog tima u predmetnoj oblasti.

Treća odrednica koja bliže utvrđuje metodološki okvir obuke zasnovana je na utvrđenim standardima savremene andragoške prakse kao i na uočenim potrebama i prethodnom praktičnom iskustvu polaznika.

Ovi osnovni principi i standardi pravosuđa po meri deteta pre, u toku i nakon sudskih postupaka, uređuju čitav niz pitanja koja su podeljena u tri kategorije:

1. Opšta pitanja od značaja za maloletne učinioce, žrtve i svedoke krivičnih dela
2. Pitanja koja se odnose na položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela
3. Pitanja koja su relevantna za položaj maloletnih žrtava i svedoka krivičnih dela.

Imajući u vidu ograničenja koja nameće trajanje obuke, kao i činjenicu da će učesnici iste biti profesionalci koji već poseduju osnovna znanja u oblasti pravde po meri deteta, sadržina obuke je prilagođena potrebi da se stvori izvesna nadgradnja nad već usvojenim znanjima, pri čemu je selekcija tema izvršena na osnovu nekoliko kriterijuma:

- **Dosadašnja zastupljenost tema u sličnim obukama – pri čemu se vodilo računa da prioritet dobiju teme koje su bile nepravredno zapostavljene, a time profesionalci uskraćeni za detaljnije upoznavanje sa njima;**
- **Aktuelnost pojedinih tema – trenutno stanje u Republici Srbii u oblasti pravosuđa po meri deteta, potreba da se pojedine teme detaljnije obrade u okviru ovog ciklusa obuka se sama nametnula;**
- **Normativna aktivnost u Republici Srbiji – prilikom definisanja tema, vodilo se računa i o sadržini nedavno usvojenih dokumenata javnih politika ili izmena i dopuna zakonskog okvira, što je nužno dovelo do potrebe da se profesionalci sa njima detaljnije upoznaju;**
- **Novine u oblasti međunarodnih standarda – imajući u vidu intenzivan rad UN Komiteta za prava deteta, ali i legislativnu aktivnost EU.**

Na osnovu svega navedenog kreiran je jedinstveni program obuka čija će detaljna razrada biti predstavljena u nastavku.

PRAVOSUĐE PO MERI DETETA – TEORIJSKA OSNOVA

Ovo poglavljje sastoji se iz šest delova koji inače predstavljaju tematske celine budućih osnovih obuka. U svakom delu data je teorijska osnova

za obradu tematske jedinice. Sadržaj se može koristiti i kao dodatni material za učesnike koji će im biti dat na kraju obuke.

NAJBOLJI INTERES DETETA

„Dete je svako ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života, ako se na osnovu zakona koji se odnosi na dete punoletstvo ne stiće ranije“.

Ovo je definicija navedena u članu 1. Konvencije o pravu deteta (u daljem tekstu KoPD koja je usvojena 20.11.1989. godine, a koja je ratifikovana kod nas zakonom o ratifikaciji „Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 15/90 i „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 4/96 i 2/97). Budući da domaći propisi ne sadrže posebnu definiciju pojma dete, ova definicija se koristi kao opšteprihvaćena.

Radi zadovoljenja svojih potreba, dete je uživatelj ljudskih prava i kao takvo autonomni pravni subjekt. Međutim, za potpuno ostvarenje garantovanih dečjih prava, detetu je potrebna podrška odraslih (bilo da se radi o roditeljima, starateljima ili usvojiteljima), kao i ispunjenje pozitivnih obaveza same države.

Države potpisnice međunarodnih ugovora kojima se garantuju dečja prava, moraju stvoriti i omogućiti uslove za razvoj svakog deteta na svojoj teritoriji. U zaštiti dečjih prava valja primeniti četiri komplementarna principa iz Konvencije o pravima deteta (KoPD):

1. Nediskriminacija
2. Najbolji interes deteta
3. Zaštita prava na život, opstanak i razvoj
4. Poštovanje mišljenja deteta.

Na nacionalnom nivou, Ustav Republike Srbije u članu 16. stav 2, proklamuje da opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori čine sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju, a u članu 18. Ustavom se jemče i neposredno primenjuju ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima. Zakonom se može propisati način ostvarenja ovih prava ako je to neophodno za ostvarenje pojedinog prava, pri čemu zakon ni u kom slučaju ne sme da utiče na suštinu zajemčenog

prava. Ustav u odredbi člana 64. proklamuje prava deteta, u članu 65. prava i dužnosti roditelja i u članu 66. propisuje posebnu zaštitu porodice, majke, samohranog roditelja i deteta.

Razrada Ustavom garantovanih prava i način njihovog ostvarenja predviđeni su Porodičnim zakonom (PZ) garantujući adekvatnu zaštitu, uvažavajući međunarodne standarde kako iz KoPD tako i izražena mišljenja Komiteta za prava deteta u Opštim komentarima koji predstavljaju Autentično tumačenje KoPD i standarde iskazane u drugim ratifikovanim međunarodnim konvencijama iz ovih oblasti. Prava deteta zakon tretira kao samostalna lična prava i dete kao aktivnog subjekta u njihovom ostvarenju. Dete je „stranka po sebi“ u svim postupcima iz porodičnih odnosa nezavisno da li je kao takvo označeno. Porodičnim zakonom izričito su propisana prava deteta i to:

- **pravo deteta da zna svoje poreklo (član 59. PZ);**
- **pravo na život sa roditeljima (član 60. PZ);**
- **pravo na održavanje ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi (član 61. PZ);**
- **pravo na razvoj deteta (član 62. PZ);**
- **pravo na obrazovanje (član. 63. PZ);**
- **pravo na preduzimanje pravnih poslova prema poslovnoj sposobnosti deteta (član 64. PZ); i**
- **pravo na formiranje i izražavanje mišljenja deteta (član. 65 PZ).**

Katalogu navedenih dečjih prava treba dodati i pravo stanovanja (habitat) iz člana 194. PZ koje, iako je smešteno u odeljak kojim se regulišu imovinski odnosi deteta i roditelja, predstavlja i lično pravo deteta.

Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta i komentar sa objašnjenjima uz smernice (ovaj dokument je usvojio Komitet ministara 17.11.2010. godine na 1098. zasedanju zamenika ministara, a smernice i komentar sa objašnjenjima redigovane su 31.5.2011. godine) posebno ukazuju na potrebu da zemlje članice obezbede multidisciplinarni pristup kako bi se ostvario cilj procene **najboljih interesa dece** u svim postupcima u kojima su deca uključena.

Smernice ukazuju da najbolji interes deteta mora biti garantovan kroz delotvorno ostvarenje dečjih prava u svim stvarima koja ih se tiču. Stavovima i mišljenju dece treba dati odgovarajuću težinu poštujući pravo na dostojanstvo, slobodu i ravnopravno postupanje. Svi nadležni organi vlasti su dužni da o tome vode računa ocenjujući ih za svako dete ponaosob, uključujući psihološko i fizičko blagostanje, pravne, socijalne i ekonomske interese deteta.

Saglasno njima, načelo vladavine prava treba da bude primenjeno na svu decu isto kao i na odrasle. Za sve sudske, vansudske i upravne postupke važe načela zakonitosti, srazmernosti, pretpostavka nevinosti, pravo na pristup sudu i pravično suđenje, pravo na žalbu kao delotvorni pravni lek. Njihov značaj ne sme da bude umanjen pod plaštom zaštite najboljeg interesa deteta. Upravo umanjenjem ovih načela vladavine prava, direktno bi bio oštećen najbolji interes deteta.

Najbolji interes deteta je međunarodni standard i osnovno načelo u KoPD koja u članu 3. stav 1. proklamuje: „U svim aktivnostima koje se tiču dece, bez obzira na to da li ih sprovode javne ili privatne institucije socijalne zaštite, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tela, najbolji interesi deteta su od prvenstvenog značaja“. Ovaj princip treba da omogući ostvarenje garantovanih prava deteta, te je najbolji interes deteta nužno sagledati u svim aktivnostima koje se tiču deteta, saglasno okolnostima svakog konkretnog slučaja. To znači da on svoju sadržinu crpi iz okolnosti konkretnog slučaja i da su one upravo odrednica koja omeđuje zaštitu najboljeg interesa deteta.

Komitet za prava deteta u Opštem komentaru broj 14. iz 2013. godine posebnu pažnju poklanja najboljem interesu deteta ukazujući na tri bitna aspekta njegovog ostvarenja:

1. **Materijalno pravni – suštinski aspekt**
2. **Interpretativni – tumačenje**
3. **Procesni aspekt – pravila postupka**

Najbolji interesi deteta uvek moraju biti prisutni u ostvarenju bilo kog dečjeg prava, te svako ko postupa u procesu ostvarivanja i zaštite dečjih prava mora iznaći smisao najboljeg interesa deteta distancirajući se od svojih ličnih stavova i ubeđenja.

- Materijalno pravni aspekt zahteva da pri odlučivanju o ostvarenju i zaštiti bilo kog dečjeg prava mora biti na pravi način

razmatran i vrednovan najbolji interes deteta, u skladu sa svim okolnostima slučaja, rukovođen konkretnim životnim okolnostima.

- Interpretativni aspekt zahteva da se pri primeni bilo koje norme kojom se ostvaruje neko dečije pravo, mora pronaći ono tumačenje norme koje na najoptimalniji način zadovoljava najbolji interes deteta, sagledavanjem svih aspekata zaštite. Nijedno pravo deteta ne sme biti ugroženo negativnim tumačenjem najboljeg interesa deteta.
- Procesni aspekt znači da pri odlučivanju o zaštiti i ostvarenju dečjih prava treba sagledati sve moguće ishode i proceniti njihov uticaj na dete, njegov razvoj i opstanak tj. zadovoljenje njegovih potreba na najbolji mogući način u sklopu konkretnih okolnosti slučaja. Zbog toga se moraju uspostaviti odgovarajuće procesne garancije.

Komitet za prava deteta prepoznaje **osnovne elemente** kao smernice za vrednovanje standarda najboljeg interesa deteta, pa tako mišljenju deteta daje veoma važan značaj. **Pravo na izražavanje mišljenja** ne vezuje za uzrast deteta, već za sposobnost formiranja i izražavanja mišljenja. To isto čini i naš Porodični zakon tako da dete učestvuje – participira u proceni svojih najboljih interesa. Pored prava na mišljenje, Komitet za prava deteta zaključuje da je potrebno prilikom procene najboljeg interesa deteta voditi računa o **pravu deteta na život sa roditeljima i u porodičnoj sredini**, kao i o **odvajanju deteta od porodice**, što treba da bude **samo izuzetno**, u zakonom propisanom postupku i u najboljem interesu deteta. Sledeći aspekt o kojem treba voditi računa prilikom utvrđivanja najboljeg interesa deteta, odnosi se na posebnu pažnju **o odrednicama koje se tiču identiteta deteta** (nacionalno poreklo, verski i kulturni identitet, kao i različite potrebe deteta bilo materijalne, obrazovne ili emotivne). Bitno je da se detetu **obezbedi sigurnost i stabilno okruženje. Posebnu pažnju treba posvetiti naročito ranjivim kategorijama dece** (deca sa invaliditetom, deca izbeglice i sl.) jer njima treba obezbediti i zadovoljenje specifičnih potreba vezanih za njihov psihički ili fizički status. **Zdravstveno zbrinjavanje dece**, njihovo lečenje i nega, zahtevaju ostvarivanje najboljih uslova za realizaciju istih. Na kraju, mora se uvažiti i poštovati pravo deteta na obrazovanje u skladu sa njegovim najboljim interesom. **Zato, Komitet za prava deteta smatra da su prava deteta osnovno merilo za utvrđivanje najboljeg interesa deteta**, jer je svako pravo deteta proklamovano u njegovom najboljem interesu.

Komitet za prava deteta u svojim opštim komentarima daje tumačenja KoPD, na isti način kao što to čini Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) u odnosu na Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (EKLJP).

Postoje situacije kada su interesi deteta suprotstavljeni interesima drugih lica (bilo da se radi o roditeljima, starateljima ili drugim licima), pa je nužno pronaći rešenje koje će biti kompromisno pomirujuće u odnosu na zadovoljenje suprotstavljenih interesa. Ukoliko to nije moguće, interesi deteta imaju preovlađujući značaj. Posebno valja naglasiti da kada se radi o usvojenju, interes deteta ima najveći značaj u odnosu na interese svih drugih lica, kako roditelja tako i budućih usvojitelja.

Vremensko dejstvo donetih odluka znači da se pri donošenju odluke od značaja za dete mora sagledati dejstvo i efekat te odluke na budući razvoj deteta. Zbog toga je potrebno periodično proveravati efekte donetih odluka, sagledavati da li je određeni protok vremena učinio da najbolji interes deteta bude doveden u pitanje, te donete mere ne treba da budu neograničenog dejstva. Najbolji interes deteta zahteva ispitivanje svih konkretnih okolnosti u kojima se dete nalazi ili postoji mogućnost da se nađe, koristeći veštine i znanja stručnjaka koji se bave zaštitom i podizanjem dece. Svakako treba pribaviti mišljenje deteta, koje nužno ne mora biti prihvaćeno, već analizom pribavljenog mišljenja u sklopu svih okolnosti slučaja proceniti da li je ono u skladu sa najboljim interesom deteta. Najbolji interes deteta može biti ograničavajući faktor pravu deteta na uvažavanje njegovog mišljenja jer mišljenje deteta ne može biti bezuslovni veto na donošenje odluka u njegovom najboljem interesu.

Prema mišljenju Komiteta za prava deteta, prilikom utvrđivanja najboljeg interesa deteta nužno je obezbediti procesne mehanizme zaštite koji se tiču komunikacije sa detetom (pružanje detetu informacija i objašnjenja o pitanjima o kojima se odlučuje, mogućim rešenjima i mišljenju deteta), zastupanja deteta (dete mora imati zastupnika), utvrđivanja činjeničnog stanja, uključivanje obučanih stručnjaka u postupak procene najboljeg interesa deteta (to su najčešće timovi stručnjaka iz oblasti dečje psihologije, socijalnog rada, obrazovanja, sociologije, zdravlja, prava), zatim hitnost u postupanju (jer odugovlačenje procesa utvrđivanja najboljeg interesa deteta može imati negativne posledice) i detaljnog obrazloženja svih okolnosti koje se tiču procene najboljeg interesa deteta, a posebno u slučaju kada se mišljenje deteta ne prihvata. Valja dodati da je nužno, prema

mišljenju Komiteta za prava deteta, obezbediti i mogućnost ispitivanja donetih odluka u drugostepenom postupku.

Komitet za prava deteta u Opštem komentaru br. 12 još 2009. godine se uveliko bavio pitanjima prava deteta za izražavanje sopstvenog mišljenja, ukazujući na izostanak pritisaka i uticaja na dete od bilo koga, ali uz pružanje dovoljnih informacija koje mu mogu omogućiti da shvati položaj u kojem se nalazi i slobodno donese zaključak i izrazi svoje mišljenje. Komitet posebno ukazuje da mišljenje deteta obuhvata i želje i osećanja deteta, što ne znači da je nužno prihvatljivo, ali da neprihvatanje mišljenja deteta zahteva posebno obrazloženje razloga za takvu odluku – pravo na izražavanje mišljenja ne treba vezivati za starosne granice.

Implementirajući međunarodne standarde o kojima je bilo reči, naš Porodični zakon sadrži normu po kojoj pravu deteta na slobodno formiranje i izražavanje mišljenja deteta odgovara obaveza državnih organa da mu pruže sva potrebna obaveštenja za formiranje mišljenja i da mišljenju deteta posvete dužnu pažnju u svim pitanjima i svim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima, a u skladu sa godinama i zrelošću deteta, izražavajući pravnu pretpostavku (oborivu) da je svako dete sposobno da formira mišljenje, a ako neko tvrdi suprotno, to treba i da dokaže. U slučaju sumnje, potrebno je zatražiti mišljenje stručnjaka, budući da zrelost deteta ima prednost nad uzrastom deteta.

Zakon propisuje da će sud i organ uprave utvrditi mišljenje deteta u neformalnom razgovoru koji se obavlja na prikladnom mestu u saradnji sa školskim psihologom odnosno organom starateljstva, porodičnim savetovaništem ili drugom ustanovom specijalizovanom za posredovanje u porodičnim odnosima, a u prisustvu lica koje dete samo izabere. Primena normiranog u našem pravnom poretku još uvek nije na zadovoljavajućem nivou. Ostaje otvoreno pitanje „prikladnog mesta“ (to svakako nije sudnica), ali i samog pribavljanja mišljenja i adekvatnog učešća specijalizovanih stručnjaka u nabrojanim ustanovama.

Dete koje je sposobno da formira mišljenje ima pravo:

- Da svoje mišljenje slobodno izrazi,
- Da izrazi mišljenje o svim pitanjima koja ga se tiču,
- Da se njegovom mišljenju posveti dužna pažnja u skladu sa njegovim uzrastom i zrelošću,

- Da bude saslušano u sudskim ili upravnim postupcima koji se na njega odnose, neposredno ili preko zastupnika.

KoPD predviđa i ograničenje slobode izražavanja mišljenja deteta u slučajevima u kojima se može ugroziti uživanje ovog prava drugih osoba, uključujući decu, nacionalna bezbednost, javni poredak, javno zdravlje i moral.

Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) je u svojoj sudskoj praksi iskazao standard prema kome: **„pravo deteta da izrazi svoje vlastite stavove i mišljenje ne bi trebalo tumačiti kao da se deci daje bezuslovno pravo veta čak i kada su 12 ili više godina stara, bez uzimanja u obzir bilo kojih drugih faktora i bez sprovođenja ispitivanja koje ima za cilj utvrđivanje njihovih najboljih interesa“** (ovaj stav izražen je u odluci ESLJP C v. Finland predstavka broj 18249/02 stav 58).

Možemo zaključiti da je mišljenje deteta samo jedan od kriterijuma - elemenata za utvrđivanje najboljeg interesa deteta, a ostali kriterijumi se odnose na sve okolnosti slučaja, kako subjektivne tako i objektivne koje mogu uticati na pravilan psiho-fizički i mentalni razvoj deteta. Stoga, detetu u sudskom i svakom drugom postupku treba omogućiti da svoje mišljenje iskaže u okruženju koje je prilagođeno njegovom uzrastu i razvojnim sposobnostima uz pružanje važnih informacija na detetu razumljiv način, uz prisustvo i podršku posebno kvalifikovanih stručnjaka iz oblasti dečje zaštite. Ukoliko dete daje mišljenje preko zastupnika, nužno je omogućiti da zastupnik na pravi način zastupa interese deteta i da sudu prenese autentično mišljenje deteta.

Sudski postupak sam po sebi može da traumatizuje dete ukoliko ono nije na pravi način informisano, pa reakcije nepripremljenog deteta mogu izazvati pogrešne efekte i dovesti do netačnih zaključaka o tome šta je najbolji interes deteta.

Dolazak u sud, sudsku zgradu, sudnicu, može kod dece izazvati strah od mogućih posledica po samo dete ili njegovu najužu porodicu, u zavisnosti od toga šta će reći – kako će odgovoriti na postavljena pitanja. Zato pripremu deteta za sud treba da vrši stručno lice koje će objasniti detetu koja je detetova uloga u postupku i kako izgleda postupak u kome će se ono izjašnjavati na određene okolnosti.

„Smernice za pripremu za sud i forenzičko ispitivanje dece žrtava i svedoka krivičnih dela“ urađene od strane UNICEF-a u saradnji sa Minis-

tarstvom pravde, Ministarstvom za rad, zapošljavanje i socijalna pitanja uz finansijsku podršku EU predstavljaju veoma korisno uputstvo, višestruko značajno za sve one koji postupaju u postupcima sa decom. Iako namenjene za ispitivanje dece žrtava i svedoka krivičnih dela, mogu poslužiti kao putokaz u svakom sudskom i upravnom postupku u kojem su deca stranke, neposredne ili prikrivene, ili drugi učesnici postupka. Navedene smernice rađene su po uzoru na „Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta“ (2011. godina) koje sadrže preporuke i za građanski postupak, posebno u porodičnim odnosima, kao i upravni, te je njihova primena i najkorisnija s obzirom na najširi obuhvat postupaka u kojima učestvuju deca.

I jedne i druge smernice ukazuju na ulogu stručnog lica u pripremi deteta za sud, koja mora da isključi uticaj na iskaz deteta na bilo koji način. Deca dobijaju relevantne informacije prilagođene njihovom uzrastu, zrelosti i emocionalnom razvoju. Veliki broj dece nema nikakvih saznanja o sudskom postupku, a kada imaju neka saznanja, pa čak i pogrešna, ne razumeju ulogu lica koja se pojavljuju u postupku. Postavljanje složenih nedovoljno razumljivih pitanja, uticaće na kvalitet njihovog iskaza. Zato smernice ukazuju na potrebu pripreme deteta, a stručno lice treba da obavi razgovor i sa roditeljima, koji takođe treba da shvate svoju ulogu u informisanju deteta.

U informisanju deteta primenjuje se individualni pristup, nužno vezan za uzrast i zrelost deteta, te njegovu mogućnost da shvati šta se od njega očekuje, da bude oslobođeno straha od nepoznatog, što se postiže tehnikama opuštanja. Stoga, postoje faze priprema za sud koje poznaju stručnjaci koji rade sa decom, a bilo bi poželjno i potrebno da i sudije koje sude u porodičnim sporovima poseduju znanja i veštine za ophođenje sa decom u sudskom postupku. Sudije nemaju dovoljno saznanja nužnih za pravilan pristup saslušanju deteta, zbog čega naši zakoni zahtevaju da se taj postupak odvija u okviru institucija koje se bave porodičnim stvarima uz prisustvo lica od detetovog poverenja, školskog psihologa i slično.

Od načina postavljanja pitanja zavisice i kvalitet dobijenog odgovora, pa čak i govor tela ispitivača uticaće na tačnost i kvalitet odgovora. U smernicama je objašnjena uloga razvoja jezika i govora u prikupljanju informacija (zavisno od različitog uzrasta dece), jer je nužna razvijena sposobnost deteta da izrazi sopst-

vene misli. To zavisi od intelektualne razvijenosti deteta, postojanje određenih poremećaja, nižeg obrazovanja ili vaspitne zapuštenosti.

Smernice ukazuju na:

- Korišćenje jednostavnog rečnika;
- Upotrebu kratkih i često korišćenih reči;
- Upotrebu kratkih rečenica;
- Postavljanje nedvosmislenih pitanja;
- Izbegavanje stručnih izraza; i
- Izbegavanje apstraktnih pojmova,

jer pogrešno shvaćene informacije mogu narušiti verodostojnost iskaza. Zato postoje protokoli za ispitivanje dece, na koje ukazuju smernice sa tačnim fazama u postupku ispitivanja, a koje stručnjaci u radu sa decom poznaju.

Na kraju treba izbegavati:

- Specifična pitanja
- Sugestivna pitanja
- Dvostruke negacije

- Direktne procene učestalosti događaja
- Pitanja koja počinju sa „Zašto“

Naš Porodični zakon ukazuje na značaj uzrasta, zrelosti deteta i okolnosti slučaja, kao i na to da se pribavljanje mišljenja deteta i informisanje deteta odvija kroz neformalni razgovor, na prikladnom mestu, u saradnji sa organom starateljstva, u prisustvu lica koje samo dete izabere.

Navedene smernice ukazuju da je pravo da se čuje glas deteta posebno dečje pravo, a ne dužnost deteta. Decu treba informisati o pravu da se čuje njihov glas, da sudija može da dozvoli detetu da ne svedoči ako je to u njegovom najboljem interesu, s tim da će ga prethodno upoznati sa mogućnošću da ne svedoči. Presude moraju biti obrazložene na deci razumljiv način, posebno ako nisu u skladu sa mišljenjem deteta. Posebno je važna specijalizacija sudskih veća, policije, tužilaštva i svih ostalih koji postupaju u lancu ostvarenja i zaštite dečjih prava. I posle donošenja odluke, dete mora da dobije važne informacije o pravu na izjavljivanje žalbe, izvršenje presude, naknadu štete i ostalo.¹

PREGLED RELEVANTNIH MEĐUNARODNIH STANDARDARDA U OBLASTI NAJBOLJEG INTERESA DETETA:

- Konvencija o pravima deteta
- Opšti komentar broj 13 (2011) uz Konvenciju o pravima deteta o zaštiti dece od svih vidova nasilja;
- Konvencija o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka;
- ECOSOC smernice o pravosudnim pitanjima koja uključuju decu žrtve i svedoke krivičnih dela;
- Standardna minimalana pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila);
- Drugi opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji deteta, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji;
- Direktiva 2012/029/EU (paragraf 14);
- Direktiva 2011/036/EU (paragraf 8);
- Savet Evrope: Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilju u porodici (2011)/Istambulska konvencija (član 26.);
- Savet Evrope, Evropska konvencija o ostvarivanju prava deteta (1996)
- Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta;
- Opšti komentar broj 14 uz Konvenciju o pravima deteta;

PRAVO DETETA NA INFORMISANJE

Kada je reč o pravu maloletnika da u krivičnom postupku dobije sve informacije u skladu sa zakonom, fokus bi trebalo da bude na upotrebi jezika prilagođenog detetu. Pravo deteta da bude informisano u postupku na „jeziku po meri deteta“, obavezuje predstavnike pravosudnog sistema (sudije, tužioce, advokate, policiju), sve nadležne stručnjake sistema socijalne zaštite, te državnih i civilnih organizacija koje pružaju pomoć i podršku deci u kontaktu sa pravosuđem, na kontinuiranu obuku i unapređenje znanja i sposobnosti, da neposredno, na jeziku koji dete razume, pruže sve važne informacije i odgovore na eventualna pitanja deteta o postupku, ulozi deteta, pravima i odgovornostima. Ovo ne isključuje preporuku da svaka institucija u sistemu pravosuđa u cilju informisanja deteta, treba da sačini pisani informator prilagođen deci.

Neophodna osnovna znanja u vezi sa delokrugom rada stručnjaka koji vodi (krivični) postupak podrazumevaju ne samo pravilnu primenu materijalnog i procesnog prava, već i besprekornu upućenost u sam predmet postupka i jasno sagledavanje uloge deteta u postupku.

Znanja koja se odnose na specifičnost statusa deteta podrazumevaju elementarna znanja o razvojno očekivanim karakteristikama opažanja, razumevanja opaženog, pamćenja i mogućnostima korišćenja i reprodukcije zapamćenog.

U odnosu na odrasle, kod dece su veoma značajne razlike vezane za individualni razvoj, ranija iskustva i poseban status potreba svakog deteta ponaosob. To zahteva usredsređenost na dete i spremnost da se ovlada veštinama koje doprinose da način informisanja (svakako i uzimanja iskaza) bude prilagođen samom detetu, kako bi ono u potpunosti razumelo sadržaj dobijenih informacija.

Konkretno, prilikom (prvog) susreta sa detetom, potrebno je kroz kraći prigodan razgovor o neutralnim temama (vremenu, čime se igraju, rođendanu, vrtiću, školi, sportskim aktivnostima, kućnim ljubimcima...) uspostaviti primerenu komunikaciju.

Ova komunikacija ima višestruko značenje. Stručnjak se približava – pridružuje detetu pokazujući da ga ne vidi samo kao svedoka/oštećenog/učinioca krivičnog dela, što doprinosi re-

laksaciji situacije i relaksaciji samog deteta.

Istovremeno, ovim razgovorom stručnjak kanališe i stavlja u drugi plan ulogu prisutnog/ih roditelja ili staratelja (kao i osobe od poverenja). Procenjuje kada i kako se roditelj uključuje u komunikaciju, kako interveniše da bi dete razumelo ili da bi korigovao detetov iskaz. Roditelj može biti saveznik, ali i faktor blokiranja informacija, te se u planiranju mera to mora imati u vidu. Intervencije u pravcu neutralisanja negativnih uticaja roditelja, moraju biti korektna i sa uvažavanjem, ne samo zbog prava roditelja da budu informisani o svemu što se tiče njihove dece, već i zbog samog deteta. Nepoštovanje i grub odnos prema roditelju koji ometa proces je direktna povreda deteta.

Ovaj razgovor omogućava i grubu procenu da li je dete spremno na saradnju, na koji način komunicira, kako razume verbalizovane sadržaje, da li postavlja pitanja ako nešto ne razume, kako opisuje događaje, koje reči koristi, kako se orijentiše u vremenu itd. što daje smernice za pristup i način daljeg rada – informisanja, uzimanja iskaza... (Svakako, iskusniji mogu proceniti ne samo način na koji dete komunicira, rečnik, pažnju i spremnost deteta da saopštava neke sadržaje, već i sposobnost opažanja, razumevanja, pamćenja i reprodukcije.)

Tokom pripremnog razgovora i informisanja neophodno je istaći da neće biti govora o samom događaju/krivičnom delu. Dete treba obavestiti da će o tome kasnije razgovarati, tj. kada bude davalo iskaz. U praksi, često dete i roditelji nastoje da odmah započnu opis događaja (krivičnog dela), te ih je neophodno blago, ali odlučno prekinuti i preusmeriti na saradnju vezanu za informisanje o pravima, obavezama, konkretnom načinu učešća deteta u postupku i svim relevantnim pojavama.

Kada se kroz pripremni razgovor prilagodi komunikacijski stil i utvrdi da dete razume iznete sadržaje i da stručnjak razume dete, potrebno je na što jednostavniji način, najpre, objasniti detetu zašto je pozvano i šta se od njega očekuje.

Nije štetno na početku ovog dela razgovora pitati dete da li zna zbog čega je pozvano. Kroz odgovor možemo spoznati kako dete vidi svoju ulogu, valjane ili pogrešne pretpostavke o sa-

¹ Radi provere na koji način učesnici u postupku ostvarenja dečjih prava sagledavaju zaštitu najboljeg interesa deteta kroz utvrđivanje najboljeg interesa deteta i informisanje deteta o potrebnim okolnostima slučaja tj. prava deteta na određene informacije, u Aneksu III dajemo hipotetički slučaj, kao temu za razmatranje i evaluaciju najboljeg interesa deteta.

mom postupku, a ponekad odgovor može ukazati i na pritiske koje dete trpi, kako iz socijalne sredine, tako i iz ličnih očekivanja.

Potom dete treba obavestiti o njegovim pravima tokom procesa (prava garantovana ZMUKD-om i ZKP-om), o merama koje se preduzimaju da se obezbedi zaštita tih prava (pravo na bezbednost, na život, zdravlje i dalji razvoj, zaštitu privatnosti i dostojanstva,...), te načinu, prisutnim osobama, vremenu i mestu uzimanja iskaza (pored okolnosti u kojima će dete biti saslušano, tj. dati iskaz, daju se i informacije da dete slobodno koristi svoje reči, da se ne suzdržava da izgovori neke nepristojne reči, ako su one bitne za opis događaja, da slobodno kaže ako se nečeg ne seća, da zatraži pauzu ako mu treba vreme da se seti ili je jako uznemireno...).

Sam proces utvrđivanja postojanja elemenata krivičnog dela podrazumeva i proveru verodostojnosti iskaza oštećenih/svedoka. Deca žrtve krivičnih dela teško proživljavaju pitanja koja ukazuju na nepoverenje autoriteta u ono što oni govore. Iz iskustva znaju da ih odrasli često smatraju odovornim za sve što im se dogodi („pao si jer nisi pazio“, „loše si uradio test u školi jer nisi učio dovoljno“, „to se desilo jer nas nisi poslušao“...). Tokom postupka informisanja važno ih je pripremiti, kako lična emocionalna reakcija ne bi štetila ispitivanju.

Informacije treba saopštiti na jednostavan, jasan i detetu prilagođen način. Dete treba podsticati da pita ukoliko nešto nije razumelo. Povećano treba proveriti da li dete razume iznete sadržaje.

Detetu (i roditelju) se ne smeju saopštavati nepouzdana podaci, a podatke koji mogu biti promenjeni, a značajni su za dete, treba saopštiti uz prisutna ograničenja (npr. da li će dete ponovo biti pozivano; kada će suđenje biti završeno...). Poverenje koje u ovom trenutku dete stiče prema stručnjaku, veoma je značajno ne samo za prevenciju viktimizacije postupkom (tj. sekundarne viktimizacije kada su deca žrtve u pitanju), već i za uspeh kompletnog učešća deteta u postupku. Kada se dete oseća bezbedno i veruje organu koji vodi postupak, lakše i produktivnije se seća i otvorenije saopštava svoja iskustva, saznanja i mišljenje.

Kada su u pitanju deca – maloletni učinioci krivičnih dela, u svakoj fazi postupka ih je važno informisati o njihovim pravima, odgovornostima i mogućim posledicama, tj. merama koje prema njima mogu ili će biti preduzete, mogućnostima

primene vaspitnog naloga (ako za to postoji osnov, ovu informaciju treba da daju branioci već pri prvom saslušanju u policiji, što u praksi nije slučaj), daljem toku postupka, mogućim krivičnim sankcijama i šta na njihov izbor utiče.

U praksi se uočava da se pravo na informisanost doslednije ispunjava prema maloletnim učiniocima krivičnih dela (*maloletnicima* u krivičnom postupku), nego prema deci – maloletnim oštećenima i svedocima.

Kada su u pitanju deca svedoci/oštećeni, važno je saopštiti im značaj njihovog učešća, ali na način koji neće opteretiti ili zastrašiti dete. Nikada ne smemo saopštiti detetu da će osumnjičeni ili okrivljeni biti osuđeni zahvaljujući njihovom svedočenju. Ne samo da ih to dodatno uznemirava i blokira pri davanju iskaza, već ostavlja teške posledice na dete – da je ono odgovorno ako je okrivljeni oslobođen, ili „blago“ ili „prestrogo“ kažnjen. Teško breme odluke o odgovornosti za krivično delo i odmeravanje krivične sankcije mora biti potpuno izvan detetove svesti i spoznaje. Čak i u krivičnim predmetima u kojima je presudno svedočenje deteta, ishod postupka realno zavisi od pravosudnog sistema. Na primeren način to treba saopštiti detetu i uputiti ga da trajanje i ishod postupka zavise od mnogih faktora koji su u domenu pravosudnog sistema.

Ovaj princip je izuzetno važno primeniti i u građanskim postupcima. Dete mora biti informisano da je njegovo učešće i mišljenje izuzetno važno u postupku, ali da je pravosudni sistem taj koji će, u skladu sa mnogim faktorima, doneti i biti odgovoran za odluku.

Pored prava na informisanje o postupku, u cilju prevencije sekundarne viktimizacije, neophodne su i primerene informacije o mogućim psihičkim i fizičkim reakcijama i stanjima koje dete može doživeti tokom postupka, kao i saveti kako da na najlakši način prevaziđu nastala bolna stanja i relaksiraju se (saveti o tehnikama disanja, naprezanja i opuštanja mišićne mase...). Značajne su i informacije da su neka stanja i ponašanja deteta očekivana nakon izlaganja krivičnom delu.

Po završetku saslušanja/uzimanja iskaza, neophodno je relaksirati i informisati dete o daljem postupku i njegovim pravima, kao i dostupnim organizacijama, institucijama i službama (izvan pravosuđa) gde, po potrebi, može zatražiti stručnu pomoć i podršku. Preporuka je da svaki pravosudni organ ima štampani materijal sa spisikom dostupnih pružalaca pomoći.

Kada sagledamo sve ove brojne, a za dete značajne informacije, uočavamo opravdanost uključivanja posebnih službi ili stručnjaka pojedinca, koje će svedoka/oštećeno dete (svakako i njegove roditelje ili staratelje) pripremiti, tj. informisati u svakoj fazi o svim aspektima učešća u krivičnom postupku. **Neopravdano** je očekivati da tužilac ili sudija moraju posedovati znanja i sposobnosti da to čine.

Preporuka je da informisanje i pripremu za davanje iskaza obavlja poseban stručnjak, ali je važno da se tužilac/sudija uvek neposredno upozna sa detetom. Na taj način dete stvara realnu sliku o postupku, što ublažava iracionalne strahove od sudije i tužioca. Poželjno je da pri upoznavanju tužilac/sudija saopšti detetu da je pozvano jer „ono zna nešto što mi ne znamo i da će nam puno pomoći ako nam to ispriča. Važno je da se dobro razumemo i da slobodno pitamo ako nešto neko od nas nije razumeo“. Stavljanjem deteta u ulogu saradnika (eksperta)² eliminišemo veliku razliku u moći koju dete oseća i koja ga plaši (odrasli-dete; policajac/tužilac/sudija – dete žrtva).

Sva deca imaju pravo da budu informisana u skladu sa pomenutim principima. Realizacija ovih principa će se u praksi razlikovati, u zavisnosti od uzrasta deteta i njegovih specifičnosti, u prvom redu sposobnosti da shvati informacije.

Komunikacija sa decom³

U daljem tekstu biće opisane osnovne karakteristike komunikacije sa decom nižeg i višeg kalendarskog uzrasta.

Komunkacija sa decom nižeg kalendarskog uzrasta

Deca-žrtve nižeg kalendarskog uzrasta, deca sa privremeno ili trajno sniženim pojedinim ili opštim sposobnostima i deca koja su zbog svog statusa vulnerabilnija (žrtve teških i ponovljenih krivičnih dela, zlostavljana i/ili edukativno i na drugi način zanemarena deca, deca bez roditeljskog staranja, deca u uličnoj situaciji...), zahtevaju obavezno angažovanje posebnog stručnjaka.

Pristup i uspostavljanje komunikacije sa decom predškolskog (5-7 godina) i nižeg osnovnoškolskog uzrasta (7-11 godina) zahteva manifestaciju izuzetne srdačnosti (čak i veselosti).

Zbog sposobnosti usmeravanja i održavanja pažnje ovako male dece, svrsishodno je da se postupak upoznavanja i informisanja realizuje pre dana kada dete daje iskaz. Na taj način dete dolazi opuštenije i spremnije za svoje učešće u krivičnom postupku. Neposredna priprema i „prorada“ dobijenih informacija, pred uzimanje iskaza, traju kraće i ostavljaju više vremena za sam iskaz.

Pored verbalnog informisanja, značajno je dete upoznati sa prostorom „posebne sobe za uzimanje iskaza od deteta“, kabinetom, sudnicom (uz oprez da se dete ne sretne sa drugim licima i strankama koje su u sudu).

Dobro je da dete pored prostora upozna i sve osobe koje može susresti tokom davanja iskaza. Deca izuzetno dobro reaguju kada upoznaju prestavnika sudske straže, koji im saopšti da će biti tu ako im nešto zatreba, kada im stručnjaci zaduženi za tehniku pokažu kako ona radi i kažu kako će oni biti tu da pomognu ako nešto ne bude funkcionisalo kad budu davali iskaz, kada upoznaju zapisničara ili sudijinog saradnika. Eliminise se strah od suda (tužilaštva), pa i samog davanja iskaza.

Ako se (ipak) proces informisanja dešava neposredno pre uzimanja iskaza, ne sme trajati duže od 10-20 min. Uz prethodni razgovor upoznavanja (10-ak minuta), pažnja deteta je na granici. Neophodno je pre uzimanja iskaza, napraviti pauzu od 10-ak minuta, kako bi se dete osvežilo (sok, voda, slatkiš, otišlo do toaleta...).

Gratifikacija je kod dece ovog uzrasta (i mlađe) izuzetno važan faktor adaptacije i razvoja. Neophodno je da ih tokom postupka informisanja (kao i kasnije tokom uzimanja iskaza) **često pohvalite** – zbog prisustva, strpljenja, pažnje, truda... (Napomena: tokom uzimanja iskaza ne treba hvaliti dete zbog iznetog sadržaja, jer tako utičete na iskaz deteta).

Kako informisanje dece ovog uzrasta (od navršanih 5 do nepunih 12 godina) zahteva značajnu redukciju: pojednostavljenje termina i rečenica (da bi ih dete razumelo), i manji broj informacija (tj. samo one koje su za dete relevantne), neophodno je odvojeno (pre deteta) adekvatno informisati roditelja/e ili staratelja/e.

Redukovanje termina i broja informacija (zavisno od konkretnih sposobnosti deteta da ih razume) ne sme biti na štetu informisanosti de-

² Stakić Đ., (2019). Pažnja, govori dete, Beograd, Centar za primenjeno psihologiju.

³ Aneks IV Razvojne karakteristike deteta i sposobnost svedočenja

teta. Od stručnosti tužioca/sudije da prepozna kako dete razume, ali i od upućenosti posebnog stručnjaka da razume krivični proces i pravne termine, te da ih prilagodi deci (a da ne izgube svoju suštinu) zavisi da li će dete biti pravilno informisano.

Komunikacija sa decom kalendarskog uzrasta od navršениh 12 do nenavršениh 16 godina

Deca-žrtve kalendarskog uzrasta od navršениh 12 do nenavršениh 16 godina, prilikom prvog susreta, od policajca/tužioca/sudije/posebnog stručnjaka zahtevaju srdačnost i toplinu, ali je veselost, koja je neophodna kod mlađe dece, u ovom slučaju uglavnom neprimerena. Doživljavaju je kao neiskrenu i izveštačenu, što podstiče oprez, zatvaranje, pa i otpor. Ovo nije posledica samo razvoja kognitivnih funkcija i boljeg uvida u okolnosti, već i promena karakterističnih za pubertet i ranu adolescenciju (kritički se preispituju ponašanja i stavovi odraslih).

U ovom periodu, deca uglavnom ispoljavaju adaptiranost da održavaju pažnju u trajanju jednog školskog časa – 45 minuta. I pored toga što za razliku od mlađe dece, mogu biti fokusirana na neku temu, poželjno je da postupak pripremnog razgovora i informisanja ukupno ne traju duže od ovog perioda. Ovaj period verbalnog informisanja može biti dopunjem vremenom u kojem dete upoznajemo sa prostorom „posebne prostorije za uzimanje iskaza od dece“, kabineatom, sudnicom i osobama sa kojima će se sresti prilikom davanja iskaza.

Deca ovog uzrasta imaju nešto jasniju sliku šta ih očekuje, ali su često sklona pogrešnom tumačenju i zaključivanju, te je potrebno redovno proveravati da li su razumeli dobijene informacije. Stučni i strani termini nisu poželjni jer se deca ovog uzrasta stide da priznaju da nešto ne razumeju.

Značajan im je socijalni kontekst krivičnog postupka (i samog krivičnog dela) i zbog toga nastoje da izvesnim kalkulacijama zaštite sebe i sebi bliske osobe.

(Očekivana) povremena kršenja ustaljenih ponašajnih obrazaca i zabrana roditelja, utiču da se deca ovog uzrasta (kao i mlađa deca, ali koja manje kalkuliraju) često osećaju krivim ili odgovornim za posledice, pa i činjenicu da su postali žrtve. Tokom ispitivanja ili davanja iskaza, ovo vodi do prećutkivanja ili nepotpunih i nelogičnih odgovora koji se odnose na to kako su se našli

u situaciji u kojoj je učinjeno krivično delo. Zbog toga je kroz proces informisanja značajno prevenirati posledice ovog problema, tj. uputiti dete da kršenje roditeljskih zabrana nije dovelo do izvršenja krivičnog dela i da je važno da događaj opišu onako kako se realno desio. Dete treba informisati da iskaz, ako to želi, može dati i bez prisustva roditelja (uz saglasnost punomoćnika i roditelja, po potrebi uz prisustvo predstavnika organa starateljstva).

Mora se imati u vidu da iznošenje verodostojnih podataka o događaju (kako ga se dete seća) nije značajno samo za postupak već i za mentalno zdravlje deteta. Dete koje, iz različitih razloga, da iskaz, koji nije u skladu sa onim čega se seća, tj. dete koje je svesno da je dalo neverodostojan iskaz, ima značajnu predispoziciju da svedočenje pamti kao neprijatno i da sam krivični postupak bude uzrok negativnih promena u njegovom razvoju.

U praksi, veliki broj dece ovog uzrasta, pored informacija o samom postupku i mogućim ličnim reakcijama koje se tokom postupka dešavaju, zahteva značajne informacije o očekivanim stanjima i procesima kroz koje prolaze na planu psihosocijalne adaptacije na doživljeno krivično delo i postupak koji se vodi.

Komunikacija sa decom uzrasta od navršениh 16 do nepunih 18 godina

Informisanje dece uzrasta od navršениh 16 do nepunih 18 godina života, zahteva doslednost u ispunjavanju svih ranije pobrojanih preporuka. Ni jednog trenutka ne smemo zaboraviti da su, i kada govore i ponašaju se kao odrasli, deca ovog uzrasta veoma vulnerabilna, da viktimizacija postupkom doprinosi da se primarna trauma teže prevaziđe. Negativne posledice na njihov razvoj i sazrevanje mogu biti manje ili više trajne i remetiti njihovo opšte funkcionisanje (nepoverenje u druge ili društvo u celini, ozlojeđenost, patnja i deprimiranost, pad motivacije za postignućem, napuštanje obrazovnog sistema, socijalna i emocionalna nesigurnost, povlačenje u sebe, zloupotreba psihoaktivnih supstanci PAS, kao i delinkventno i promiskuitetno ponašanje, vršenje krivičnih dela itd.).

Oni poseduju neki fond informacija o samom postupku i ponašanju pred sudom, uglavnom dobijen na neproveren način (od vršnjaka, iz filmova, putem interneta). Te informacije su često nejasne, površne, pa i netačne. Uglavnom povećavaju strah i nelagodu od davanja iskaza.

Pristup deci ovog uzrasta (kalendarski i razvojno) zahteva naglašeno ispoljavanje poštovanja njihovog digniteta i integriteta.

Informacije moraju biti plasirane, kao i kod mlađe dece, pravovremeno, na jednostavan i razumljiv način. Specifično je da ova grupa dece često koristi sleng, stručne i strane termine (iako ih ponekad ne razumeju ili pogrešno koriste). Neophodno je uputiti ih u činjenicu da krivični proces podrazumeva preciznost u verbalizaciji i da je dobro da koriste „termine koje svi razumeju“. Potrebno je ponuditi im mogućnost pojašnjenja nekih pojmova i stvoriti atmosferu u kojoj će lako postavljati pitanja i razmenjivati svoje impresije i pretpostavke.

Ovi mladi lakše prepoznaju probleme u komunikaciji, tj. ako nisu razumeli pitanje ili njihov odgovor nije shvaćen na pravi način, ali, zbog usvojenih obrazaca socijalno očekivanog ponašanja, ne reaguju srazmerno toj spoznaji. Moraju biti informisani o značaju njihovog aktivnog učešća u krivičnom postupku. Kontinuirano ih treba podsticati da postavljaju pitanja ili intervišu i koriguju ako su ih drugi pogrešno shvatili.

Specifičnost postupanja sa decom različitog kalendarskog uzrasta prilikom informisanja,

zahteva svest i neprekidno prilagođavanje jer odstupanja postoje i veoma su individualna. Deca nisu limitirana svojim godinama života, ostvarenim razvojem, stečenim iskustvom, kulturološkim i drugim osobenostima. Svakom detetu treba pristupiti otvoreno, te kroz pripremi razgovor proceniti mogućnost i način informisanja, koji tokom samog procesa dodatno treba prilagođavati detetu.

Kvalitet pruženih informacija, tj. informacije date na detetu primeren način, direktno utiču na pripremu deteta za davanje iskaza ili saslušanje u krivičnom postupku i važan su deo prevencije sekundarne viktimizacije.

Neophodna je kontinuirana obuka predstavnika pravosudnog sistema u cilju povećanja veština na ovom planu. Obuke u ovoj oblasti treba organizovati zajednički za sve učesnike: predstavnike policije, tužilaštva, suda, organa starateljstva i izvan pravne stručnjake koji mogu pružati usluge pripreme i podrške deci u postupcima pred pravosudnim organima. Razmena profesionalnih iskustava i sticanje primerenih znanja i veština, te neposredno povezivanje stručnjaka, ojačavaju sistem koji treba da zaštiti dete u krivičnom postupku i omogući mu pristup svim pripadajućim pravima.

PRAVO DETETA DA BUDE INFORMISANO O SVOJIM PRAVIMA I OBAVEZAMA U KONTAKTU SA POLICIJOM

Pravo deteta da bude informisano o svojim pravima i obavezama na način primeren njegovom uzrastu i na jeziku koji razume prilikom kontakta sa policijom u Republici Srbiji uređeno je **Pravilnikom o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima** („Službeni glasnik RS“, broj 83/2019).

Prema članu 3. ovog Pravilnika, svi policijski službenici koji primenjuju policijska ovlašćenja prema maloletnom licu, dužni su da vode računa o pravnom statusu, najboljim interesima, zdravlju i dostojanstvu ličnosti maloletnog lica, psihičkim, emocionalnim i drugim ličnim svojstvima i zaštiti njegove privatnosti, kao i da izbegavaju eventualni nastanak štetnih posledica po maloletno lice.

Dalje se navodi da je postupak primene policijskih ovlašćenja prema maloletnom licu hitan i da se sprovodi uz poštovanje načela zakonitosti, profesionalnosti, ravnopravnosti i humanosti, na jeziku koji maloletno lice razume, uz prethodno obaveštenje o zakonskim razlozima za primenu ovlašćenja i njegovim pravima, uz uvažavanje međunarodnih normi i standarda Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope.

O preduzetim policijskim ovlašćenjima, kao i razlozima za njihovo preduzimanje, policijski službenici najpre usmeno obaveštavaju, i to na

jeziku koji razume maloletno lice prema kome je postupano, njegove roditelje ili drugog zakonskog zastupnika (staratelja, predstavnika organa starateljstva ili ustanove za smeštaj maloletnika u kojoj je maloletno lice smešteno), kao i branioca ukoliko se maloletnik saslušava u svojstvu osumnjičenog u policiji, a zatim maloletnom licu uručuju i pismeno obaveštenje o pravima maloletnog lica u predistražnom postupku ili o pravima maloletnog lica u prekršajnom postupku i u neposrednom razgovoru proveravaju da li su maloletno lice i njegovi roditelji, odnosno drugi zakonski zastupnik, razumeli prava i obaveze koja su maloletnom licu predočena.

Takođe, policijski službenici u toku primene policijskih ovlašćenja omogućavaju maloletnom licu i njegovim roditeljima ili drugom zakonskom zastupniku da aktivno učestvuju u postupku, iznoseći primedbe i svoja mišljenja i na njihov zahtev izdaju im kopiju službene beleške ili zapisnika o prikupljenim obaveštenjima u kojima konstatuju njihove primedbe i mišljenja.

Obaveštenja o pravima maloletnog lica u predistražnom postupku i prekršajnom postupku, dostupna su na sajtu Ministarstva unutrašnjih poslova na srpskom jeziku (na ćirilici i latinici), na jezicima nacionalnih manjina i engleskom jeziku.⁴

PREGLED RELEVANTNIH MEĐUNARODNIH STANDARDARDA U OBLASTI PRAVA DETETA NA INFORMISANJE

- Pregled relevantnih međunarodnih standarda u oblasti prava deteta na informisanje
- Konvencija o pravima deteta
- Opšti komentar br. 12 uz Konvenciju o pravima deteta;
- Opšti komentar br. 24 (2019) o pravima deteta u sistemu pravosuđa po meri deteta;
- Direktiva 2010/064/EU;
- Direktiva 2012/013/EU;
- Direktiva 2013/048/EU;
- Direktiva 2016/800/EU;
- Direktiva 2016/343/EU;
- Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta;
- Deca žrtve i pravo na informisanje;
- ECOSOC Smernice za delovanje na decu u sistemu krivičnog pravosuđa 1997/30;
- ECOSOC Smernice o pravosudnim pitanjima koje uključuju decu žrtve i svedoke krivičnih dela;
- Direktiva 2012/029/EU;
- Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualne zloupotrebe;
- Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima;
- Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta;

PRAVO DETETA NA INTEGRITET I DOSTOJANSTVO

Ustavom Republike Srbije jemče se i neposredno primenjuju zajemčena ljudska i manjinska prava, ne samo ona Ustavom zajemčena, već i prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima. Zakonom se može propisati samo način njihovog ostvarenja, ako je to Ustavom izričito predviđeno ili je to neophodno za ostvarenje pojedinog prava zbog njegove prirode, pri čemu zakon ni u kom slučaju ne sme da utiče na suštinu zajemčenog prava (član 18. stav 1. Ustava). Odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače se u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje (član 18. stav 2. Ustava).

Svrha ustavnih jemstava je u očuvanju ljudskog dostojanstva i ostvarenju pune slobode i jednakosti svakog pojedinca u pravednom, otvorenom i demokratskom društvu, zasnovanom na načelu vladavine prava (član 19. Ustava).

Ljudska prava su suština i sadržina ljudskog dostojanstva koje se ostvaruje kroz njihovu efektivnu i delotvornu zaštitu. Zato Ustav u članu 22. propisuje da svako ima pravo na sudsku zaštitu ako mu je povređeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo zajemčeno Ustavom, kao i pravo na uklanjanje posledica koje su tim povodom nastale.

Ustav posebno naglašava da je ljudsko dostojanstvo neprikosnoveno i svi su dužni da ga poštuju i štite, kao i pravo na slobodan razvoj ličnosti, ako se time ne krše prava drugih zajemčena Ustavom (član 23. Ustava).

Samim tim svako je dužan da poštuje ljudsko dostojanstvo drugog, da se uzdrži od povrede ličnih prava koja čine njegovu sadržinu, a svi državni organi su dužni da garantovana prava štite i spreče povredu prava koja čine sadržinu ljudskog dostojanstva.

Univerzalna deklaracija o pravima čoveka iz 1948. godine u članu 1. određuje da se: „sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dos-

tojanstvu i pravima...“, a slične odredbe sadrže i mnogi drugi međunarodni dokumenti kojima se garantuju i štite ljudska prava.

Ipak, povrede prava se neretko događaju, pa je svaki pravni poredak zasnovan na vladavini prava, dužan da spreči moguće ili otkloni već nastale povrede prava u zakonom propisanom postupku, uz poštovanje prava na pravično suđenje garantovanog članom 32. Ustava.

Različiti državni organi, u okviru svoje zakonom ustanovljene nadležnosti, delujući pre svega preventivno, a potom – ako do povrede dođe – otklanjajući nastalu povredu, moraju preduzeti sve razumne mere da ostvarenje ljudskog prava ili njegova zaštita bude pravovremena, delotvorna i najpotpunija.

Ovaj Priručnik je namenjen, pre svega, zaštiti prava deteta u sistemu koji mora biti posebno senzibilisan u odnosu na subjekte pravne zaštite i u cilju ostvarenja najboljeg interesa deteta.

Deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti, zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja njihovih prava, a zaštita se obezbeđuje i utvrđuje zakonom.

U sudskom postupku deca se mogu pojaviti u ulozi poverioca – tražioca ostvarenja i zaštite pojedinih prava, kao žrtve, ali i kao učionici prekršaja i krivičnih dela, pa je nužno iznaći najbolji model njihovog tretmana u tim postupcima, nepovređujući njihov integritet i ljudsko dostojanstvo.

U svakom od pojedinačnih odeljaka ovog priručnika biće reči o najoptimalnijem postupanju pojedinih državnih organa u fazama postupka koji se odvija radi ostvarenja ciljeva zbog kojih se i pristupilo izradi priručnika.

Od načina i stepena ostvarenja i zaštite garantovanih prava, zavisiće i poštovanje samog ljudskog dostojanstva pojedinca, u ovom slučaju deteta, koje kao i svako drugo ljudsko biće ima pravo na integritet i dostojanstvo ličnosti.

⁴ Aneks V – Obaveštenje o pravima maloletnog lica u predistražnom postupku

PRAVO NA DOSTOJANSTVO I PRIVATNOST ŽRTAVA U MEDIJSKOM PROSTORU

Pravo na dostojanstvo žrtve i krivično zakonodavstvo Srbije

Budući da je intenzivan razvoj procesnih prava koji su žrtvama dodeljeni međunarodnim ugovorima i drugim izvorima standarda⁵ započeo pre nekoliko decenija, u poređenju sa procesnim pravima optuženog koja su u fokusu makar pet decenija više, njihova transpozicija i primena u nacionalnim pravnim sistemima još uvek zaostaju za pravima optuženih. To je vidljivo i iz analize pozitivnog krivičnog zakonodavstva Srbije, koje sveobuhvatno priznaje pravo na dostojanstvo kao procesno pravo optuženog i osuđenog, ali ne i žrtve/oštećenog u krivičnom postupku.

Tako Zakonik o krivičnom postupku u članu 157. predviđa da se pretresanje vrši obazrivo, uz poštovanje dostojanstva ličnosti i prava na intimnost i bez nepotrebnog remećenja kućnog reda. Član 217. predviđa da se u toku pritvora ne sme se vređati ličnost i dostojanstvo pritvorenika, dok član 370. reguliše poštovanje dostojanstva suda i predviđa da „ako optuženi, branilac, oštećeni, zakonski zastupnik, punomoćnik, svedok, veštak, stručni savetnik, prevodilac, tumač ili drugo lice koje prisustvuje glavnom pretresu narušava red tako što ne poštuje naređenja predsednika veća za održavanje reda ili vređa dostojanstvo suda, predsednik veća će ga opomenuti, a ako lice nastavi da narušava red, kazniće ga novčanom kaznom do 150.000 dinara.“

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, članom 89. reguliše obavezu poštovanja dostojanstva maloletnih učinilaca krivičnih dela, predviđajući da, u toku izvršavanja krivičnih sankcija prema maloletniku treba postupati na način koji odgovara njegovom uzrastu, stepenu zrelosti i drugim svojstvima ličnosti, uz poštovanje dostojanstva maloletnika, podsticanje njegovog celovitog razvoja i učešća u sopstvenoj resocijalizaciji, pridržavajući se savremenih pedagoških, psiholoških i penoloških znanja i iskustava. Takođe, čl. 122. i 135. je predviđeno da način dovođenja ne sme povrediti dostojanstvo maloletnika.

Krivični zakonik prepoznaje obavezu poštovanja dostojanstva osuđenog lica u članu 52. koji uređuje rad u javnom interesu predviđajući da je rad u javnom interesu svaki onaj društveno koristan rad kojim se ne vređa ljudsko dostojanstvo i koji se ne vrši u cilju sticanja dobiti. Članom 137. sankcionisana je povreda ljudskog dostojanstva i predviđeno da će se onaj ko zlostavlja drugog ili prema njemu postupa na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, kazniti zatvorom do jedne godine. Član 182a inkriminiše polno uznemiravanje i određuje ga kao svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Najzad, članom 406. KZ inkriminirano je zlostavljanje potčinjenog i mlađeg i predviđena odgovornost vojnog starešine koji u službi ili u vezi sa službom zlostavlja potčinjenog ili mlađeg ili sa njima postupa na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo.

Ipak, iako nacionalno zakonodavstvo ne predviđa eksplicitno obavezu poštovanja dostojanstva žrtve kao substantivni element ranije navedenih ratifikovanih međunarodnih ugovora, ona nesumnjivo važi i u pravnom sistemu Srbije.

Interesantno je pomenuti i da je materijalno krivično zakonodavstvo nekada deklariralo današnja krivična dela protiv polne slobode kao „krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala“. I dok se među argumentima za promene naziva kao neosporno ispravan pokazao onaj koji je govorio o potrebi da se moral zameni slobodom, čini se da je dostojanstvo ličnosti neopravdano izgubilo svoj status u nazivu ove glave. Ipak, član 202. Zakona o obligacionim odnosima i dalje poznaje tradicionalnu terminologiju i predviđa da „pravo na pravičnu novčanu naknadu zbog pretrpljenih duševnih bolova ima lice koje je prevarom, prinudom ili zloupotrebom nekog odnosa podređenosti ili zavisnosti navedeno na kažnjivu obljubu ili kažnjivu bludnu radnju, kao i lice prema kome je izvršeno neko drugo krivično delo protiv dostojanstva ličnosti i morala.“

Pravo na privatnost žrtve i krivično zakonodavstvo Srbije

Zakonodavni okvir Srbije sadrži odredbe o zaštiti prava na privatnost, počev od Ustava koji garantuje isključenje javnosti u krivičnim postupcima radi zaštite interesa maloletnih lica, preko odredbi Zakonika o krivičnom postupku koje uređuju važenje načela javnosti tokom čitavog postupka, kao i mere procesne zaštite žrtava, pa sve do mehanizama sprečavanja curenja informacija, kako iz policije, tako i iz pravosuđa. Pitanje dostupnosti ove vrste informacija uređeno je i Zakonom o javnom informisanju i medijima (u daljem tekstu: Zakon, ZJIM).⁶

Član 32. Ustava Republike Srbije⁷ predviđa izuzetak od važenja načela javnosti postupka, određujući da se javnost može isključiti tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, samo radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala u demokratskom društvu, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku, u skladu sa zakonom.

Zakonik o krivičnom postupku (u daljem tekstu: ZKP) (čl. 362-365) detaljno uređuje važenje načela javnosti na glavnom pretresu, kao i mogućnosti za njeno isključenje, uzimajući u obzir inter alia i potrebu zaštite žrtava, i to kroz više osnova koji se tiču interesa maloletnika, privatnosti učesnika u postupku i drugih opravdanih interesa u demokratskom društvu. Istovremeno, ZKP precizira krug lica koja mogu prisustvovati glavnom pretresu i kada je javnost isključena, čime se dodatno „kanališe“ tok i eventualno širenje informacija o žrtvama i samom postupku.⁸

Kodeks policijske etike (član 7.) takođe uređuje zaštitu službenih podataka i zabranjuje policijskim službenicima da otkrivaju i koriste neovlašćeno podatke do kojih su došli u službi ili povodom vršenja službe, a naročito one koji bi mogli ugroziti tok zakonitog postupka, odnosno prava trećih lica.⁹

Medijsko zakonodavstvo

Pored navedenih odredaba koje treba da spreče neovlašćeno odavanje, odnosno curenje informacija u vezi sa krivičnim postupkom a time i žrtvama, to je uređeno i Zakonom o javnom informisanju i medijima, koji, u članu 4, predviđa da se informacije iz krivičnog postupka koji je u toku mogu objaviti ako su iznete na glavnom pretresu ili ako su pribavljene ili ako su mogle biti dobijene od organa javne vlasti na osnovu zakona kojim se uređuje pristup informacijama od javnog značaja. Pored navedenog, u članu 77. je predviđeno da se, u cilju zaštite slobodnog razvoja ličnosti maloletnika, posebno mora voditi računa da sadržaj medija i način distribucije medija ne naškode moralnom, intelektualnom, emotivnom ili socijalnom razvoju maloletnika. ZJIM insistira na zaštiti dostojanstva ličnosti lica na koje se odnosi informacija, definišući dostojanstvo ličnosti kao čast, ugled, odnosno pijetet. Zakon predviđa da se prikazom ili opisom scene nasilja u mediju ili medijskom sadržaju ne sme povrediti dostojanstvo žrtve nasilja (član 79. ZJIM). Zakon detaljno reguliše i pitanje zaštite informacija iz privatnog života i ličnih zapisa, uslovljavajući njihovo objavljivanje pristankom lica na koje se odnose¹⁰, odnosno drugih lica,¹¹

⁶ Zakon o javnom informisanju i medijima, „Službeni glasnik RS“, br. 83/14, 58/15, 12/16 – Autentično tumačenje

⁷ Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“ broj 98/2006.

⁸ Od otvaranja zasedanja, pa do završetka glavnog pretresa, veće može, po službenoj dužnosti ili na predlog stranke ili branioca, ali uvek nakon njihovog izjašnjenja, isključiti javnost za ceo glavni pretres ili za jedan njegov deo, ako je to potrebno radi zaštite: 1) interesa nacionalne bezbednosti; 2) javnog reda i morala; 3) interesa maloletnika; 4) privatnosti učesnika u postupku; 5) drugih opravdanih interesa u demokratskom društvu (čl. 363. ZKP). Isključenje javnosti ne odnosi se na stranke, branioca, oštećenog i njegovog zastupnika i punomoćnika tužioca. Veće može dozvoliti da glavnom pretresu na kome je javnost isključena prisustvuju pojedina službena lica, naučni, stručni i javni radnici, a na zahtev optuženog može to dozvoliti i njegovom bračnom drugu, bliskim srođnicima i licu sa kojim živi u vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života. Predsednik veća će upozoriti lica koja prisustvuju glavnom pretresu na kome je javnost isključena da su dužna da kao tajnu čuvaju sve ono što su na pretresu saznala i ukazaće im da odavanje tajne predstavlja krivično delo (čl. 364. ZKP). Rešenje veća o isključenju javnosti mora biti obrazloženo i javno objavljeno i sadržati odluku o tome kojim licima je dozvoljeno da glavnom pretresu prisustvuju (čl. 365. ZKP). Javni tužilac može predložiti sudu da se javnost isključi sa glavnog pretresa prilikom ispitivanja okrivljenog saradnika ili osuđenog saradnika. Pre donošenja odluke o predlogu javnog tužioca, predsednik veća će zatražiti od optuženog i njegovog branioca da se izjasne o predlogu za isključenje javnosti (čl. 366. ZKP).

⁹ Kodeks policijske etike, „Službeni glasnik RS“, broj 17/2017.

¹⁰ Informacija iz privatnog života, odnosno lični zapis (pismo, dnevnik, zabeleška, digitalni zapis i sl.), zapis lika (fotografski, crtani, filmski, video, digitalni i sl.) i zapis glasa (magnetofonski, gramofonski, digitalni i sl.), ne može se objaviti bez pristanka lica čijeg se privatnog života informacija tiče, odnosno lica čije reči, lik odnosno glas sadrži, ako se pri objavljivanju može zaključiti koje je to lice. Maloletnik se ne sme učiniti prepoznatljivim u informaciji koja može da povredi njegovo pravo ili interes. Pristanak je potreban i za neposredno prenošenje lika ili glasa putem televizije, radija i slično. Ove informacije se ne mogu objaviti bez pristanka onoga na koga se odnose, ako bi objavljivanjem bilo povređeno njegovo pravo na privatnost ili bilo koje drugo pravo. Pristanak dat za jedno objavljivanje, za određeni način objavljivanja, odnosno za objavljivanje u određenom cilju ne smatra se pristankom za ponovljeno objavljivanje, za objavljivanje na drugi način, odnosno za objavljivanje za druge ciljeve (član 80. ZJIM).

¹¹ Ako je lice na koje se odnosi informacija, odnosno lični zapis, umrlo, pristanak daju njegov supružnik, dete od navršene šesnaeste godine života samostalno, roditelj, brat, sestra, pravno lice čiji je umrli bio učesnik (organ, član, zaposleni) ako se informacija, odnosno zapis odnosi na njegovo učešće u tom pravnom licu ili lice koje je umrlo za to odredio. Prestankom pravnog lica ne prestaje pravo učesnika pravnog lica koga se lično tiče informacija, odnosno zapis. Smatra se da je pristanak dat čim ga je dalo jedno od navedenih lica, bez obzira na to da li su druga lica odbila da ga daju (član 81. ZJIM).

⁵ Za detaljan pregled međunarodnih standarda u ovoj oblasti, vidi Aneks II.

propisujući i čitav niz situacija¹² kada je objavljivanje moguće i bez pristanka, od kojih su, u pogledu prava žrtava najznačajnije one koje se odnose na situaciju u kojoj je to lice informaciju, odnosno zapis namenilo javnosti, odnosno dostavilo mediju u cilju objavljivanja ili ako se lice nije protivilo pribavljanju informacije, odnosno pravljenju zapisa, iako je znalo da se to čini radi objavljivanja, o čemu će biti više reči u delu 3.4.

Pored mehanizama vezanih za pravo lica čije je pravo povređeno objavljenom informacijom da zahteva objavljivanje ispravke (čl. 88-100 ZJIM), Zakon detaljno uređuje i mehanizme u vezi sa sudskom zaštitom u slučajevima kada se objavljivanjem informacije, odnosno zapisa povređuje pretpostavka nevinosti, zabrana govora mržnje, prava i interesi maloletnika, zabrana javnog izlaganja pornografskog sadržaja, pravo na dostojanstvo ličnosti, pravo na autentičnost, odnosno pravo na privatnost, pri čemu pravo na podnošenje tužbe ima lice koje je lično povređeno objavljivanjem informacije, odnosno zapisa, kao i pravno lice¹³ čija delatnost ima za cilj zaštitu ljudskih prava u slučaju povrede zabrane govora mržnje i prava i interesa maloletnika. Tužbom se može zahtevati: utvrđivanje da je objavljivanjem informacije, odnosno zapisa povređeno pravo, odnosno interes; propuštanje objavljivanja, kao i zabrana ponovnog objavljivanja informacije, odnosno zapisa; predaja zapisa, uklanjanje ili uništenje objavljenog zapisa (brisanje video zapisa, brisanje audio zapisa, uništenje negativa, odstranjenje iz publikacija i slično) (čl. 101-102 ZJIM)¹⁴.

Lice na koje se odnosi informacija čije je objavljivanje u skladu sa ovim zakonom zabranjeno, a koje zbog njenog objavljivanja trpi štetu, ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete u skladu sa opštim propisima i odredbama ovog

zakona, nezavisno od drugih sredstava pravne zaštite koja tom licu stoje na raspolaganju u skladu sa odredbama Zakona. Pravo na naknadu štete ima i lice kojem nije objavljen odgovor, ispravka ili druga informacija čije je objavljivanje naloženo odlukom nadležnog suda, a koje zbog neobjavljivanja trpi štetu (član 112. ZJIM).

Počev od 2009. godine, uspostavljeni su i samoregulatorni mehanizmi medija, donošenjem Kodeksa novinara Srbije (u daljem tekstu: Kodeks),¹⁵ kao i osnivanjem Saveta za štampu (u daljem tekstu: Savet) i njegove Komisije za žalbu.

Kodeks novinara Srbije

Iako Kodeks pravo javnosti, odnosno dužnost medija da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem stave iznad svih drugih interesa, proklamuje kao osnovno načelo, precizirajući da, u kontekstu Kodeksa, interes javnosti podrazumeva objavljivanje svih važnih informacija koje su čitaocu/slušaoocu/gledaocu od pomoći pri formiranju vlastitog suda/mišljenja o pojavama i događajima, sadrži i brojne odredbe koje formiraju okvir i granice ovog prava i dužnosti, a u kontekstu zaštite interesa pojedinih kategorija građana.

KODEKS uspostavlja i jasan lanac odgovornosti, koji podrazumeva da su novinari, odnosno urednici profesionalno odgovorni javnosti (čitaocima/gledaocima/slušaoocima), a ne izdavaču/vlasniku (državi i interesnim grupama), i njihovim privatnim, ekonomskim, političkim i drugim interesima.

¹² Informacija iz privatnog života, odnosno lični zapis, može se izuzetno objaviti bez pristanka lica ako u konkretnom slučaju interes javnosti da se upozna sa informacijom, odnosno zapisom preteže u odnosu na interes da se spreči objavljivanje informacije iz privatnog života, odnosno ličnog zapisa lica, naročito: 1) ako je to lice informaciju, odnosno zapis namenilo javnosti, odnosno dostavilo mediju u cilju objavljivanja; 2) ako se informacija, odnosno zapis, odnosi na ličnost, pojavu ili događaj od interesa za javnost, posebno ako se odnosi na nosioca javne ili političke funkcije, a objavljivanje informacije je u interesu nacionalne bezbednosti, javne sigurnosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala, ili zaštite prava i sloboda drugih; 3) ako je lice svojim javnim izjavama, odnosno ponašanjem u privatnom, porodičnom ili profesionalnom životu privuklo pažnju javnosti i na taj način dalo povoda za objavljivanje informacije, odnosno zapisa; 4) ako je informacija saopštena, odnosno ako je zapis načinjen u javnoj skupštinskoj raspravi ili u javnoj raspravi u nekom skupštinskom telu; 5) ako je objavljivanje u interesu pravosuđa, nacionalne bezbednosti ili javne bezbednosti; 6) ako se lice nije protivilo pribavljanju informacije, odnosno pravljenju zapisa, iako je znalo da se to čini radi objavljivanja; 7) ako je objavljivanje u interesu nauke ili obrazovanja; 8) ako je objavljivanje potrebno radi upozorenja na opasnost (sprečavanje zarazne bolesti, pronalazjenje nestalog lica, sprečavanje prevare i sl.); 9) ako se zapis odnosi na mnoštvo likova ili glasova (navijača, koncertne publike, demonstranata, uličnih prolaznika i sl.); 10) ako se radi o zapisu s javnog skupa; 11) ako je lice prikazano kao deo pejzaža, prirode, panorame, naseljenog mesta, trga, ulice ili kao deo sličnog prizora (član 82. ZJIM).

¹³ Samo uz pristanak lica na koje se informacija odnosi.

¹⁴ Lice čije bi pravo bilo povređeno objavljivanjem informacije, odnosno zapisa, može zahtevati da sud privremenom merom, najduže do pravosnažnog okončanja postupka, zabrani odgovornom uredniku da ponovo objavi istu informaciju, odnosno zapis. Podnosilac tužbe mora učiniti verovatnim da postoji konkretna opasnost da će informacija, odnosno zapis biti ponovo objavljen, kao i da bi se ponovnim objavljivanjem informacije, odnosno zapisa povredilo njegovo pravo ili interes (član 104. ZJIM). Sud o predlogu za određivanje privremene mere mora odlučiti bez odlaganja, a najkasnije u roku od 48 sati od podnošenja predloga. Prigovor protiv odluke o određivanju privremene mere izjavljuje se u roku od 48 sati od prijema odluke, a sud o prigovoru odlučuje u roku od 48 sati. Tužba se podnosi protiv odgovornog urednika medija u kome je informacija, odnosno zapis objavljen. Uz tužbu, kao i uz predlog za privremenu zabranu ponovnog objavljivanja informacije može se zahtevati da nadležni sud zapretili odgovornom uredniku da će platiti primereni novčani iznos tužiocu ako postupi protivno odluci suda (član 105. ZJIM).

¹⁵ Kodeks novinara Srbije, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinar-srbije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

Kodeks značajno precizira odredbe o privatnosti, dostojanstvu i integritetu lica na koje se odnosi objavljena informacija, dajući konkretne smernice za izveštavanje o nesrećama i krivičnim delima, pri čemu nije dozvoljeno objavljivanje imena i fotografija žrtava i počinitelaca koje ih jasno identifikuju. Takođe, nije dozvoljeno ni objavljivanje bilo kakvih podataka koji bi indirektno mogli da otkriju identitet bilo žrtve, bilo počinioca, pre nego što nadležni organ to zvanično saopšti. „Novinar mora da ima svest o moći medija, odnosno o mogućim posledicama po žrtvu ili počinioca ukoliko se otkrije njihov identitet. Posebno mora da ima u vidu težinu mogućih posledica u slučaju eventualne greške/pogrešne pretpostavke u izveštavanju. Čak i ukoliko nadležni državni organi objave podatke koji spadaju u domen privatnosti počinioca ili žrtve, mediji tu informaciju ne smeju da prenose. Greška državnih organa ne podrazumeva „dozvolu“ za kršenje etičkih principa profesije.“¹⁶ Kodeks posebno skreće pažnju na specifičnost stanja kome je prethodila viktimizacija, navodeći da je, u izveštavanju o događajima koji uključuju lični bol i šok, novinar dužan da svoja pitanja prilagodi tako da odražavaju duh saosećanja i diskrecije, dok su fotografi i snimatelji dužni da se, prilikom fotografisanja žrtava nesreća i zločina, ophode sa obzirom i saosećanjem.

Posebnu napomenu Kodeks sadrži u pogledu obaveze novinara da osiguraju da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom. Kodeks ovde prepoznaje problem manjka znanja o uticaju medija na strani predstavnika državnih i javnih institucija koje se bave zaštitom dece, koji ponekad nisu svesni uticaja medija i načina njihovog rada. „Podaci koje zbog toga pružaju novinarima često podrazumevaju otkrivanje identiteta maloletnika. Novinar ne sme da zloupotrebi njihovu dobronamernost ili neznanje. Informacije dobijene od lekara, socijalnih radnika, vaspitača, i tako dalje, a koje direktno ili indirektno upućuju na identitet maloletnika, ne smeju da budu objavljene.“¹⁷

Kako je razvoj informacionih tehnologija bacio sasvim novo svetlo na položaj žrtava u medijima, Savet za štampu doneo je Smernice za primenu kodeksa novinara Srbije (u daljem tekstu:

Smernice)¹⁸ u elektronskim medijima, napominjući da, iako je Kodeks novinara Srbije podjednako primenljiv na sve medije, bez obzira na način njihovog plasiranja, neophodno je dati odgovarajuće tumačenje i smernice radi uspešne i pravilne primene profesionalnih standarda i u onlajn okruženju. Ovaj dokument je prevashodno namenjen novinarima i medijima koji su dostupni onlajn, ali je primenljiv i na druge forme izražavanja na internetu, gde se na različitim platformama plasiraju urednički oblikovani medijski sadržaji. U tom smislu, od naročitog značaja su odredbe Smernice koje se tiču moderacije sadržaja koje kreiraju sami korisnici (komentari na vesti), kako kroz uputstva korisnicima, tako i kroz prethodnu i ex post moderaciju komentara čija je sadržina suprotna principima Kodeksa.

Regulatorna uloga Saveta za štampu

Savet za štampu je nezavisno, samoregulatorno telo koje okuplja izdavače i vlasnike štampanih medija, profesionalne novinare kao i predstavnike javnosti.¹⁹ Statutom Saveta (član 5.), kao njegovi ciljevi određeni su:

- Primena Kodeksa novinara Srbije u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama, informativnim portalima i novinskim agencijama
- Rešavanje po žalbama ovlašćenih podnosilaca povodom konkretnih sadržaja u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama, informativnim portalima i novinskim agencijama, u skladu sa Statutom i Poslovníkom o radu Komisije za žalbe
- Medijacija u cilju rešavanja sporova između ovlašćenih podnosilaca žalbe i medija
- Edukacija za postupanje u skladu sa Kodeksom novinara Srbije i jačanje ugleda medija.²⁰

Poseban značaj u smislu regulatorne uloge Saveta ima njegova Komisija za žalbe (u daljem tekstu: Komisija). Komisija rešava žalbe ovlašćenih podnosilaca povodom sadržaja objavljenih u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama, informativnim portalima i novinskim agencijama, za koji smatraju da nisu u skladu sa odredbama Kodeksa novinara Srbije²¹ (član 19. Statuta). Važno je napomenuti da je Komisija za žalbe nadležna

¹⁶ Kodeks novinara Srbije, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinar-srbije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

¹⁷ Ibidem

¹⁸ Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinar-srbije-u-onlajn-okruzenju.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

¹⁹ Osnivački akt Saveta za štampu, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

²⁰ Statut Saveta za štampu, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

²¹ Komisija za žalbe donosi odluku o podnetoj žalbi najkasnije u roku od 45 dana od dana prijema žalbe u Savetu.

da odlučuje o žalbama koje se podnose samo povodom konkretnog sadržaja objavljenog u medijima i samo o onim objavljenim sadržajima medija nad kojima Savet za štampu ima punu ili ograničenu nadležnost²², u skladu sa Statutom Saveta²³. Konkretno, ovo znači da je nadležnost Komisije ograničena na medije koji su članovi Asocijacije medija i Lokal presa, ili na one koji to nisu a koji prihvate punu nadležnost Saveta²⁴ (član 9. Statuta).

Ovlašćeni podnosioci žalbi su i fizička i pravna lica. U odlučivanju po žalbama, Komisija može doneti odluke i javne opomene, pri čemu Komisija donosi odluke uvek, osim kada usvaja žalbu u odnosu na medij nad kojim nema punu nadležnost, kada donosi javnu opomenu.

Između zaštite prava na privatnost, slobode izražavanja i interesa javnosti da bude informisana

Pravo žrtava na javno priznanje statusa žrtve i pravo na zaborav

Iako naizgled stoje u odnosu pune kontradiktornosti, pravo žrtava da budu javno prepoznate kao takve i pravo na zaborav mogu biti balansirani i na normativnom planu, ali i u praksi. Iako ni prvi (normativni), a naročito ne drugi (primena u praksi) segment u Srbiji i dalje nisu adekvatno uređeni, čini se da bi se situacija mogla promeniti uz adekvatno delovanje u više oblasti. Naime, pravo žrtve na javno priznanje ovog statusa predstavlja segment nematerijalnih reparacija, zagarantovano brojnim međunarodnim instrumentima. Istovremeno, omogućavanje žrtvi da što efikasnije prebrodi posledice viktimizacije i vrati se normalnom životu, ključni je postulat restorativne pravde. Neretko, jedan od preduslova za uspešno okončanje ovog procesa jeste i izostanak medijske pažnje i „povratak anonimnosti“, koji može biti značajno otežan ukoliko je prethodno izveštavanje o delu, učiniocu i žrtvi bilo takvo da je rezultiralo narušavanjem privat-

nosti i/ili stigmatizacijom žrtve.

Direktiva o žrtvama, već prilikom samog definisanja ciljeva tog dokumenta (član 1.) određuje da je cilj Direktive da se žrtvama krivičnih dela garantuje adekvatna informacija, pomoć i zaštita, kao i mogućnost da učestvuju u krivičnim postupcima. „Države članice će garantovati žrtvama priznavanje njihovog statusa kao takvog, kao što će garantovati i da se prema njima ophodi na uvažavajući, saosećajan, po meri njihove ličnosti, profesionalni i nediskriminatorni način, u toku svih kontakata sa službama za podršku žrtvama ili službama restorativne pravde, ili sa bilo kojim nadležnim organom koji postupa u okviru krivičnog postupka.“ Paragraf 9. istog dokumenta ističe da žrtve krivičnih dela treba da budu prepoznate i tretirane sa uvažavanjem, saosećajnošću i na profesionalan način, bez diskriminacije po bilo kom osnovu.²⁵

Za žrtve pojedinih kategorija krivičnih dela, poput ratnih zločina, prisilnih nestanaka, terorizma, politički motivisanih zločina i slično, javno prepoznavanje i priznanje statusa žrtve često je značajnije od priznanja tog statusa u krivično-pravnom i krivičnoprocesnom smislu, budući da, ne samo da sa sobom nosi karakter nematerijalne reparacije, već je neretko put ka „true telling“ pristupu jednoj epohi i događajima koji su je obeležili.

Za neke druge, poput žrtava silovanja ili porodičnog nasilja, medijska eksponiranost u kontekstu viktimizacije donosi dugotrajnu stigmiju koje se teško oslobađaju. Ono što situaciju dodatno pogoršava, jeste činjenica da sama žrtva često nema gotovo nikakvog uticaja na kvalitet i kvantitet medijske pažnje koja se poklanja samom slučaju koji je doveo do viktimizacije, budući da informacije dospevaju u medije iz različitih izvora, neretko, „curenjem“ iz policije, pravosuđa, ali i iz institucija zdravstvene i socijalne zaštite. Najzad, neželjena količina ali i modalitet medijske eksponiranosti žrtve, neretko su povezani sa njenim nepoznavanjem prava i obaveza u smislu komunikacije sa medijima.

Anonimnost i (ne)pouzdanost izvora informacija o žrtvama

Kodeks novinara Srbije (Poglavlje V, Novinarska pažnja) predviđa da je novinar obavezan da pristupa poslu sa dužnom profesionalnom pažnjom, uključujući i to da ne sme slepo da veruje izvoru informacija. Novinar mora da vodi računa o tome da izvori informacija često slede svoje interese ili interese društvenih grupa kojima pripadaju i prilagođavaju svoje iskaze tim interesima. Osim toga, Kodeks napominje da izvori informacija s kojima novinar razgovara nisu uvek svesni moći medija i posledica koje njihove izjave mogu da imaju po njih lično, kao i po ljude o kojima govore, a sa novinarskom profesijom nespojiva je svesna zloupotreba, ali i nepažnja čija bi moguća posledica bila zloupotreba sagovornika.

Uobičajena praksa navođenja da su informacije objavljene u tekstu dobijene iz „izvora bliskih istrazi koji je želeo da ostane anonimni“, neretko su paravan ili za neovlašćeno odavanje informacija (curenje) iz istrage ili za pokušaj davanja kredibiliteta nepostojećem ili sasvim nepouzdanom izvoru informacija. Kodeks novinara (Poglavlje VI, 3) je jasan u tom pogledu, navodeći da je novinar dužan da naznači izvor informacije koju prenosi, te da se korišćenje anonimnih izvora ne preporučuje (osim ukoliko nema drugog načina da se dođe do informacije od izuzetnog značaja za javnost)²⁶, kao i da se njihovo izmišljanje smatra teškim prekršajem standarda profesionalnog postupanja novinara.²⁷ Ukoliko izvor ne želi da bude otkriven, novinari i urednici postupaju sa dužnom profesionalnom pažnjom i svojim profesionalnim autoritetom staju iza informacije i odgovaraju za njenu tačnost (Deo 1, 3. Istinitost izveštavanja). Ova odredba, dakle, stavlja pred novinare izbor i procenu pretežnosti interesa pri objavljivanju informacije. U situacijama kada njihov izvor želi da ostane anonimni, na novinarima je da procene da li je interes objavljivanja takav da vredi na sebe (odnosno urednika) preuzeti odgovornost za istinitost informacije.

Urednik je obavezan da sa novinarom proveri opravdanost upotrebe anonimnih (poverljivih) izvora informacija. U tom smislu, neophodno je

da bar jedan urednik zna i štiti identitet anonimnog izvora. Ukoliko izvor informacija zahteva od novinara da njegov identitet ne otkrije ni uredniku, ovakav zahtev treba odbiti (Poglavlje VI, 3).

Kodeks takođe preporučuje novinarima da konsultuju pravnog savetnika, u situacijama kada su u nedoumici da li treba odstupiti od čuvanja anonimnosti izvora²⁸ ili se radi o informacijama koje su označene kao poverljive, kada se ceni pretežnost prava javnosti da bude informisana u odnosu na razloge poverljivosti informacija.

U tom kontekstu, otvara se nekoliko spornih pitanja:

Naime, u situaciji kada su velike redakcije retkost, a izdavačke kuće u privatnom vlasništvu mahom uskraćuju svojim zaposlenima „luksuz“ svakodnevnih konsultacija sa pravnim savetnicima, upitan je kapacitet novinara da uopšte ispravno procene i razumeju pravni status, odnosno dozvoljenost objavljivanja određenih informacija, kao i da sagledaju pravne i faktičke posledice svog postupka, kako u odnosu na samog novinara i urednika medija, tako i u odnosu na interese lica na koje se informacija odnosi (neretko žrtve), pa i same države – bilo iz ugla efikasnog vođenja krivičnog postupka, očuvanja nezavisnosti i samostalnosti nosilaca pravosudnih funkcija, bilo iz drugih vitalnih interesa države. Ne mora se, dakle, raditi o lošoj nameri ili različitim malignim interesima, već se često radi o nedostatku znanja i mehanizama provere koji bi zaštitili zakonitost i predupredili negativne posledice.

Pored navedenog, postavlja se i pitanje koliko i sam Kodeks u sklopu navedenih odredaba odvlači novinare na stranputicu i koliko su sami autori njegovog teksta imali u vidu sve opasnosti pogrešnog tumačenja. Naime, Kodeks operiše pojmom poverljivosti informacija i ocene pretežnosti poverljivosti u odnosu na interes javnosti da zna, gubeći iz vida da sama poverljivost može poticati iz različitih konteksta – od zakonom ustanovljene tajnosti informacija, preko poverljivosti u kontekstu efikasnog rada državnih organa, pa sve do poverljivosti koja nije zakonska kategorija, već je blisko povezana sa principima profesionalne etike i potrebom da se zaštiti dobrobit lica koje je, poput žrtve, u situaci-

²² Puna nadležnost Saveta podrazumeva pravo i obavezu Saveta da donosi odluke kojima usvaja ili odbija žalbu, u skladu sa ovim statutom i Poslovnikom o radu Komisije za žalbe. Puna nadležnost Saveta za štampu prostire se na sve članove Asocijacije medija i Lokal presa, osim ako se pojedini mediji pismenim putem izričito ne izjasne da ne žele da prihvate punu nadležnost Saveta za štampu, kao i na one medije koji su podneli zahtev i kojima je odobren zahtev radi prihvatanja pune nadležnosti Saveta. Ograničena nadležnost Saveta podrazumeva da Savet može donositi odluke i javne opomene, u skladu sa ovim statutom i Poslovnikom o radu Komisije za žalbe. Ograničena nadležnost Saveta za štampu podrazumeva da je Savet nadležan da odlučuje i o objavljenoj sadržini medija koji nisu članovi Asocijacije medija i Lokal presa niti su prihvatili punu nadležnost Saveta podnetim i odobrenim zahtevom.

²³ Poslovnik o radu Komisije za žalbe, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/poslovnik-o-radu-komisije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

²⁴ U tom slučaju se obraćaju Savetu sa zahtevom da se nadležnost Saveta odnosi i na objavljeni sadržaj tih medija.

²⁵ U stavu 16. dodatno je naglašeno da su žrtve terorizma pretrpele napade čiji je krajnji cilj bio da naude društvu. Njima je stoga potrebna posebna pažnja, podrška i zaštita zbog specifične prirode krivičnog dela koje je počinjeno protiv njih. Žrtve terorizma se često nalaze pod pažnjom javnosti i neretko im je potrebno društveno priznanje i dostojanstven tretman od strane društva. Države članice stoga treba da obrate posebnu pažnju na potrebe žrtava terorizma i treba da nastoje da zaštite njihovo dostojanstvo i bezbednost.

²⁶ Anonimnost/poverljivost treba omogućiti izvorima koji mogu da pruže informaciju „iz prve ruke“, odnosno za dokumenta koja direktno potvrđuju, ili, sama po sebi, predstavljaju informaciju od izuzetnog značaja za javnost.

²⁷ Kako se navodi u smernicama za sprovođenje ove odredbe Kodeksa, često, upotreba neimenovanih izvora informacija predstavlja samo način da izvor ili sam novinar/medij iznese netačne, nepotpune i nedovoljno proverene informacije. U slučaju da se pokaže da skrivanje izvora služi za pokriće njegovog nepostojanja, kredibilitet novinara/medija bie ozbiljno narušena.

²⁸ U slučaju da izvor informacije uslovljava da ostane neimenovan, redakcija je dužna da to poštuje. Od ovog pravila može da se odstupi, ukoliko se informacija odnosi na planiranje nekog zločina, ili kršenje ustavnog poretka i bezbednosti države, kada je obaveza redakcije da to prijavi nadležnim organima.

ji naročitih potreba, odnosno ranjivosti. Svaka od navedenih kategorija poverljivosti, u slučaju neadekvatne procene i objavljivanja informacija, nosi sa sobom potpuno različite pravne i faktičke posledice, kako po novinara, odnosno urednika, tako i po lice na koje se informacije odnose ili samu državu.

Na kraju, a zapravo možda i najspornije pitanje jeste i rastegljivost i fluidnost pojma „interesa javnosti“. Naime, iako Kodeks, kako je ranije pomenuto pravo javnosti, odnosno dužnost medija da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem stave iznad svih drugih interesa i proklamuje kao osnovno načelo, precizirajući da, u kontekstu Kodeksa, interes javnosti podrazumeva objavljivanje svih važnih informacija koje su čitaocu/slušaoocu/gledaoocu od pomoći pri formiranju vlastitog suda/mišljenja o pojavama i događajima, upitno je ko se može smatrati ultimativnim sudijom u pogledu razumevanja/tumačenja obima i konkretnih modaliteta interesa javnosti da bude informisana. Kako je predviđeno Zakonom o javnom informisanju i medijima²⁹ (član 5.), putem medija objavljuju se informacije, ideje i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su pribavljene informacije, u skladu sa odredbama ovog zakona. Pomalo paradoksalno, ali zakon je nešto precizniji u odnosu na Kodeks, budući da jasno razdvaja informacije od ideja i mišljenja, ali i govori o opravdanom interesu javnosti da zna, čime ukazuje da je opravdanost neophodno i obrazložiti.

Imajući u vidu činjenicu da Kodeks u brojnim odredbama ovo ovlašćenje daje samim novinarima (i urednicima), upitno je koliko je ova procena podložna individualnim preferencijama i/ili drugim (ne)skrivenim uticajima. U ovom kontekstu, interesantna je i odredba Smernica koja predviđa da urednik onlajn medija i onlajn izdanja može da odluči da ukloni sadržaj ili podatke o ličnosti u okviru sadržaja po zahtevu osobe čija su lična prava ugrožena ukoliko objavljivanje podataka o ličnosti ne predstavlja javni interes ili ako iz bilo kog razloga pravo javnosti da bude

informisana o pitanjima od javnog značaja ne preteže nad zaštitom prava na privatnost.³⁰ Dakle, Smernice predviđaju dodatne korektivne mehanizme u rukama urednika, sa ciljem da se omogući „zaborav“ u slučaju da prvobitna procena novinara i/ili urednika nije bila adekvatna po mišljenju lica na koje se informacija odnosi.

Ovo naročito treba imati u vidu kada se uzme u obzir otvorenost novinarskog poziva za kandidate različitog obrazovnog profila, uključujući i stepen obrazovanja koji neretko ne prelazi srednjoškolski. U sadejstvu sa nejasnoćama po pitanju ko se sve može smatrati novinarom i kada novinar dela u privatnom, a kada u službenom svojstvu, ovo usložnjava situaciju u pogledu mogućnosti i prevencije i represije medijske stigmatizacije žrtava, budući da postoje brojni metodi zaobilaženja odgovornosti. Naime, u nastojanju da definiše pojam medija³¹ Zakon (čl. 30, stav 2) naglašava da mediji, u smislu ovog zakona nisu: platforme, poput internet foruma, društvenih mreža i drugih platformi koje omogućavaju slobodnu razmenu informacija, ideja i mišljenja njenih članova, niti bilo koja druga samostalna elektronska publikacija, poput blogova, veb-prezentacija i sličnih elektronskih prezentacija, osim ako nisu registrovane u Registru medija, u skladu sa Zakonom. Upravo ovaj prostor postao je siva zona kvazi-medijskog oglašavanja, u kojoj se bez adekvatnih mehanizama odgovornosti, plasiraju brojne informacije. Neretko, sami novinari, urednici i vlasnici medijskih kuća, preko sopstvenih profila na društvenim mrežama i blogovima, dele upravo one informacije koje ne ispunjavaju uslove za objavljivanje u smislu Zakona i Kodeksa, u pogledu izostanka zakonskih posledica usled curenja informacija iz institucija, policije, pravosuđa, zdravstvenog i sistema socijalne zaštite.

U tom smislu, interesantna je odredba Smernica, koja predviđa da, ako je informaciju na društvenim mrežama i drugim digitalnim platformama objavila osoba koja je funkcioner, odnosno javna ličnost, taj sadržaj treba tretirati kao njenu izjavu, uz obavezno navođenje funkcije, odnosno položaja na kome je ta osoba, kao i kanala

s kojeg je preuzeta informacija. I u tom slučaju novinar i medij su dužni da provere autentičnost izvora³². Ova odredba, dakle, kvazi-vesti objavljene u sivoj zoni medijskog oglašavanja prevodi se u status izjave, čime otvara dvostruku mogućnost:

a) Da mediji dalje prenesu tu izjavu kao vest;

b) Da lice čija su prava povređena spornom „izjavom“ pokrene mehanizme pravne zaštite protiv lica koje je objavilo informaciju, umesto protiv medijske kuće (urednika, izdavača), što bi bio slučaj da je ista informacija objavljena u medijima.

Ovde se ipak otvara nekoliko spornih pitanja: najpre, dok je pojam funkcionera jasno definisan³³ u Zakonu o sprečavanju korupcije³⁴, pojam javne ličnosti je fluidan, naročito ako se ima u vidu ubrzani razvoj društvenih mreža i stvaranja „paralelne stvarnosti“ u kojoj pojedinci (tzv. *influencers*) imaju ogroman uticaj na formiranje stavova stotina hiljada, pa i miliona korisnika tih mreža, dok su istovremeno potpuno nepoznati građanima koji nisu korisnici društvenih mreža. Pored toga, iako se informacije ove vrste šire munjevitom brzinom, upitno je koliko je lice na koje se odnose u mogućnosti da isprati njihovo poreklo i tok, kao i da, bivajući žrtvom, smogne snage i obezbedi resurse neophodne za reakciju, sankcionisanje i satisfakciju zbog objavljivanja.

Pravo žrtve da (ne)komunicira sa medijima

Neretko, izvor brojnih „škodljivih“ informacija o okolnostima izvršenja krivičnog dela i o samoj žrtvi, predstavlja upravo sama žrtva (i/ili njena porodica i druga bliska lica). Inicijalna ranjivost uzrokovana stanjem šoka, bola i straha, kao i nedovoljno poznavanje prava i obaveza, čine žrtvu podložnom zloupotrebama. Usled nedostatka adekvatnih znanja na strani novinara, ili usled svesne manipulacije u trci za ekskluzivom, žrtvama se ne predočavaju pozitivne i negativne strane medijskog istupanja, kako u smislu efikasnog vođenja krivičnog postupka, tako i u pogledu potrebe rehabilitacije.

Kada je reč o novinarima, Kodeks novinara Srbije sadrži jasne i konkretne odredbe koje upuću-

ju na potrebu zaštite interesa žrtava. Poglavlje IV (Odgovornost novinara) ponovo naglašava da je „novinar, pre svega, odgovoran svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima. Tu odgovornost ne sme da podredi interesima drugih, a posebno interesima izdavača, vlade i drugih državnih organa.“ Pored toga, naglašeno je da se novinar mora suprotstaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja (paragraf 1). U duhu zaštite ljudskih prava je i paragraf 3, koji propisuje da je novinar dužan da poštuje pravilo pretpostavke nevinosti i ne sme nikoga proglasiti krivim do izricanja sudske presude. Kako je ova odredba postavljena dosta široko, u Kodeksu su date preciznije smernice, koje pogađaju suštinu problema odnosa žrtve i medija, navodeći da „žrtve i osumnjičeni često nisu svesni moći medija. Novinar je obavezan da to uzme u obzir, te da ne zloupotrebljava neznanje svojih sagovornika. Ukoliko žrtva nekog krivičnog dela pristane na razgovor, novinar ne sme da na osnovu tog razgovora otkrije identitet žrtve ili eventualnog počinioca. Ukoliko izveštava o počinjenom krivičnom delu, novinar mora da bude na oprezu da, u razgovoru s eventualnim svedocima, ne obelodani identitet žrtve, odnosno identitet i pravo na pretpostavku nevinosti osumnjičenog. Novinar mora da ima u vidu mogućnost zloupotrebe i manipulacije kojima mogu da ga izlože tobožnje žrtve određenih krivičnih dela.“ Kodeks, takođe, zabranjuje korišćenje neprimerenih, uznemiravajućih, pornografskih i svih drugih sadržaja koji mogu imati štetan uticaj na decu. Pored toga, Kodeks propisuje da je novinar dužan da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa.³⁵

Primer 1: Ervin Bilicki

Malo pošto je u Bečeju ubijen malololetni Ervin Bilicki, njegovi roditelji su tiražnom dnevnom listu ustupili fotografiju mrtvog mladića s vidnim podlivima po licu. Želja im je bila da demantuju teze da im je dete preminulo nesrećnim slučajem, odnosno da dokažu da je stradao od posledica prebijanja. Fotografija je objavljena na naslovnoj strani, na šta se žalio Centar za prava deteta. Komisija je odlučila da je u ovom slučaju prekršeno više tačaka člana IV Kodeksa novinara Srbije: pored objavljivanja neprimerenih sadržaja

²⁹ Zakon o javnom informisanju i medijima, "Službeni glasnik RS", br. 83/14, 58/15, 12/16 – Autentično tumačenje

³⁰ Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinar-srbije-u-onlajn-okruzenju.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

³¹ Član 29. ZJIM: Medij je sredstvo javnog obaveštavanja koje rečima, slikom, odnosno zvukom prenosi urednički oblikovane informacije, ideje i mišljenja i druge sadržaje namenjene javnoj distribuciji i neodređenom broju korisnika. Pod medijem se u smislu ovog zakona naročito podrazumevaju dnevne i periodične novine, servis novinske agencije, radio-program i televizijski program i elektronska izdanja tih medija, kao i samostalna elektronska izdanja (uređivački oblikovane internet stranice ili internet portali), a koji su registrovani u Registru medija, u skladu sa ovim zakonom. Medij nema svojstvo pravnog lica. Član 30, stav 1, ZJIM: Medij, u smislu ovog zakona nije: knjiga, film, nosač audio i audio-vizuelnog sadržaja, naučni i stručni časopis namenjen prvenstveno informisanju ili obrazovanju određene profesionalne grupe, ostale štampane publikacije, katalog koji sadrži isključivo obaveštenja, oglase, reklame i informacije namenjene tržištu ili bilten i slične publikacije namenjene internom informisanju, elektronska publikacija državnih organa i organizacija, ustanova, javnih preduzeća i privrednih društava, preduzetnika i njihovih udruženja, službeno glasilo, štampana stvar poput letaka, plakata i sličnih sredstava javnog obaveštavanja, druga publikacija u smislu propisa kojim se uređuje izdavaštvo, kao ni internet-pretraživači i agregatori.

³² Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinar-srbije-u-onlajn-okruzenju.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

³³ „Javni funkcioner“ je svako izabrano, postavljeno ili imenovano lice u organu javne vlasti, osim lica koja su predstavnici privatnog kapitala u organu upravljanja privrednog društva koje je organ javne vlasti (član 2. ZSK).

³⁴ Zakon o sprečavanju korupcije, "Službeni glasnik RS", br. 35/19 i 88/19.

³⁵ Kodeks novinara Srbije, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinar-srbije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine, Poglavlje IV.

ja koji mogu imati štetan uticaj na decu, ovde je diskutabilno i to što nije bilo zaštite „prava i dostojanstva dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa“. Većina članova Komisije smatrala je da se objavljivanje ovakve fotografije ne može opravdati javnim interesom, odnosno željom redakcije da dokaže da je mladić ubijen i da nadležni ne rade dobro svoj posao. Po njihovoj oceni, nije bilo potrebe za tako dramatičnim činom, tim pre što fotografiju ne prati nikakva ozbiljnija analiza događaja.³⁶

Ovaj slučaj dobro ilustruje i odredbe Kodeksa koji se tiču odnosa prema izvorima informacija – u ovom slučaju, prema porodici stradalog mladića, odnosno ranije pomenutu odredbu da novinar ne sme da zloupotrebi emocije drugih ljudi ili njihovo neznanje – konkretno, on bi morao da ima u vidu da izvori nisu uvek svesni moći medija i posledica koje njihove izjave (ili postupci) mogu da imaju po njih lično, kao i po druge ljude. Pored toga, ovde je zanemarena činjenica da su roditelji žrtve ne samo izvor informacija kome su novinari morali pristupiti sa dužnom pažnjom, već i sami žrtve u smislu Direktive (a oštećeni u smislu odredaba ZKP-a), pa su novinari i urednici ovde morali primeniti i odredbe kodeksa koje se odnose na postupanje sa žrtvama.

Primer 2: „Malčanski berberin“

Činjenice slučaja: Dvanaestogodišnja devojčica M.K. nestala je 20. decembra 2019. godine u 7 sati i 28 minuta, tačno 8 minuta nakon što je napustila porodičnu kuću i uputila se u školu koja se nalazi u susednom mestu. Devojčicina učiteljica, potvrdila je policiji da je videla M.K. tog jutra na putu kojim ona uvek ide. O tome svedoče i snimci sa sigurnosnih kamera jednog objekta, koji se nalazi na oko 500 metara od devojčicine kuće. Na snimku se mogao videti i sumnjivi automobil iza devojčice, koja je nastavila da se kreće ulicom, a kako se pretpostavljalo na delu ulice dužine oko 100 metara, gde nema kamera devojčica je oteta. Sledeće sigurnosne kamere nalaze se na ulazu u mesto u koje se devojčica uputila i morale bi je snimiti da je nastavila uobičajenom putanjom, ali ona nije bila na tim snimcima. Zbog svega toga, odmah se posumnjalo da je devojčicu neko kidnapovao.

Posle deset dana opsežne potrage, uključujući opsežnu mobilizaciju policije i vojnih snaga, brojna udruženja i samoorganizovane grupe građana, praćene pozivom za pomoć porodice i bro-

jnim lažnim prijavama, devojčica je pronađena. Nedelju dana nakon što je pronađena, uhapšen je čovek koji ju je oteo, Ninoslav Jovanović. S obzirom da je višestruki recidivist, ovo je bio četvrti put da je uhapšen zbog sličnog zločina. Štaviše, njegova zverstva su bila dobro poznata javnosti, do te mere da je dobio nadimak „Berberin iz Malče/Malčanski Berberin“ zbog svog devijantnog fetiša koji je uključivao šišanje devojčica kao uvertiru u seksualno zlostavljanje.

Medijska slika: Uzimajući u obzir specifične okolnosti slučaja, kao i relevantne odredbe međunarodnih standarda i domaćeg zakonodavstva, bilo je za očekivati da će izveštavanje o ovom slučaju biti u najmanju ruku profesionalno. U stvarnosti je situacija bila potpuno drugačija. Sve je počelo sa medijskim spekulacijama da je „devojčica sigurno pobegla da bi se udala, jer je Romkinja“, jer se Romi „jednostavno ponašaju na takav način“. Kada je policija objavila da je devojčica oteta, a njen identitet objavljen da bi se olakšala potraga, mediji su krenuli u pohod do žrtvine kuće, naselja, škole, ali i do svih mesta na kojima su pronađeni neki tragovi. Ovaj pristup praćen je neprimerenim opisom pronađenih predmeta koji su korišćeni za mučenje žrtve. Konačno, situacija je kulminirala kada je devojčica pronađena, a kada je nekoliko tabloida objavilo njene fotografije iz vozila hitne pomoći, na kojima se jasno vidi da je povređena, prestrašena, iscrpljena i ošišane kose. Fotografije su bile praćene skandaloznim naslovima koji opisuju broj i modalitete seksualnog nasilja i mučenja koje je pretrpela.

Reakcija javnosti bila je snažna i neposredna, počev od običnih građana na društvenim mrežama, preko aktivista u oblasti zaštite ljudskih prava, akademske zajednice, medijskih udruženja i političara. U roku od mesec dana, Savet za štampu primio je čak 25 žalbi, koje su uputili roditelji devojčice, različite organizacije, ali i građani. Članovi Komisije za žalbe Saveta za štampu jednoglasno su doneli odluku da je pet dnevnih novina prekršilo nekoliko odredaba Kodeksa novinara u svojim člancima o otetoj devojčici. Po mišljenju Komisije za žalbe, u nizu članaka o otmici koji su uzburkali javnost, novinari nisu poštovali dostojanstvo deteta žrtve, njen integritet i zabranu otkrivanja identiteta deteta. U nekoliko tekstova, takođe je prekršena i odredba koja se odnosi na zloupotrebu tuđih emocija, prenošenjem izjava porodice otete devojčice.

Primer 3: Ubistvo Strahinje Stojanovića (punoletna žrtva)

Činjenice slučaja: 13. septembra 2020. svi mediji odmah su izvestili o eksploziji luksuznog automobila u prometnoj ulici 15 minuta posle podneva. Izvešteno je da su dve osobe bile u automobilu u pokretu u trenutku eksplozije. Ubrzo nakon početnih vesti, većina tabloida objavila je da je vozač Strahinja Stojanović (30) preminuo u bolnici uprkos velikim naporima medicinskog tima da mu spasi život. Zajedno sa podacima o njegovom imenu i starosti, mediji su izvestili sledeće: „Strahinja bio dobro poznat policiji, a u medijima je povezivan sa braćom Branislavom i Slobodanom Šaranovićem iz Crne Gore, koji su likvidirani u brutalnom mafijaškom ratu koji besni već godinama između crnogorskih klanova. Stojanović se takođe pojavio kao svedok na suđenju u slučaju ubistva Nikole Bojovića, brata Luke Bojovića, koji je godinama ratovao sa Šaranovićem.“ Tabloidi su, takođe, objavljujući glavne činjenice o eksploziji pozvali čitaoce da, u istom tekstu, „pogledaju fotografiju umirućeg Strahinje na asfaltu i njegove devojke koja pokušava da mu spasi život“. Ista fotografija koja je sadržala opisani sadržaj objavljena je u svim tabloidima, gotovo istovremeno, praćena detaljnim opisom intervencije medicinskog tima (amputacija obe noge) pre smrti.

Suprotno, opravdano očekivanom šoku ili protestu javnosti zbog činjenice da je eksploziv u automobilu u pokretu usred dana daljinski aktiviran, gde je mladić ubijen, a devojka povređena, kao i zbog medijskog ataka na dostojanstvo žrtve, reakcija javnosti bila je potpuno suprotna! U skladu sa odmah obznanjenim vezama žrtve sa kriminalom, bilo je gotovo nemoguće pronaći bilo kakvu javnu zabrinutost u vezi sa gore pomenutim pitanjima. Štaviše, na medijskim portalima i društvenim mrežama objavljeno je na desetine komentara u kojima se kaže da „članovi mafije to svakako zaslužuju“ ili gde je komentarisani moralni i etički profil žrtvine devojke i porodice. Na ovo nije reagovalo nijedno medijsko udruženje, kao ni Savet za štampu.

Međunarodni standardi kojima se jamči pravo na dostojanstvo deteta žrtve³⁷

Ako se pogledaju glavni međunarodni instrumenti u oblasti prava žrtava, očigledno je da je pravo na dostojanstvo žrtve sveobuhvatno priznato, kako u instrumentima ljudskih prava uopšte, tako i u onim posebno posvećenim pravima deteta, uprkos činjenici da njegov obim i sadržaj još uvek nisu precizno utvrđeni. Međutim, očigledno je da još uvek nedostaje koherentnost u pogledu načina na koji je ovo pravo definisano u različitim instrumentima (fluidno kao vrednost/princip, kao element nekog drugog prava žrtava ili kao samostalno).

• Univerzalni instrumenti o ljudskim pravima

Glavni korak u promociji prava na ljudsko dostojanstvo bilo je usvajanje **Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima**³⁸ koja je ovo pravo uspostavila kao jednu od glavnih, univerzalnih vrednosti ljudskih prava. Član 1. Deklaracije donosi revolucionarnu odredbu koja kaže da se „sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima“, trasirajući put za sve do sada usvojene ljudske instrumente da to podržavaju i nadograđuju.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima³⁹ podseća na koncept ljudskog dostojanstva integrisan u Univerzalnu deklaraciju i izjavljuje da prava zagwarantovana pravima iz Deklaracije proizlaze iz urođenog dostojanstva ljudske ličnosti. Pored ovog opšteg koncepta, pravo na dostojanstvo je takođe prepoznato kao okvir postupanja sa licima lišenim slobode (čl. 10.). **Konvencija UN-a protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja**⁴⁰ takođe podseća da prava zagwarantovana pravima iz Deklaracije proizlaze iz urođenog dostojanstva ljudske ličnosti.

Verovatno najopsežniji pristup u pogledu prava na ljudsko dostojanstvo kao univerzalne vrednosti, ali i kao okvira prava žrtava, mogao bi se naći u **Konvenciji o pravima deteta**⁴¹ (u daljem tekstu: CRC). Konvencija o ljudskim pravima definiše ljudsko dostojanstvo kao osnovnu vrednost u svojoj preambuli i dalje ga razrađuje kroz obezbeđivanje odgovarajućih životnih uslova za decu sa invaliditetom (član 23.); upravljanje

³⁷ Ovo poglavlje se oslanja na: Kolaković-Bojović, M., Grujić, Z. (2020) Crime Victims and The Right to Human Dignity – Challenges and Attitudes In Serbia – in Z. Pavlović, ed. Yearbook Human Rights Protection, The Right To Human Dignity (239-270) Novi Sad: Republic of Serbia Autonomous Province of Vojvodina Provincial Protector of Citizens – Ombudsman and Institute of Criminological and Sociological Research.

³⁸ Universal Declaration of Human Rights, proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A), dostupno na: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>, pristupljeno 5. septembra 2020.

³⁹ International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, entry into force 23 March 1976.

⁴⁰ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly Resolution 39/46 of 10 December 1984, entry into force 26 June 1987.

⁴¹ Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989, entry into force 2 September 1990.

³⁶ Vidi: Centar za prava deteta (Ivana Stevanović) protiv dnevnog lista „Blic“, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/odluke/85/2013/04/10/262/centar-za-prava-deteta-ivana-stevanovi-protiv-dnevnog-lista-blic.html>, pristupljeno 21. juna 2020. godine

školskom disciplinom na način koji je u skladu sa detetovim ljudskim dostojanstvom (član 28. stav 2); postupanje sa decom lišenom slobode (član 37. (c)) i optuženom za kršenje krivičnog zakona (član 40.). Međutim, od najveće važnosti kod naše analize je odredba čl. 39. kojim se države ugovornice obavezuju da preduzmu sve odgovarajuće mere za promociju fizičkog i psihološkog oporavka i socijalne reintegracije deteta žrtve: bilo kog oblika zanemarivanja, eksploatacije ili zlostavljanja; mučenja ili bilo kog drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; ili oružanog sukoba. „Takav oporavak i reintegracija odvijajuće se u okruženju koje neguje zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo deteta.“ Iz takve formulacije očigledno je da Konvencija o pravima na dostojanstvo deteta žrtve vidi kao ono što želi i očekivani ishod adekvatnog lečenja. Uprkos nedostatku jasne odredbe koja inherentno predviđa postupanje sa detetom žrtvom na način koji podstiče očuvanje njegovog/njenog dostojanstva, očigledno je da je upravo to bila namera.

Usvojena gotovo četiri decenije otkako je Univerzalna deklaracija proglasila pravo na ljudsko dostojanstvo univerzalnom vrednošću, **Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći**⁴² (iz 1985.) uvela je pravo na dostojanstvo kao osnovno proceduralno pravo žrtvama zločina, pod uslovom da se pod naslovom pristup pravdi i pravičan tretman prema žrtvama treba odnositi sa saosećanjem i poštovanjem njihovog dostojanstva. „U stvari, prva i najosnovnija potreba žrtava je prepoznavanje. Ljudsko dostojanstvo je temeljno pravo. Postupanje sa žrtvama sa saosećanjem i poštovanjem njihovog dostojanstva je osnovni aspekt pružanja pravde žrtvama. Za mnoge žrtve je važno da budu prepoznate kao žrtve i da se priznaju njihove patnje kao rezultat nepravde nad njima.“ Deklaracija takođe prepoznaje važnost prava žrtve da se „prema njoj postupi dostojanstveno i sa poštovanjem u svim interakcijama sa policijom ili istražnim organima, pravnim stručnjacima, sudskim osobljem i drugima koji su uključeni u sudski proces: postupci i komunikacija treba da budu „osetljivi na žrtve“, a oni koji stupaju u interakciju sa žrtvama treba da nastoje da deluju sa empatijom i razumevanjem za svoju pojedinačnu situaciju.“ Međutim, Deklaracija ne ograničava važenje ovog prava isključivo na ove situacije. Suprotno tome, predviđa da se „isto odnosi na način na koji podrška žrtvama ili socijalne službe treba da se ponašaju

prema žrtvama“, navodeći neke primere nepoštovanja, npr. određivanje datuma suđenja bez prethodnog konsultovanja sa žrtvom, tako da žrtvi može biti nemoguće da prisustvuje; nepružanje žrtvi privatnosti tokom pregleda; ili ispitivanje žrtve na neprimeren ili pogrešan način. Poštovanje je posebno važno za ranjive žrtve, uključujući: decu; žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja; žrtve porodičnog nasilja; starije osobe; i osobe sa invaliditetom, na primer. Jednako je važno da se prema indirektnim žrtvama, uključujući članove porodice, postupa s poštovanjem.

U istom duhu, ali posebno prilagođen potrebama dece žrtava je i sadržaj **Smernica Ujedinjenih nacija o pravdi u pitanjima koja uključuju decu žrtve i svedoke zločina**⁴³, a posebnu pažnju treba obratiti na izjavu da je „svako dete jedinstveno i vredno ljudsko biće i kao takvo treba poštovati i štiti njegovo ili njeno individualno dostojanstvo, posebne potrebe, interese i privatnost“ (par. 8 (a)), kao i Odeljak V, koji uređuje pravo na postupanje sa dostojanstvom i saosećanjem i predviđa da: „S decom žrtvama i svedocima treba da se postupa pažljivo i osetljivo tokom čitavog pravnog postupka, uzimajući u obzir njihovu ličnu situaciju i neposredne potrebe, starost, pol, invaliditet i nivo zrelosti i u potpunosti poštujući njihovo fizičko stanje, mentalni i moralni integritet. Svako dete treba da se tretira kao pojedinac sa svojim individualnim potrebama, željama i osećanjima.“ Ovako definisano pravo na dostojanstvo treba shvatiti kao način lečenja dece žrtava.

Pravo na dostojanstvo ugrađeno je i u neke od novih instrumenata o ljudskim pravima nove generacije, poput **Međunarodne konvencije za zaštitu svih osoba od prisilnog nestanka**⁴⁴ (u daljem tekstu: ICCPPED). Konvencija se bavi pravom na dostojanstvo u nekolicu odredbi, uključujući one koje se bave prikupljanjem, obradom, upotrebom i čuvanjem ličnih podataka, kao i medicinske i genetske podatke, koje „neće kršiti ili imati za posledicu kršenje ljudskih prava, osnovnih sloboda ili ljudskog dostojanstva pojedinca“ (čl. 19, st. 2), ali i u čl. 24, st. 5 (c) gde je pravo na dostojanstvo priznato kao oblik reparacije (modalitet zadovoljenja), osim nadoknade materijalne i moralne štete pretrpljene prinudnim nestancima, zajedno sa restitucijom, rehabilitacijom i garancijama neponavljanja.

Pored prethodno razrađenih instrumenata, pravo na dostojanstvo ugrađeno je i u takozvani soft

law UN-a. **Osnovni principi i smernice o pravu na pravni lek i obeštećenje za žrtve grubih kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava**⁴⁵ koje pravo na dostojanstvo obrađuju sveobuhvatno, počevši od Preambule koja ponovo potvrđuje principe iznesene u Deklaraciji o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći, uključujući da se prema žrtvama treba odnositi sa saosećanjem i poštovanjem njihovog dostojanstva. Takođe se podseća na Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda koji zahteva uspostavljanje „principa koji se odnose na reparacije ili u odnosu na žrtve, uključujući restituciju, nadoknadu i rehabilitaciju“, i Skupštinu država potpisnica da osnuju poverenički fond za korist žrtava zločina iz nadležnosti Suda i porodica takvih žrtava, a Sud obavezuje „da štiti sigurnost, fizičku i psihološku dobrobit, dostojanstvo i privatnost žrtava“ i da dozvoli učešće žrtve u svim „fazama postupka koje je Sud utvrdio odgovarajućim“.

Osnovni principi takođe opisuju gruba kršenja međunarodnog prava o ljudskim pravima i ozbiljna kršenja međunarodne humanitarne prirode kao veoma tešku prirodu, uvredu ljudskog dostojanstva. U paragrafu 10. ovog dokumenta, dostojanstvo žrtava proglašava se opštim principom – vrednošću koja uokviruje celokupno postupanje sa žrtvama, propisujući da „prema žrtvama treba postupati humano i poštujući njihovo dostojanstvo i ljudska prava, a odgovarajuće mere treba biti preduzeti kako bi se osigurala njihova sigurnost, fizičko i psihološko blagostanje i privatnost, kao i zaštite njihovih porodica. U skladu sa ovim opštim pristupom, Osnovni principi uključuju isti pristup obnavljanju dostojanstva kao i modalitet zadovoljstva, što odgovara shvatanju dostojanstva kao opšteg pristupa (par. 22 (d)). Ishod celokupnog postupka treba da bude vraćanje dostojanstva, ali i način na koji se ovaj postupak sprovodi.

• Evropski instrumenti o ljudskim pravima

Suprotno instrumentima UN-a, pomalo iznenađujuće, **Evropska konvencija o ljudskim pravima**⁴⁶ (u daljem tekstu: ECHR) ne priznaje pravo na dostojanstvo ni kao univerzalnu vrednost, niti kao samostalno pravo. Jedino mesto gde se pominje ljudsko dostojanstvo je Protokol br. 13, koji predviđa da je „ukidanje smrtne kazne od suštinske

važnosti za zaštitu ovog prava i za puno priznanje urođenog dostojanstva svih ljudi“.

Suprotno tome, **Povelja o osnovnim pravima Evropske unije**⁴⁷ u svojoj preambuli naglašava da je Unija zasnovana na nedeljivim, univerzalnim vrednostima ljudskog dostojanstva, slobode, jednakosti i solidarnosti.

Države članice će osigurati da se žrtve prepoznaju i postupaju na poštovan, osetljiv, prilagođen, profesionalan i nediskriminatoran način, u svim kontaktima sa službama za podršku žrtvama ili restorativnom pravdom ili nadležnim organom koji deluje u kontekstu krivičnog postupka. Zločin je nepravda protiv društva, kao i kršenje individualnih prava žrtava. Kao takve, žrtve zločina treba da budu prepoznate i tretirane sa poštovanjem, na senzitivnom i profesionalnom način bez ikakve diskriminacije.

Nema sumnje da je usvajanje **Direktive 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 25. oktobra 2012. godine o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava zločina i zameni Okvirne odluke Saveta 2001/220/JHA**⁴⁸, bila svojevrsna prekretnica u uvođenju potpuno novog koncepta prava žrtava u EU. Ova Direktiva poštuje osnovna prava i poštuje principe priznate Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije. Naročito se želi promovirati pravo na dostojanstvo, život, fizički i mentalni integritet, slobodu i sigurnost, poštovanje privatnog i porodičnog života, pravo na imovinu, princip nediskriminacije, princip jednakosti žena i muškaraca, prava deteta, starih i osoba sa invaliditetom i pravo na pravično suđenje (par. 66).

Pored ovog opšteg pristupa, prema Direktivi, „osobe koje su posebno ranjive ili se nađu u situacijama koje ih izlažu posebno visokom riziku od nanošenja štete, kao što su osobe izložene ponovljenom nasilju u bliskim vezama, žrtve rodno zasnovanog nasilja ili osobe koje postanu žrtve drugih vrsta krivičnih dela u državi članici čiji državljani ili stanovnici nisu, treba im pružiti specijalističku podršku i pravnu zaštitu. Usluge specijalističke podrške treba da se zasnivaju na integrisanom i ciljanom pristupu koji treba posebno da uzme u obzir specifične potrebe žrtava, težinu štete pretrpljene kao rezultat krivičnog dela, kao i odnos između žrtava i prestupnika, decu i njihovo šire društveno okruženje. Glavni zadatak ovih

⁴⁵ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, Resolution 60/147, adopted by the General Assembly on 16 December 2005 [on the report of the Third Committee (A/60/509/Add.1)]

⁴⁶ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Official Gazette of the SaM – International Treaties, no. 9/03). Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the abolition of the death penalty in all circumstances Vilnius, 3.V.2002.

⁴⁷ Charter of Fundamental Rights of the European Union 2012/C 326/02

⁴⁸ DIRECTIVE 2012/29/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, (art.1)

⁴² United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (1985), Adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985

⁴³ United Nations Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, ECOSOC Resolution 2005/20, 36th plenary meeting 22 July 2005.

⁴⁴ International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, Resolution 61/177 adopted by the General Assembly on 20 December 2006, [on the report of the Third Committee (A/61/448 and Corr.2)]

službi i njihovog osoblja, koji igraju važnu ulogu u pružanju podrške žrtvi da se oporavi i prevaziđe potencijalnu štetu ili traumu kao rezultat krivičnog dela, trebalo bi da bude informisanje žrtava o pravima utvrđenim ovom Direktivom, tako da mogu donositi odluke u podržavajućem okruženju koje se prema njima odnosi dostojanstveno, s poštovanjem i osetljivošću“ (par. 38).

Direktiva takođe prepoznaje važnost zaštite prava na dostojanstvo prilikom sprovođenja mera zaštite žrtava. „Trebalo bi da budu dostupne mere za zaštitu bezbednosti i dostojanstva žrtava i članova njihovih porodica od sekundarne i ponovljene viktimizacije, zastrašivanja i odmazde, kao što su privremene mere ili mere zaštite ili zabrane (par. 58). Ne dovodeći u pitanje prava na odbranu, države članice će osigurati dostupnost mera za zaštitu žrtava i članova njihovih porodica od sekundarne i ponovljene viktimizacije, zastrašivanja i odmazde, uključujući i rizik od emocionalne ili psihološke štete i zaštitu dostojanstva žrtava tokom ispitivanja i svedočenja. Po potrebi, takve mere uključuju i postupke utvrđene nacionalnim zakonom za fizičku zaštitu žrtava i članova njihovih porodica“ (čl. 18).

Pored opšteg okvira koji je uveden Direktivom 2012/029/EU, pravo na dostojanstvo žrtava takođe je prepoznato u nekim instrumentima posvećenim obezbeđivanju posebne zaštite posebno osetljivim kategorijama žrtava, poput žrtava trgovine ljudima. **Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava, slično Direktivi 2012/029/EU⁴⁹**, poštuje osnovna prava i poštuje principe priznate posebno Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije i naročito ljudsko dostojanstvo, zabranu ropstva, prisilnog rada i trgovine ljudima, zabranu mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, prava deteta, pravo na slobodu i sigurnost, slobodu izražavanja i informisanja, zaštitu ličnih podataka, pravo na efikasan pravni lek i na pravično suđenje i principe zakonitosti i proporcionalnosti krivičnih dela i kazni. Ova Direktiva naročito teži da osigura potpuno poštovanje tih prava i principa i mora se primeniti u skladu s tim.

Važno je napomenuti da ovaj dokument prepoznaje ozbiljno kršenje ljudskog dostojanstva i fizičkog integriteta kao rezultat trgovine ljudima u svrhu uklanjanja organa, kao i, na primer, drugo ponašanje poput nezakonitog ili prisilnog usvajanja, i prinudni brak ukoliko ispunjavaju sastavne elemente trgovine ljudima (par. 11).

Kao što je ranije pomenuto, prilikom analize UN CRC, čini se da je na polju pravde za decu, uključujući decu žrtve, pravo na dostojanstvo prepoznato i razvijeno progresivnije nego u drugim poljima.

Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravdi prijateljskoj prema deci (u daljem tekstu: Smernice)⁵⁰, a s obzirom na to da „pravosudni sistem prilagođen deci ne sme „ići“ ispred dece, ne sme ih ni ostavljati za sobom“, ističu da se prema deci treba odnositi dostojanstveno, s poštovanjem, pažnjom i pravednošću. U pokušaju da se definiše pravda po meri deteta, odnosi se na „pravosudne sisteme koji garantuju poštovanje i efikasnu primenu svih dečjih prava na najvišem dostižnom nivou, imajući u vidu dole navedene principe i uzimajući u obzir detetov nivo zrelosti i razumevanje i okolnosti slučaja. Pravosuđe je posebno dostupno, prilagođeno uzrastu, brzo, marljivo, prilagođeno i usredsređeno na potrebe i prava deteta, poštujući prava deteta, uključujući prava na dužni postupak, da učestvuje i razume postupak, poštovanje privatnog i porodičnog života i integriteta i dostojanstva“. Pravo na dostojanstvo je takođe prepoznato kao kriterijum koji treba uzeti u obzir pri proceni najboljeg interesa uključene ili pogođene dece, gde bi njihovim stavovima i mišljenjima trebalo dati odgovarajuću težinu, kao i svim drugim pravima deteta, kao što su pravo na dostojanstvo, slobodu i jednak tretman, koji treba da budu poštovani u svakom trenutku. Ovu odredbu treba pažljivo sagledati, jer ona priznaje pravo na dostojanstvo kao samostalno pravo, a ne samo kao okvir ostvarivanja drugih prava, posebno u kontekstu Odeljka C Smernica, koji jasno definiše dostojanstvo, imajući u vidu sve ranije razrađene međunarodne standarde koji se tim temama uglavnom bave površno (ako se uopšte time bave). Stoga, Smernice predviđaju da dostojanstvo znači da: „1. Prema deci treba da se postupa pažljivo, osetljivo, pravično i sa poštovanjem tokom bilo kog postupka ili slučaja, sa posebnom pažnjom za njihovu ličnu situaciju, blagostanje i specifične potrebe i uz puno poštovanje njihovog fizičkog i psihološkog integriteta. Ovaj tretman treba da im se pruži bez obzira na način na koji su došli u kontakt sa sudskim ili vanparničnim postupkom ili drugim intervencijama, bez obzira na njihov pravni status i sposobnost u bilo kom postupku ili slučaju. Deca ne smeju biti podvrgnuta mučenju ili nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju“. U obrazloženju memoranduma koji sledi Smernice (par. 39) podvlači se da je „poštovanje dostojanstva osnovni zahtev za ljudska prava“. Ovako definisano pravo na dostojanstvo predstavlja proceduralni okvir i način postupanja sa decom u pravosudnom

sistemu, uključujući i decu žrtve. Očigledno je da bi to moglo biti malo kontroveržno u odnosu na gore pomenuto priznavanje prava na dostojanstvo kao samostalno pravo, ali ne i neophodno. Čak i ako se prema njemu odnosimo kao prema samostalnom pravu, ovo pravo bi trebalo da znači i podrazumeva način na koji se dete (uključujući dete žrtvu) tretira u pravosudnom sistemu. Stoga je to neka vrsta hibridnog ljudskog prava.

Međunarodni standardi kojima se jamči pravo na privatnost, deteta žrtve i normativni okvir Srbije⁵¹

Potreba da žrtve budu zaštićene ne samo u okviru preduzimanja procesnih radnji, već i u kompletnom društvenom kontekstu vezanom za viktimizaciju, prepoznat je u ključnim dokumentima koji predstavljaju izvore standarda u oblasti zaštite i podrške žrtvama.

Drugi opcioni protokol o prodaji deteta, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta

Član 8.

1. Države ugovornice će usvojiti odgovarajuće mere za zaštitu prava i interesa dece žrtava postupaka zabranjenih ovim Protokolom u svim fazama krivičnog postupka, naročito:

e) zaštitom, kada je to odgovarajuće, privatnosti i identiteta dece žrtava i preduzimanjem mera u skladu sa nacionalnim pravom kako bi se izbeglo nepodesno širenje informacija koje bi mogle dovesti do identifikovanja dece žrtava;

Opšti komentar broj 13 (2011) uz Konvenciju o pravima deteta o zaštiti dece od svih vidova nasilja

„...tokom primene multidisciplinarnog pristupa, princip poverenja mora se poštovati...“

Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualne zloupotrebe

Član 31.

Opšte mere zaštite, st. 1e

„1. Članica će preduzeti potrebne zakonske i druge mere da zaštiti prava i interese žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka, u svim fazama istrage i krivičnog postupka, a naročito da:

e. štiti njihovu privatnost, njihov identitet i njihov ugled, i uzimajući u obzir mere koje su u skladu

sa lokalnim zakonom, spreči javno rasturanje informacija koje bi mogle dovesti do njihove identifikacije;“

Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima

Član 11.

Zaštita privatnosti

1. Svaka članica će zaštititi privatni život i identitet žrtava. Lični podaci o njima biće pohranjeni i korišćeni se u skladu s uslovima iz Konvencije o zaštiti pojedinaca u pogledu automatske obrade ličnih podataka (ETS br. 108).

2. Svaka članica će usvojiti mere kojima će posebno osigurati da identitet ili podaci koji omogućavaju identifikaciju deteta koje je žrtva trgovine ljudima, ne budu javno objavljene putem medija, ili na bilo koji drugi način, osim u izuzetnim slučajevima, u cilju lakšeg pronalaženja članova porodice ili da se na drugi način obezbedi dobrobit i zaštita deteta.

3. Svaka članica će razmotriti donošenje mera, u skladu sa članom 10. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda prema tumačenju Evropskog suda za ljudska prava, čiji je cilj podsticanje medija da štite privatnost i identitet žrtava putem autoregulative ili nekih drugih regulatornih ili koregulatornih mera.

Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta

Zaštita privatnog i porodičnog života

6. Privatnost i lični podaci o deci koja su uključena ili su bila uključena u sudske ili vansudske postupke i druge intervencije moraju biti zaštićeni u skladu sa unutrašnjim pravom. To po pravilu podrazumeva da nikakve informacije ni podaci o ličnosti ne mogu biti stavljeni na uvid javnosti niti objavljeni, posebno u medijima, ako bi ti podaci mogli da otkriju ili indirektno omogućе obelodanjivanje identiteta deteta, uključujući njegovu sliku, podroban opis deteta ili njegove porodice, ime, odnosno imena ili adresu, audio i video zapise itd.

7. Zakonodavnim merama ili nadzorom nad medijskom samoregulacijom države članice treba da spreče medijsku povredu prava na privatnost iz smernice 6, gore.

8. Države članice treba da uredе ograničen pristup celokupnoj evidenciji ili dokumentima koji sadrže podatke o ličnosti ili osetljive podatke u

⁴⁹ DIRECTIVE 2011/36/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA

⁵⁰ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies)

⁵¹ Ovo poglavlje se oslanja na: Kolaković-Bojović, M. (2020). Medijski tretman žrtava. U: S. Bejatović (ur.) Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, norma i praksa) (416-434). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

vezi s decom, posebno u postupcima u koje su ta deca uključena. Ako je potreban prenos podataka o ličnosti i osetljivih podataka, države članice treba da urede taj transfer imajući na umu najbolje interese deteta, a u skladu s relevantnim zakonodavnim merama u vezi sa zaštitom podataka.

9. Kad god deca daju iskaze ili svedoče u sudskim ili vansudskim postupcima ili drugim intervencijama, to bi, gde god je to moguće, trebalo da se odvija iza zatvorenih vrata. Po pravilu, tada treba da su prisutni samo oni koji su neposredno uključeni, pod uslovom da ne opstriraju decu u davanju iskaza svedoka.

10. Stručna lica koja rade s decom i za decu dužna su da poštuju stroga pravila poverljivosti, sem u onim slučajevima kada postoji opasnost od nanošenja štete detetu.

ECOSOC Smernice o pravosudnim pitanjima koja uključuju decu žrtve i svedoke krivičnih dela

X. 26. Deca žrtve i svedoci treba da zaštite svoju privatnost kao pitanje od primarnog značaja. 27. Informacije koje se odnose na učešće deteta u pravosudnom procesu treba da budu zaštićene. To se može postići održavanjem poverljivosti i ograničavanjem otkrivanja informacija koje mogu dovesti do identifikacije deteta

koje je žrtva ili svedok u pravosudnom procesu. 28. Treba preduzeti mere za zaštitu dece od neprimerenog izlaganja javnosti, na primer, isključivanjem javnosti i medija iz sudnice tokom svedočenja deteta, gde je to dozvoljeno nacionalnim zakonom.

Najdetalniji ali i jedan od najnovijih izvora standarda u ovoj oblasti predstavlja **EU Direktiva o žrtvama 2021/029/EU**⁵² u članu 21. (Pravo na zaštitu privatnosti) koja predviđa da će države članice omogućiti da u toku krivičnog postupka, nadležni organi preduzmu odgovarajuće mere u cilju zaštite privatnosti žrtve⁵³, uključujući i zaštitu njenih ličnih karakteristika koje su uzete u obzir tokom vršenja individualne procene, kao i zaštitu slika žrtve i članova njene porodice. Osim toga, države članice će omogućiti da nadležni organi preduzmu sve zakonske mere u cilju sprečavanja širenja bilo kakve informacije koja bi prouzrokovala identifikaciju deteta žrtve (član 21. stav 1. Direktive).

Pored navedene obaveze koju Direktiva nameće državnim organima, Direktiva u stavu 2, istog člana, podstiče medije da preduzmu mere samoregulacije u cilju zaštite privatnosti, ličnog integriteta i ličnih podataka žrtava, poštujući pravo na slobodu izražavanja i javnog informisanja, kao i pravo na slobodu i pluralizam medija.

PREGLED RELEVANTNIH MEĐUNARODNIH STANDARDARDA KOJIMA SE GARANTUJE PRAVO DETETA NA DOSTOJANSTVO

- Pregled relevantnih međunarodnih standarda kojima se garantuje pravo deteta na dostojanstvo
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima;
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima;
- Konvencija Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja;
- Konvencija o pravima deteta;
- Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći;
- Smernice Ujedinjenih nacija o pravdi u pitanjima koja uključuju decu žrtve i svedoke zločina;
- Međunarodna konvencija o zaštiti od prisilnog nestanka;
- Povelja o osnovnim pravima Evropske unije;
- Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i saveta od 25.10.2012.
- Direktiva 2012/36/EU Evropskog parlamenta i saveta od 05.04.2011.
- Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta;

⁵² EU Directive of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime on the strengthening of the position of victims of crime (EU/2012/29).

⁵³ Pri tumačenju ove odredbe treba imati u vidu definiciju žrtve iz člana 2. Direktive, po kojoj žrtva označava fizičko lice koje je pretrpelo povredu, uključujući fizičku, psihičku ili emotivnu povredu, ili materijalnu štetu koja je direktno prouzrokovana krivičnim delom; članove porodice osobe čija je smrt direktno prouzrokovana krivičnim delom i koji su pretrpeli povredu ili štetu kao posledicu smrti te osobe; „članovi porodice“ se odnosi na suprugu, osobu koja živi sa žrtvom u intimnoj, stabilnoj i kontinuiranoj zajednici u okviru zajedničkog domaćinstva, srodnike po direktnoj liniji, braću i sestre i osobe za koje se žrtva stara; „dete“ označava svaku osobu ispod 18 godina starosti; „restorativna pravda“ označava svaki proces kojim se žrtvi i počinocu krivičnog dela omogućava da vlastitom slobodnom voljom aktivno učestvuju u rešavanju posledica krivičnog dela uz pomoć nepristrasne treće strane. Isti član u stavu 2, obavezuje države članice da uspostave procedure: koje bi ograničile broj članova porodice koji mogu biti korisnici prava koja su uspostavljena ovom Direktivom uzimajući u obzir pojedinačne okolnosti svakog slučaja; kako bi se odredilo koji članovi porodice imaju prioritet u vezi sa ostvarivanjem prava koja su predmet ove Direktive.

PRAVO DETETA NA ZAŠTITU OD SEKUNDARNE VIKTIMIZACIJE

Pitanje zaštite maloletnih oštećenih od sekundarne viktimizacije bez sumnje predstavlja najbolju tačku kada je reč o položaju maloletnih oštećenih u sistemu krivičnog pravosuđa. U tom smislu, ovaj segment obuke trebalo bi da obuhvati sledeće tematske celine:

- Tehnike ispitivanja i ograničavanje/smanjenje broja ispitivanja kao mehanizam sprečavanja sekundarne viktimizacije;
- Upotreba video linka kao mehanizam sprečavanja sekundarne viktimizacije;
- Uloga medija u sekundarnoj viktimizaciji maloletnih oštećenih u kontekstu poštovanja dostojanstva i privatnosti deteta i informisanosti dece žrtava o pravima koja im pripadaju

Tehnike ispitivanja i ograničavanje/smanjenje broja ispitivanja kao mehanizam sprečavanja sekundarne viktimizacije

Dete žrtva je posebno vulnerabilno i mogućnost sekundarne viktimizacije tokom krivičnog postupka je naglašena. Zbog prirode i razvojnog statusa, dete davanje iskaza pred organima krivičnog postupka doživljava izuzetno stresno.

Deca često ne razumeju koncept pravosuđa. Neretko svoju ulogu u postupku percipiraju kao izjednačenu sa ulogom okrivljenog. Kao da se njima sudi i da će ukoliko se nečega ne sete ili zaborave reći, ili okrivljeni bude veštiji u davanju iskaza, oni biti strogo kažnjeni (pa čak i ići u zatvor). Uplašeni su da neće razumeti pitanja ili da njih neće razumeti. Izražen je strah da će im se nešto loše desiti, strah da će se sresti sa okrivljenim, da će morati sa njim da se suoče, da će svi saznati da su i na koji način bili žrtve. Zastrašuje ih i sama činjenica da su u policiji, tužilaštvu ili sudu.

Boje se prisećanja i kazivanja o strašnom događaju. Proces *retraumatizacije*, koji se neminovno javlja kada se intenzivno i do detalja prisećaju i saopštavaju o traumatičnom događaju, je veoma bolan. Deca ponovo proživljavaju taj događaj,

često intenzivnije nego tokom samog dešavanja, jer su sada svesni (mogućih) posledica.

Pri svakom ponovljenom saslušanju (čak i kada se ročište ne održi), deca iznova proživljavaju ove strahove. Svako novo saslušanje povećava obim sekundarne viktimizacije. Ograničavanje/smanjenje broja saslušanja dece oštećenih na dva, a samo izuzetno više puta (ZMUKD) jedan je od važnih faktora koji sprečavaju sekundarnu viktimizaciju.

Organ koji vodi postupak može svojim dobrim postupanjem da doprinese minimiziranju, pa čak i potpunom eliminisanju sekundarne viktimizacije. Može doprineti da se traumatično iskustvo, uz pravilnu podršku i pomoć, osvesti i time započne proces „ozdravljenja“.

POSTUPAK u kojem su deca oštećena teškim krivičnim delima je hitan; obezbeđen je punomoćnik o trošku države; javnost je isključena; obavezna je zaštita deteta u medijskom izveštavanju o postupku; broj saslušanja je ograničen na dva (samo izuzetno može više puta); pitanja se postavljaju preko sudije ili tužioca koji vode postupak; iskaz se može uzeti i uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica; suočavanje sa okrivljenim se može primeniti samo u izuzetnim okolnostima; iskaz se od deteta može uzeti uz pomoć tehnike za prenos zvuka i slike, te primenom postupka snimanja; dete može biti saslušano/dati iskaz u sopstvenoj kući ili drugom prostoru koji doživljava kao bezbedan.

Da bi se izbegla sekundarna viktimizacija u praksi je neophodno da se već pri prvim osnovanim sumnjama da je dete oštećeno težim krivičnim delom/delima, uz poštovanje hitnosti, obezbedi uključivanje nadležnog tužioca i uzimanje iskaza u skladu sa zakonskim mogućnostima koje garantuju bezbednost i zaštitu deteta.

Nadležni tužilac planira i organizuje uzimanje iskaza uz prisustvo procesno neophodnih lica, obezbeđuje prostor (da dete bude odvojeno od

ostalnih učesnika u postupku) i audio-vizuelnu tehniku koja će pružiti mogućnost neposrednog saslušanja, te snimanja iskaza. U skladu sa raspoloživim podacima dobijenim od policije, roditelja/staratelja, organa starateljstva i drugih, tužilac obezbeđuje podršku nadležnih stručnjaka koji će pripremiti dete za učešće u postupku, pružati mu podršku tokom davanja iskaza ili neposredno učestvovati u forenzičkom intervjuu.

Na ovaj način snimak iskaza deteta ima težinu dokaznog materijala i može biti korišćen u daljem postupku. Postoji mogućnost da se javi potreba dopune iskaza (osumnjičeni je bio nepoznat ili nedostupan i nije prisustvovao uzimanju iskaza; pojavile su se nove okolnosti...), ali se, na ovaj način, svakako broj ponovljenih iskaza deteta svodi na minimum.

Detetu se pristupa otvoreno, bez predrasuda, poštuje se njegova ličnost, tokom pripremnog i informativnog razgovora uvažavaju se utvrđena ograničenja i specifičnosti u vezi sa komunikacijskim veštinama, sposobnošću opažanja, razumevanja, pamćenja, razvoj govora, strahovi, otpori itd. Izneti sadržaji i emocionalno reagovanje deteta se ne kritikuju, ne iskazuju se moralni stavovi. Pitanja koja imaju za cilj proveru verodostojnosti već iznetog sadržaja postavljaju se u formi koja neće biti diskvalifikatorna i iritirajuća po dete.

U cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije, posebno treba voditi računa ako se javi izražena *uznemirenost deteta zbog davanja iskaza*, koja se može manifestovati kao blokada, zbunjenost, tremor, neobuzdani plač, pritužba na bol u stomaku, glavi i slično, neodložna potreba da ide u toalet ili tokom samog saslušanja, *emocionalna preplavljenost traumatičnim sadržajima* kojih se priseća (plač, ridanje, kolaps svih odbrambenih mehanizama...). U tim situacijama najpre ponuditi detetu pauzu uz komentar da je to očekivano i uobičajeno (na taj način ga ne „diskvalifikujemo“ već poštujemo kao učesnika), a potom i odredimo primerenu pauzu. Tokom ove pauze uloga stručnjaka za pomoć i podršku je izuzetno važna. Poželjno je da se saslušanje deteta ne odlaže za drugo ročište, već da se nastavi/završi nakon pauze tokom koje je detetu ukazana pomoć i podrška stručnjaka. U slučaju odlaganja (*novo saslušanje*), dete ponovo doživljava stres, ali sada još teži, jer je prisutno negativno iskustvo samog saslušanja. Ukoliko se uzimanje iskaza odloži za drugi dan, neophodno je uključiti posebne stručnjake koji će dete relaksirati i pripremiti za (novo) davanje iskaza.

U cilju smanjenja mogućnosti izlaganja deteta novoj traumi od strane okrivljenog ili njegovog branioca, pitanja se postavljaju preko tužioca ili sudije koji vode postupak. Oni to čine na način koji neće zastrašivati, vređati i zbunjivati dete, primenjujući osnovne principe uzimanja iskaza od deteta – pristup, komunikacijski stil i govor prilagođen detetu.

U cilju dobijanja validnog iskaza, ali i preveniranja ponavljana saslušanja (što povećava rizik od sekundarne viktimizacije), preporuka je:

- Detetu najpre dati mogućnost da na svoj način opiše događaj. Dete što ređe prekidati, osim kada mu je neohodna pomoć da se ponovo usmeri na temu, ako se udaljilo.
- Koristeći opis koji je dete dalo, zatražiti dopunu ili pojašnjenje u skladu sa potrebom krivičnog postupka. „Zatvorena pitanja“ su neophodna, ali ih treba dobro formulirati i uvek dopuniti otvorenim pitanjem;
- Dete možete pitati „ko, gde, kako, kada...“ (zavisno od uzrasta), ali ne i „zašto“, jer ne samo da uglavnom ne mogu odgovoriti na ovo pitanje, već ono pokreće iznova proces preispitivanja lične odgovornosti i krivice.
- Pitanja postavljati u formi prostih, ređe proširenih rečenica. Pitanja ne smeju biti dvoznačna ili sadržati dvostruku negaciju; ne smeju sadržati stručne i strane termine (jer ih čak i starija deca ponekad pogrešno razumeju i koriste); deca ne smeju biti „navođena“;
- Kada je u pitanju krivični postupak zbog više istovrsnih krivičnih dela na štetu deteta, dete treba najpre pitati za prvi ili poslednji događaj, kako bi se lakše orijentisalo u vremenu i prema događajima; zatim pitati za sledeći/prethodni. Ne treba pitati „Koliko puta se to desilo?“, već „Da li se to desilo samo jedanput?“. Ako nije, pitati: „Da li se desilo dva, tri, četiri, pet ili još više puta?“... Treba imati u vidu da ako su krivična dela činjena na istom mestu, pod sličnim okolnostima i na sličan način, dete (pa i odrasla osoba) će davati gotovo isti opis za sva dela. Ako su dela izvršena na različitim lokacijama ili su neke okolnosti bile različite, može se očekivati da ih žrtva bolje opiše, te je treba na taj način podstaći na sećanje („Šta se dešavalo kada ste bili na izletu u Košutnjaku?“)
- Pitanja koja imaju za cilj proveru verodostojnosti već iznetog sadržaja postavljaju se u formi koja neće biti diskvalifikatorna i iritirajuća po dete.

Davanje iskaza pred sudom je stresno i iz nekih drugih razloga. Na primer: deca često prečute opise nekih delova događaja ili ne odgovore na direktna pitanja, zbog stida da koriste „vulgarne“ reči (koje verovatno nikada pre toga nisu izgovorili). Ova nelagoda je prisutna i kada se saslušavaju bez prisustva procesno uključenih lica, tj. uz pomoć tehnike za prenos slike i zvuka, ali se značajno lakše prevazilazi u tim uslovima.

Nije poželjno vršiti pritisak na dete da se priseti (detalja) događaja. Deca nižeg školskog uzrasta, zbog nelagode da (kao u školi) ne znaju, mogu dati socijalno očekivane odgovore koji nisu validni. Deca predškolskog uzrasta (4-6 godina) kod „prisilnog“ prisećanja mogu vizuelizovati i izneti opise događaja koje realno nisu doživeli ili zapamtili, ali su informacije ili smernice o tome dobili od drugih (članova porodice, vršnjaka, medija...). U oba slučaja deca (koja su već razvila sposobnost razlikovanja stvarnog i zamišljenog) znaju da nisu rekla istinu. To povećava mogućnost da se učestvovanje u krivičnom postupku doživi traumatski.

U cilju prevencije sekundarne viktimizacije, uloga stručnjaka za pomoć i podršku je neophodna i kada se saslušanje završi. Nakon datog iskaza/saslušanja, najpre treba neutralisati efekte retraumatizacije i prisutnog stresa. Predočavanje da je dete završilo svoje učešće u krivičnom postupku, da je „dobro svedočilo“, da se nakon ovoga može vratiti normalnom životu, jer dalji postupak sada zavisi od pravosudnih organa, da mu odgovarajuća pomoć može biti pružena na delotvorniji način jer je „lišeno tereta svedočenja“..., relaksiraju dete (i roditelje). Od velike koristi za preveniranje posledica učešća u krivičnom postupku, kao i samih posledica krivičnog dela, su saveti i smernice kome se dete i roditelji/staratelji mogu obratiti za dalju pomoć i podršku i koje mere mogu preduzeti.

Kada su u pitanju deca oštećena krivičnim delima, a koja su nižeg kalendarskog uzrasta (5 do 7 godina ili mlađa) ili deca čije su sposobnosti privremeno ili trajno narušene, mogu se u saslušati u skladu sa članom 152. stav 1. ZMUKD – uz primenu tehnike ispitivanja pomoću *forenzičkog intervju*a. Time se stvaraju uslovi za dobijanje validnih podataka i od dece svedoka, koja, u uobičajenom krivičnom postupku, ne bi mogla odgovoriti na većinu pitanja, jer je komunikacijska barijera nepremostiva.

Forenzički intervju je naučno i stručno utemeljen

sistem ispitivanja usmeren na dobijanje informacija od značaja, putem standardizovanih neutralnih stimulacija prisećanja i produkcije detaljnog sadržaja sećanja.

Forenzički intervju mogu voditi samo stručnjaci koji su prošli adekvatnu obuku (i kontinuirano se usavršavaju) za primenu ovog protokola i načina ispitivanja. Srbija već raspolaže određenim brojem stručnjaka koji su prošli obuku i praktično dokazali svoje sposobnosti tokom projekta *Pravda po meri deteta – Jedinice za pomoć i podršku deci žrtvama krivičnih dela*. Svakako da je optimizacija (povećanje) broja stručnjaka neophodna kako bi bili dostupni svoj deci i svim organima krivičnog postupka.

*Svedočenje deteta, putem forenzičkog intervju*a je autentično, detaljno i verodostojno. Deca koja bi zbog nekih svojih karakteristika bila proglašena neverodostojnim svedokom, daju kvalitetne iskaze. Sekundarna viktimizacija je izbegnuta jer je čitav protokol usmeren na zaštitu deteta.

Posebna zaštita maloletnih lica od sekundarne viktimizacije i korišćenje tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka u krivičnom postupku

Na nivou međunarodnih standarda posebno se insistira na potrebi ustanovljavanja posebnih mera zaštite i pomoći deci, odnosno definisanju odredbi koje promovišu neophodnost uspostavljanja nacionalne i međunarodne saradnje u prevenciji i suzbijanju nasilja nad decom. Deca žrtve u toku krivičnog postupka prema Direktivi⁵⁴ imaju posebna garantovana prava. U smislu člana 24. Direktive nalaže se državama članicama da osiguraju da tokom istrage razgovor sa decom žrtvama bude audio-vizuelno snimljen tako da se može koristiti kao dokaz u krivičnom postupku. U skladu sa nacionalnim krivičnim pravom države članice treba da postave specijalnog punoćnika detetu žrtvi krivičnog dela u slučaju kada su nosioci roditeljske odgovornosti onemogućeni da zastupaju decu žrtve zbog sukoba interesa, kao i u slučajevima kada dete nije u pratnji porodice ili je odvojeno od nje. U slučajevima kada dete žrtva ima pravo na advokata, ono ima pravo na pravni savet i zastupanje, u svoje ime, u postupcima u kojima postoji ili može postojati sukob interesa između deteta žrtve i nosilaca roditeljske

⁵⁴ Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 25. oktobra 2012. godine.

ozbiljno ugrožen ili povređen ako bi se ta lica neposredno pojavila na suđenju. Takođe, Evropski sud za ljudska prava posebnu pažnju posvećuje i „mogućnosti“ korišćenja iskaza koje je svedok dao u ranijim fazama krivičnog postupka, pre svega u istrazi. Naime, sud je u nekim svojim odlukama: *Windisch*,⁵⁶ *Unterpertinger*,⁵⁷ *Saidi*,⁵⁸ *Rachdad*,⁵⁹ zaključio da korišćenje iskaza iz ranijih stadijuma krivičnog postupka, a bez neposrednog ispitivanja svedoka na glavnom pretresu pre sudom koji treba meritorno da odluči o predmetu krivičnog postupka, načelno nije isključeno, ali da je to moguće samo pod određenim restriktivnim uslovima.⁶⁰ Prema mišljenju suda, od suštinske je važnosti da se radi o svedoku koji iz objektivnih razloga ne može da bude prisutan na suđenju, bilo stoga što ga nije moguće pronaći, tj. zato što se ne zna gde boravi, bilo zato što više nije u životu, ili se radi o nekom drugom objektivno ozbiljnom i legitimnom razlogu za neprisustvovanje svedoka glavnom pretresu. Takođe je bitno da je odbrana u prethodnim fazama postupka u okviru kojih je takav svedok dao svoj iskaz, imala priliku da ga ispita, te da pored toga, službeni akteri krivičnog postupka, kao i uopšte organi državne vlasti, ne snose odgovornost što je takav svedok u konkretnom slučaju odsutan (videti šire: Škulić, M. (2015): str. 19-22).

Krivičnopravni instrumenti zaštite oštećenih lica i neophodnost njihove implementacije u nacionalno krivično zakonodavstvo

Republika Srbija poslednjih godina čini napore u cilju poboljšanja svog normativnog okvira za unapređenje prava žrtava i svedoka krivičnih dela, a imajući u vidu pojedina istraživanja i analize koje su sačinjene s ciljem sagledavanja trenutnog stanja, neophodne su izmene u delu koji se odnosi na uklanjanje terminološke nedoumice u pogledu odnosa pojmova „žrtva“ i „oštećeni“, unapređenje prava na pravnu pomoć, prava na informisanje (blagovremene i tačne informisanosti o pravima žrtve i statusu krivičnog predmeta u kojoj se ona pojavljuje kao oštećena) i prevođenje, prava na ostvarivanje imovinskopravnog zahteva, ustanovljavanje „individualne procene“ radi utvrđivanja posebnih potreba u svakom konkret-

nom slučaju, itd. Pored pomenutih izmena krivičnog zakonodavstva, određene intervencije su neophodne i u pravosudnom organizacionom zakonodavstvu, ali i ključnim podzakonskim aktima, poput Sudskog poslovnika i Pravilnika o upravi u javnim tužilaštvima.

Kada je reč o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku, kao ključne tačke koje zahtevaju zakonodavnu intervenciju, posebno su prepoznata sledeća pitanja:

- usklađivanje sa definicijom žrtve iz Direktive (2012)029 EU;
- **pravo žrtava da prilikom izvođenja dokaznih radnji sa njima bude osoba od poverenja;**
- zabrana unakrsnog ispitivanja i sugestivnih pitanja kod ispitivanja posebno osetljivih žrtava i svedoka;
- unapređenje prava žrtava na dostavljanje relevantnih akata u krivičnom postupku;
- unapređenje prava žrtava na pravni lek u krivičnom postupku;
- obim, dostupnost i postupak korišćenja podataka iz upitnika o proceni individualnih potreba žrtve tokom krivičnog postupka;
- **maloletno lice kao svedok i status posebno osetljivog svedoka;**
- **pitanje upotrebe video linka;**
- uslovi za isključenje javnosti sa glavnog pretresa;
- zaštita podataka o posebno osetljivim svedocima;
- upotreba jezika u krivičnom postupku;
- nadležnost i postupak obaveštavanja žrtve o puštanju okrivljenog iz pritvora.

U pogledu izmena i dopuna *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* kojim se relevantne odredbe ovog Zakona usklađuju sa odredbama Direktive 2012/29/EU, kao naročito važna identifikovana su sledeća pitanja:

- obim primene prava na punomoćnika oštećenog;
- ograničenje broja ispitivanja maloletnog oštećenog;

- zabrana suočavanja maloletnog oštećenog koji je mlađi od 14 godina.

Godine 2018. u Srbiji je započela i realizacija projekta: „Podrška žrtvama i svedocima u Srbiji“. Realizaciju projekta finansira Evropska unija, a sprovodi Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji, kao partner odabran od strane Ministarstva pravde Republike Srbije. Osnovni cilj ovog projekta je da doprinese vladavini prava i jačanju pravosudnog sistema Republike Srbije radi unapređenja zaštite prava žrtava i svedoka u krivičnom postupku u Republici Srbiji. S tim u vezi ključne komponente projekta su:

- Unapređenje strateškog i zakonodavnog okvira preko izrade i implementacije Nacionalne strategije za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela (za period od 2021. do 2025. godine) sa Akcionim planom za sprovođenje Nacionalne strategije; Uspostavljanje Koordinacionog tela za praćenje strateških dokumenata i rad na izmenama i usaglašavanju pravnih propisa u cilju ostvarivanja prava žrtava i svedoka;

- Jačanje kapaciteta državnih institucija i pružalaca podrške žrtvama i svedocima krivičnih dela kroz kreiranje i sprovođenje različitih obuka i izradu priručnika, kao i širenje mreže institucija i organizacija koje žrtvama i svedocima pružaju podršku;

- Izrada registra pružalaca usluga za razvoj sveobuhvatnog sistema za upravljanje bazama podataka i vođenje predmeta za sve pružaoce usluge i formiranje pozivnog centra;

- Jačanje kapaciteta svesti šire javnosti o postojanju, važnosti i ulozi službi za podršku žrtvama u Srbiji, kao i edukacija volontera u ovoj oblasti, a sve sa ciljem stvaranja održivog sistema.

Tokom realizacije projekta u 2021. godini opremljeno je i pet viših sudova, u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu, Nišu i Novom Pazaru sa prostorijama i tehničkom opremom za prenos slike i zvuka u krivičnom postupku a sačinjen je i nacrt *PRAVILNIKA O UPOTREBI TEHNIČKIH SREDSTAVA ZA PRENOS SLIKE I ZVUKA U KRIVIČNOM POSTUPKU*.

⁵⁶ Case of Windisch v. Austria (Application no.12489/86), presuda od 27. septembra, 1990. godine.

⁵⁷ Case of Unterpertinger v. Austria (Application no.9120/80), presuda od 24. novembra 1986. godine.

⁵⁸ Case of Saidi v. France (Application no.14647/89), presuda od 20. septembra, 1993. godine.

⁵⁹ Case of Rachdad v. France – Application No. 71846/01, judgment of 13 November 2003, final on 13 February 2004.

⁶⁰ Videti šire: Škulić, M. (2011) "Postupak u kome se pojavljuje oštećeno maloletno lice" u: Maloletničko krivično pravo, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i „Službeni glasnik“, str. 348-366.

EKSPLOATACIJA DECE U SVRHU VRŠENJA KRIMINALNIH AKTIVNOSTI

Iako je eksploatacija kriminalnih aktivnosti svim relevantnim međunarodnim standardima i nacionalnim zakonodavstvom prepoznata kao vid trgovine ljudima, ali i pored nesporne rasprostranjenosti ove prakse, i dalje nije retkost da maloletne žrtve ovog vida eksploatacije budu kažnjene za izvršeno krivično delo, dok istovremeno njihovi eksploatatori prolaze nekažnjeno. Ovo je neretko uzrokovano nedostatkom neophodnih znanja i veština profesionalaca koji dolaze u kontakt sa ovom kategorijom maloletnika, ali i izostankom sistemskih mehanizama podrške i zaštite koji bi ohrabрили maloletnike da bez (ili sa manje) straha posvedoče o sledu događaja koji je prethodio izvršenju krivičnog dela koje im se stavlja na teret.

Imajući ovo u vidu, a sa ciljem lakšeg prepoznavanja, osnaživanja i obezbeđivanja adekvatnog tretmana za maloletne učinioce krivičnih dela

koji su skrivene žrtve trgovine ljudima u vidu eksploatacije kriminalnih aktivnosti, naročito kada je reč o deci u uličnoj situaciji, neophodno je ovu temu obuhvatati planiranim obukama, sa fokusom na praktičnim veštinama potrebnim za adekvatan pristup maloletnim učiniocima iz ove kategorije – počev od samog prepoznavanja da se radi o skrivenim žrtvama, preko njihovog osnaživanja, pa do unapređenja međuinstitucionalne saradnje u kontekstu obezbeđivanja podrške i zaštite uz uvažavanje stepena ugroženosti deteta u konkretnoj situaciji.

Imajući ovo u vidu, multidisciplinarni pristup ovoj temi javlja se kao neophodnost, budući da prepoznavanje skrivenih maloletnih žrtava eksploatacije kriminalnih aktivnosti, kao i njihovo kasnije zbrinjavanje, zahtevaju saradnju policije, pravosuđa i sektora socijalne zaštite.

PREGLED RELEVANTNIH MAĐUNARODNIH STANDARDA PO PITANJU EKSPLOATACIJE MALOLETNIH ŽRTAVA KRIMINALNIH AKTIVNOSTI KAO FORME TRGOVINE LJUDIMA:

- Opšti komentar uz Konvenciju o pravima deteta br.21 (2017) o deci u uličnoj situaciji;
- Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima;
- Direktiva 2011/93/EU;

Krivična dela gde se kao učinioci učestalo mogu naći deca žrtve trgovine ljudima

Kada je reč o najčešćim krivičnim delima gde se kao učinioci mogu sresti deca žrtve trgovine ljudima posebno treba obratiti pažnju na sledeća krivična dela:

- Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246. Krivičnog zakonika (najviše pažnje treba posvetiti stavovima 1, 4, 6);

- Omogućavanje uživanja opojnih droga iz člana 247. Krivičnog zakonika (stav 1. i 2.);
- Krađa iz člana 203. KZ;
- Teška krađa iz člana 204. KZ;
- Razbojnička krađa iz člana 205. KZ;
- Sitna krađa, utaja i prevara iz člana 210. KZ;
- Prosjačenje iz člana 12. Zakona o javnom redu i miru;
- Prostitucija iz člana 16. Zakona o javnom redu i miru;

PRAVO NA REPARACIJU

(Tekst u nastavku je uz odobrenje preuzet i adaptiran za potrebe Priručnika iz Smernica za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku)⁶¹

Prava žrtve

Prava žrtve/oštećenog, propisana u članu 50. Zakonika o krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP), neophodno je tumačiti u skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i Direktivom EU o pravima žrtava.

Pravo na dobijanje informacije prilikom prvog susreta sa nadležnim organom preduslov je za ostvarivanje prava žrtava, od kojih je pravo na naknadu štete jedno od najvažnijih prava.

Obaveza javnog tužioca i suda da žrtvu upoznaju sa pravima iz člana 50. ZKP ustanovljena je u osnovnim odredbama Zakonika, u skladu sa kojim je organ postupka dužan da učesnike u postupku pouči o pravima koja im pripadaju, kao i da ih upozori na posledice propuštanja neke radnje u postupku.⁶²

U tom smislu, od posebnog je značaja uloga javnog tužioca, koji, po pravilu, prvi dolazi u kontakt sa žrtvom.

U skladu sa međunarodnim standardima, informacije koje žrtvi daju nadležni organi treba da budu pružene na način koji je žrtvi razumljiv, jednostavnim jezikom, po mogućstvu posredstvom brošure u kojoj su navedeni osnovni uslovi za ostvarivanje prava, uz navođenje dovoljno podataka neophodnih da žrtva donese odluku u vezi sa načinom ostvarivanja prava i uz uvažavanje potreba žrtve.

Važnu ulogu u informisanju žrtava imaju službe za informisanje i podršku oštećenima i svedocima koje su uspostavljene pri svim višim javnim tužilaštvima, Tužilaštvu za organizovani kriminal i Tužilaštvu za ratne zločine, kao i pri Prvom osnovnom javnom tužilaštvu u Beogradu, odnosno službe za pomoć i podršku oštećenima i svedocima koje su osnovane pri višim sudovima⁶³, kao i ostale službe podrške koje će biti uspostavljene u skladu sa Nacionalnom strategijom za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela za period 2021-2025. godine.

Žrtvama krivičnih dela sa elementima nasilja posebno je potrebno obezbediti i informacije o pravu na pravnu pomoć, uključujući i pravo na punomoćnika, kada je to zakonom predviđeno, o mogućnosti određivanja statusa posebno osetljivog svedoka, kao i o drugim pravima koja pripadaju žrtvama ovakvih krivičnih dela, u skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorima.

Naime, obaveze države u postupanju sa žrtvama krivičnih dela sa elementima nasilja odnose se i na posebna, dodatna prava ove kategorije žrtava, čija ispunjenost predstavlja preduslov za ostvarenje prava na naknadu štete.

Kada je u pitanju pravo žrtve da u krivičnom postupku podnese predlog i dokaze za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva i da predloži privremene mere za njegovo obezbeđenje, prilikom upoznavanja žrtve sa pravima iz člana 50. stav 1, tačka 1 ZKP, potrebno je da organ postupka posebno ukaže na prednosti ostvarivanja prava na naknadu štete u krivičnom postupku.

U cilju efikasnog ostvarivanja prava žrtve na naknadu štete u krivičnom postupku, potrebno je uz poziv dostaviti, po mogućstvu, i brošuru o pravima, a prilikom prvog ispitivanja žrtve u svojstvu svedoka, jednostavnim i razumljivim jezikom⁶⁴:

⁶¹ <https://www.pars.rs/images/biblioteka/krivico-pravo/Smernice-za-unapredjenje-sudske-prakse-u-postupcima-za-naknadu-stete-zrtvama-teških-krivičnih-dela-u-krivičnom-postupku.pdf>

⁶² Član 8. ZKP-a.

⁶³ Opšte obavezno uputstvo Republičkog javnog tužioca o načinu postupanja Službe za informisanje i podršku oštećenima i svedocima u javnim tužilaštvima od 5. decembra 2016. godine; Zakon o uređenju sudova („Sl. glasnik RS“, br. 116/08, 104/09, 101/10, 31/11 – dr. zakon, 78/11 – dr. zakon, 101/11, 101/13, 106/15, 40/15 – dr. zakon, 13/16, 108/16, 113/17, 65/18 – odluka US, 87/18 i 88/18 – odluka US); Sudski poslovnik („Sl. glasnik RS“, br. 110/09, 70/11, 19/12, 89/13, 96/15, 104/15, 113/15 – ispr, 39/16 i 56/16); Visoki savet sudstva, Uputstvo o načinu pristupa, sistemu rada i načinu postupanja Službe za pomoć i podršku svedocima i oštećenima od 7. aprila 2015. godine.

⁶⁴ „Informacije i saveti koje daju nadležni organi, usluge podrške žrtvama i usluge restorativne pravde treba da, u onoj meri u kojoj je moguće, budu pružene žrtvi putem različitih sredstava i na način koji je razumljiv žrtvi. Pomenute informacije i saveti treba da budu pruženi jednostavnim i razumljivim jezikom. Takođe je neophodno omogućiti da žrtva bude shvaćena tokom postupka. U tom smislu, žrtvino poznavanje jezika kojim se pružaju informacije, njen uzrast, zrelost, intelektualni i emocionalni kapacitet, pismenost i eventualna mentalna ili fizička oštećenja moraju biti uzeti u obzir. Posebnu pažnju treba obratiti na poteškoće u razumevanju ili komunikaciji do kojih može doći usled invaliditeta bilo koje vrste, kao što su oštećenje sluha ili smetnje u govoru. Isto tako, u toku krivičnog postupka treba uzeti u obzir ograničene mogućnosti žrtve da saopštava informacije.“ (Uvodna izjava Direktive EU o pravima žrtava).

Ukoliko je utvrđivanje nematerijalne štete za duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti kao posledica straha takvo da iziskuje dodatna veštačenja, čime bi se očigledno odugovlačio krivični postupak, sud može doneti odluku o delimičnom usvajanju zahteva samo za pretrpljeni strah, dok bi za preostali deo postavljenog zahteva žrtva bila upućena na parnični postupak.

Naknada nematerijalne štete za duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti dosuđuje se po pravilu u jednokratnom novčanom iznosu.

Okolnost koja utiče na odmeravanje naknade za pojedine vidove nematerijalne štete je, između ostalih, i životna dob žrtve. Zbog umanjenja životne aktivnosti, naruženosti i smrti roditelja, mlađim osobama po pravilu treba dosuđivati višu naknadu, jer će njihova trpljenja duže trajati.

Zbog smrti ili teškog invaliditeta bliskog lica, posebno je važan odnos bliskosti među njima, između ostalog. Postoje i druge brojne pomoćne okolnosti koje utiču na odmeravanje naknade nematerijalne štete – pol, porodično stanje, neugodnosti zbog posledica povrede koje nisu u sferi fizičkih bolova (npr. nošenje ortopedskih cipela), funkcionalna oštećenost polnih organa, umanjenje aktivnosti žrtve za delatnosti koje je obavljala pre štetnog događaja (sportske, rekreativne, društvene i sl.).

Naknada nematerijalne štete u načelu se dosuđuje za svaki vid nematerijalne štete posebno.

Iako prilikom odmeravanja pravične novčane naknade sud treba da poštuje načelo individualizacije, sudska praksa je uspostavila određene odnose između različitih vidova nematerijalne štete.

Smatra se da je najviša naknada koja se može dosuditi za nematerijalnu štetu za pretrpljene duševne bolove zbog potpunog umanjenja životne aktivnosti ili naročito velike naruženosti (najviši stepen naruženosti). U zavisnosti od momenta u kom se utvrđuje iznos naknade, najviši iznos naknade (tzv. osnovica) varira. Analizom trenutne sudske prakse uočava se da je najviši iznos pravične novčane naknade nematerijalne štete za potpuno umanjenje životne aktivnosti između 2.500.000,00 i 3.000.000,00 dinara. Okolnosti konkretnog slučaja mogu usloviti da taj iznos bude viši ili niži.⁸²

Materijalna šteta

Ukoliko je u toku krivičnog postupka na osnovu raspoloživih dokaza moguće odlučiti i o materijalnoj šteti, to sud treba i da učini, ako ne u celini, onda delimično. Ako priloženi dokazi, ili nedostatak dokaza, ne omogućavaju donošenje odluke, žrtva će biti upućena na parnični postupak, u celini ili delimično.

POGLAVLJE III

Metodološki aspekti obrazovnog rada sa odraslima – smernice za predavače

⁸² Primer dela izreke presude kojom se u krivičnom postupku odlučuje o imovinsko-pravnom zahtevu sadržan je u Aneksu II Smernica za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku.
Primeri aktuelne sudske prakse građanskih odeljenja o načinu odmeravanja visine nematerijalne štete sadržani su u Aneksu III Smernica za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku.

Mnogo faktora utiče na to u kojoj će meri proces obrazovanja odraslih biti uspešan, a ti faktori se dodatno problematizuju kada je reč o stručnom obrazovanju odraslih.

Na neke od tih faktora treneri mogu uticati u manjoj meri, a na neke ne mogu uticati uopšte. Ipak, planiranje, priprema i realizacija obrazovne aktivnosti u najvećoj meri zavise od trenera kao realizatora obrazovnih aktivnosti i resursa koji mu stoje na raspolaganju.

Treba imati u vidu da je za ostvarivanje efikasnog obrazovnog rada potrebno uvažavati polazišta interaktivnog modela nastave. Ovaj model počiva na učenju kao aktivnom procesu konstruisanja znanja, uz poštovanje učesnika u procesu kao jednakih i najvažnijih aktera.

Trener je u ovom procesu reflektivni praktičar koji navodi učesnike u željenom smeru sticanja znanja.

Neki od osnovnih preduslova interaktivne obuke i uspešnog rada trenera zasnivaju se na osnovnim andragoškim postulatima koji obuhvataju osnovna znanja o principima interaktivnog rada, karakteristikama odraslih kao učesnika u procesu obuke, sadržaja i metoda rada, pripreme i dizajna treninga, realizacije i evaluacije obuke.

U daljem tekstu biće date osnovne smernice i sugestije za uspešan rad sa odraslim učesnicima (ali za sveobuhvatnije razumevanje ove tematike neophodno je sadržaj poglavlja kombinovati sa materijalima sa Treninga za trenere).

Poštujući osnovne andragoške principe rada sa odraslima, celine ovog poglavlja su:

- Tradicionalni i interaktivni pristup učenju
- Učesnici u procesu obuka – različiti stilovi učenja i raznovrsnost uloga trenera
- Sadržaj i metode rada
- Radionica kao poseban oblik interaktivnog rada sa odraslima
- Priprema i dizajn treninga
- Realizacija obuke
- Evaluacija

Tradicionalni i interaktivni pristup učenju

Istraživanja efekata obuke pokazuju da interaktivnost u radu doprinosi više stvaranju klime koja pogoduje učenju, podstiče transfer znanja i doprinosi iskustvenom učenju i većoj praktičnoj primeni.

Termin interaktivna obuka najčešće podrazumeva: razmenu znanja, povezivanje činjenica sa vlastitim iskustvom, saradnju svih učesnika u procesu učenja. U nastavku teksta navedene su i kratko objašnjene neke od osnovnih karakteristika interaktivne obuke, koji ujedno predstavljaju i osnovne razlike u odnosu na tradicionalni pristup učenju.

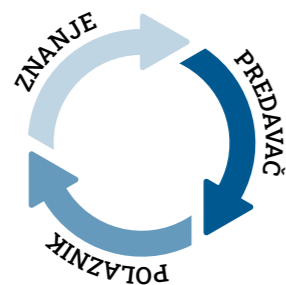
Savremena andragoška literatura i praksa kao osnovne karakteristike interaktivne obuke izdavaju:

1. **PARTNERSKI ODNOS** noga ko se obučava i ko obučava (ne jednakost, već partnerstvo koje podrazumeva razmenu i interakciju).
2. Akcenat je na onome **KO SE OBUČAVA:** definišu se aktivnosti koje će on raditi u situacijama učenja i efekti koji će time biti izazvani.
3. Ključna je uloga onoga **KO OBUČAVA:** on u najvećem segmentu vremena ne drži predavanje, već kreira različite situacije učenja i to takve da animiraju postojeća znanja i veštine i „nateraju“ polaznike da prođu kroz određene aktivnosti i ovladaju planiranim znanjima i veštinama.
4. Centralni pojam interaktivne obuke su **AKTIVNOSTI** koje predavač „izaziva“ u različitim situacijama učenja, a koje su usko vezane za sadržaj tj. oblast u okviru koje se radi.
5. **MNOŠTVO METODA** tj. pravljenje što više različitih situacija učenja, da bi se u tim situacijama kroz aktivnost mogla razviti određena znanja i veštine i formirati određeni stavovi.
6. Umesto linearnog modela znanja, karakterističnog za tradicionalnu obuku, zastupljen je **DINAMIČKI MODEL:**

LINEARNI MODEL – TRADICIONALNA OBUKA:

DINAMIČKI MODEL – INTERAKTIVNA OBUKA:

7. Učenje i obuka se posmatraju kao KOMPLEMENTARNI DELOVI ISTOG PROCESA, jedan oblikuje dešavanja u drugom.

8. VAŽNOST CILJEVA I ISHODA i njihove formulacije – formulacija treba da omogući nedvosmisleno prepoznavanje i lako određivanje da li su ciljevi realizovani i ishodi ispunjeni i u kojoj meri.

SAVETI ZA TRENERE

ZAŠTO INTERAKTIVNA OBUKA?

- Ljudi Uče Kroz Vlastitu Aktivnost (Aktivno Učešće I Samodirektivnost)
- Ljudi Uče Na Različite Načine (Pristupi I Stilovi Učenja)
- Principi Učenja Odraslih Moraju Se Uvek Uvažavati (Motivacija, Sposobnosti, Iskustvo, Aktivno Učešće, Poštovanje, Samodirekcija, Refleksija)

Učesnici u procesu obuka – različiti stilovi učenja i raznovrsnost uloga trenera

Odrasle u procesu učenja i obrazovanja odlikuju mnogobrojne karakteristike koje suštinski određuju koliko će proces obrazovanja koji organizujemo i realizujemo biti uspešan. Pored toga što se odrasli u procesu obrazovanja u velikoj meri razlikuju od mladih, oni su izuzetno heterogena grupa, gde su godine samo jedan zajednički imenitelj. Što više uspemo da upoznamo naše buduće učesnike kroz njihove lične i profesionalne karakteristike i preferencije u učenju, proces dizajniranja, planiranja, realizacije i evaluacije obrazovnog rada biće uspešniji. Postoje različite teorije o principima, karakteristikama i stilovima učenja odraslih koje oblikuju proces učenja. Zajedničko za sve njih jeste da odrasle u učenju karakterišu posebna motivacija, različito predznanje i iskustvo, samousmerenost, fokusiranost na krajnji cilj učenja, proces refleksije. Ovo su ujedno i neki od faktora koji doprinose stvaranju atmosfere koja pogoduje učenju odraslih.

Što je grupa heterogenija više do izražaja dolaze sposobnosti trenera da upravlja grupnom dinamikom.

Postoji niz principa koje je potrebno poštovati da bi se grupnom dinamikom upravljalo efikasno i stvorila najbolja situacija za postizanje cilja zajedničkog rada, na primer ostvarenje postavljenog obrazovnog cilja. Neki od tih principa su:

- Stvarati prijatnu klimu (stvarati klimu koja pogoduje učenju, motivisati učesnike da budu aktivni, da postavljaju pitanja, unositi humor i održavati prijatnu grupnu dinamiku, rešavati potencijalne sukobe);
- Biti transparentan (na početku sa učesnicima ustanoviti pravila i način rada, objasniti agendu, davati jasne odgovore i smernice);
- Pokazivati poštovanje, uvažavati sve učesnike;
- Aktivno slušati, izbegavati „ubice razgovora“;⁸³

- Omogućavati svima da dođu do izražaja;
- Uvažavati sva mišljenja;
- Biti neutralan, ali odlučan;
- Utvrditi i poštovati zajednički utvrđena pravila ponašanja;
- Ne reagovati preterano emocionalno;
- Ne nametati nijednim vidom komunikacije svoje mišljenje;
- Posredovati, ali ostati neutralan i „hladan“, između suprotnih mišljenja;
- Pružati pomoć polaznicima;
- Proveravati, preformulisati, pojašnjavati, testirati teze i odluke;
- Koristiti „moderacijska pitanja“;⁸⁴
- Vizualizovati, koristiti različite metode – unositi „metodsku“ dinamiku;
- Registrovati javljanja za reč, davati reč po jasno određenom kriterijumu, zaus-tavljati „pričalice“⁸⁵ i skretanja sa teme;
- „Prebacivati“ odluke i odgovornost“ i na grupu – tj. deliti ih sa njom.

Za rad u grupi je važan i proces donošenja odluka, naročito u procesu obrazovanja odraslih, gde postoji znatno veća sloboda i učešće polaznika u ovom procesu.

Donošenje odluka u grupi se može zasnivati na različitim postavkama. Neke od njih su:⁸⁶

- odluka koja se donosi manjkom odgovornosti;
- odluka koju donosi formalni ili „samo-proklamovani“ autoritet;
- odluka koju donese manjina;
- odluka koju donese većina;
- odluka koja se donosi konsenzusom;
- odluka koja se donosi jednoglasno.

SAVETI ZA TRENERE

- Kada radite sa Vašim polaznicima, imajte u vidu da njih odlikuje bogato životno iskustvo, da moraju da znaju zašto nešto uče i kako se to može praktično primeniti, da ih u učenju odlikuje samostalnost i da je potrebno da budu aktivni kako bi proces učenja bio uspešan.
- Upoznajte obrazovne potrebe polaznika pre realizacije obrazovne aktivnosti. Saznajte zašto su tu i kakve su njihove potrebe i u odnosu na to realizujte obrazovnu aktivnost.
- Birajte sadržaj koji je relevantan za Vaše polaznike.
- Učinite sadržaje korisnim i upotrebljivim. Koristite primere bliske polaznicima, koristite primere iz sudske prakse i dozvolite im da oni iznesu primere sa kojima se suočavaju u svom radu.
- Rukovodite se principom jednostavnosti prezentovanog. „Teška i nerazumljiva građa“ odbija polaznike.
- Omogućite polaznicima uvid u tok obrazovne aktivnosti. Na primer, na velikim posterima možete upisivati delove koje ste već obradili. Taj poster bi trebalo da bude na vidnom mestu, a Vi se možete s vremena na vreme pozivati na njega.
- Što više postavljajte pitanja polaznicima i omogućite im da podele sa učesnicima sopstveno iskustvo!
- Dokažite polaznicima da je nešto što uče zaista važno za njih. To može biti nešto što im olakšava radne procedure ili nešto što će biti njihov značajan resurs u budućem radu.

⁸⁴ Moderacijska pitanja su termin za unapred pripremljen set pitanja kojima trener vodi – usmerava diskusiju i upravlja grupnom dinamikom. To su najčešće pitanja koja imaju za cilj da podstaknu razgovor na određenu temu. Kada se koriste u funkciji upravljanja grupom to su uglavnom neutralna pitanja kojima se komunikacija u grupi vraća u željeni smer, najčešće kada dođe do pada koncentracije.

⁸⁵ Pričalice se najbolje neutrališu tako što se maksimalno uključuju u diskusiju i rad u grupi delegiranjem posebnih zadataka za njih (na primer da prezentuju neki sadržaj, da objasne grupi nešto). Ako pričalice upadaju drugima u reč, najbolje rešenje je da pravila rada budu transparenta, pa da se učesnik opomene da slušamo jedni druge.

⁸⁶ Po E. Scheinu (Schein prema Alibabić, Š., Popović, K., Avdagić, E. (2012)

⁸³ Ubice razgovora predstavljaju termin kojim se opisuju svi elementi koji smanjuju motivaciju za razgovor, vode do sukoba i nesporazuma, šumova u komunikaciji, skrivenih negativnih poruka i sadržaja. Mogu biti svesne i nesvesne, mada se češće javljaju nesvesno kao odbrambeni mehanizmi. Najčešći primeri ubica razgovora su korišćenje naredbi i pretnji, ulaženje u domen ličnog u komunikaciji, „držanje predavanja“, nametanje rešenja i odgovora, ismevanje, ruganje, etiketiranje.

Sadržaj i metode rada

Trener pri izboru sadržaja i metoda rada mora da se usmeri na sva učesnikova čula, poštujući pri tome različite stilove učenja. Odabrane metode moraju uvek biti u skladu sa ciljevima i ishodima učenja.

Kako bismo bili sigurni da smo odabrali što prikladnije metode rada možemo se služiti sledećim pitanjima pri njihovom izboru.

Pitanja pri izboru metoda

1. Da li metod odgovara postavljenim zadacima?
2. Da li metod vodi razvijanju znanja, veština ili stavova?
3. Da li metod omogućava više tipova učenja?
4. Da li zahteva manji/veći stepen prethodnih znanja, veština i određenih stavova?
5. Koliko vremena zahteva?

6. Koliko prostora zahteva?
 7. Koji materijali su potrebni?
 8. Koje specifične veštine ili sposobnosti zahteva?
 9. Da li se ja kao nastavnik osećam prijatno u realizaciji tog metoda, odgovara li metod mom stilu?
 10. Da li je metod prijatan za učenike, odgovara li njihovim očekivanjima?
 11. Da li metod zahteva aktivnost ili pasivnost učenika?
 12. Da li metod zahteva previše kontrole nastavnika?
 13. Da li je to najjednostavniji način da se ostvari cilj?
- U nastavku je dat pregled interaktivnih metoda koje su pogodne i za grupni i za individualni rad. Spisak nije konačan.

METODA	OPIS METODE
„BRAINSTORMING“	Pojedinac ili grupa ima mogućnost da predloži što više ideja, ponudi odgovor na zadatu temu, pitanje ili problem. Pri tome se primenjuju, zavisno od problematike i cilja, aktivnosti, principi: neprosuđivanja, „kvantitet donosi kvalitet“, dobro je sve što padne na pamet, „što luđa ideja to bolja“, kombinovanje i razvoj ideja.
OKRUGLI STO	U okviru manje ili veće grupe svaki učesnik pojedinačno iznosi, usmeno ili pismeno (na zajedničkom papiru) svoju ideju, predlog, odgovor, rešenje i zatim prosleđuje narednom članu.
STUDIJA SLUČAJA	Na osnovu realne životne situacije grupa vrši analize, donosi rešenja, rešava probleme i predviđa posledice.
„PUTOVANJA“/ terenski rad	Učesnici napuštaju prostor učionice i „izlaze u svet“ sa određenim zadatkom: da nešto posmatraju, nađu, prikupe informacije, istražuju.
PRIČA	Učesnici pričaju konkretna iskustva koja su povezana sa temom. Varijacije: čitanje priče (iz literature) ili života koja je povezana sa temom.
PIRAMIDA	Učesnici dobijaju individualni zadatak, zatim u paru diskutuju šta su radili; potom u grupi od četvoro izvode zaključke; na kraju cela grupa poredi i diskutuje rezultate.
TRAMPA PROBLEMA	Par ili grupa diskutuje o nekom problemu i pišu pitanja na koja treba da odgovori drugi par ili grupa i zatim „trampe“ pitanja. Nakon davanja odgovora na pitanja koje su dobili, parovi se spajaju i diskutuju o rešenjima.

PLAN AKCIJE	Učesnici individualno ili u grupi razrađuju plan akcije primene naučenog identifikovanjem ciljeva, aktivnosti, resursa, vremenskog okvira, podele zadataka i uloga.
VOĐENA FANTAZIJA	Učesnici se u atmosferi opuštenosti pozivaju da sebe zamisle u nekoj situaciji kroz koju ih vodi voditelj. Nakon toga, učesnici iznose šta su videli, doživeli, mislili ili osetili.
AKVARIJUM	Postoje dve grupe: izvođačka i posmatračka. Izvođači izvode scenu ili diskutuju o nekoj temi, dok ostali imaju posmatračku ulogu (učestvuju neverbalno). Varijacija: neki od posmatrača postaju izvođači, na znak voditelja
IGRANJE ULOGA	Polaznici se stavljaju u određene stvarne ili zamišljene uloge i na osnovu (u većoj ili manjoj meri razrađenog) scenarija koji priprema realizator dobijaju zadatak da „odigraju“ te uloge. Polaznici se mogu smenjivati na taj način što više polaznika igra istu ulogu, a trebalo bi obezbediti i da polaznici odigraju više uloga.
DEMONSTRACIJA	U ovoj metodi polaznici dobijaju uputstvo za neku aktivnost, odnosno instrukcije o tome kako se nešto radi, a najčešće sam realizator izvodi određenu aktivnost. Takođe, ovaj metod podrazumeva da realizator aktivnosti izvodi određenu radnju, koju razvija u odnosu na jasno objašnjenje te radnje.
PANEL DISKUSIJA	Manja grupa ljudi, najčešće na različit način i u različitoj ulozi u vezi sa temom izlaže svoje znanje i mišljenje o temi, viđenja te teme i problema. Odvija se u formi nekoliko setova pitanja o toj temi, gde na svako pitanje učesnici jedan za drugim daju svoje viđenje.
UPITNICI, TESTOVI, KVIZOVI	Na osnovu određene teme ili sadržaja voditelj pravi upitnik, skalu procene, mini-test ili kviz koji ima više igrovni karakter i daje ga polaznicima (individualno ili grupno). Ovaj metod može naći široku primenu sticanju uvida u to šta grupa zna ili koliko je grupa napredovala. Može se koristiti na samom početku obrazovne aktivnosti, ali i na njenom kraju. Može da bude pokazatelj obrazovnih potreba, instrument evaluacije ili praćenja polaznika. Čestu primenu nalazi kao uvod u neku aktivnost koja će se dalje obrađivati kroz neke druge metode.
DISKUSIONE GRUPE	Učesnici u okviru malih grupa rade na jednom delu neke teme ili problema, a kasnije svoj produkt predlažu na nivou velike grupe (svih ostalih polaznika). Diskutuju i tokom rada u maloj grupi, ali i tokom rada na nivou velike grupe. Akcenat je na upoređivanju i diskutovanju.
SIMULACIJA	Realna ili zamišljena situacija se prenosi u vremensko-prostorni okvir treninga i izvodi u svom realnom obliku. Metoda koja služi za vežbanje određenih veština, unutar osmišljenih aktivnosti.
DEBATA	Podrazumeva rad na temi koja ima jake „za i protiv argumente“, odnosno koja se može posmatrati u odnosu na dve suprotstavljene strane. Realizator aktivnosti bira kontroverznu temu, određuje članove „za grupe“ i „protiv grupe“. Grupe osmišljavaju argumente za svoja stajališta, a nakon toga ih suprotstavljaju članovima druge grupe. Važno je odabrati temu koja ima jake „za i protiv razloge“

SPARING PARTNER	U okviru manje ili veće grupe svaki učesnik iznosi usmeno ili pismeno (na zajedničkom flipchart papiru) svoju ideju, predlog, problem, odgovor ili rešenje
IZVEŠTAVANJE	Uspostavljanje odnosa između dva učesnika koji se tokom obuke sastaju da bi jedno drugom uzajamo izneli problem u radu, pitanja koja ih muče i davali jedno drugom predloge rešenja, sugestije i savete
PREZENTACIJA	Učesnici samostalno ili grupno prezentuju svoj rad sa unapred zadatim instrukcijama za rad koristeći različite metode i tehnike prezentovanja
PREGLED MATERIJALA	Učesnici se individualno ili grupno upoznaju sa materijalima sa obuke kao uvod u dalji rad, uz precizne instrukcije trenera
ASOCIJACIJE	Učesnici rečima, pokretom, slikom ili na neki drugi način iznose svoje asocijacije na zadatu temu ili pojam
MENTORSTVO	Sparivanje manje i više iskusnog učesnika za određeni problem u cilju razmene iskustva i međusobnog učenja
ELEKTRONSKO UČENJE	Korišćenje nekih od online alata, platformi kao metod rada
IGRA	Učesnici učestvuju u igri sa određenim materijalom ili jasno datim pravilima baziranim na problematici koja se obrađuje.
DVOSTRUKO GRUPISANJE	Učesnici se dele na manje grupe, svaki član grupe dobija određeni materijal sa zadatkom da ostale članove grupe nauči sadržaj sa papira. Pre nego što svaki član grupe krene da uči ostale članove o svom sadržaju, formiraju se posebni ekspertske timovi svih učesnika koji su dobili iste zadatke u svojoj grupi, radi konsultacija o sadržaju i načinu prenošenja znanja
DNEVNIK	Učesnici se zamole da vode dnevnik učenja u kome će da beleže poteškoće i napretke u učenju tokom obuke
PROJEKAT	Učesnici zajedno ili individualno rade na nekom zadatku
GALERIJSKA ŠETNJA	Aktivna metoda koja zahteva od učesnika da šetaju kroz prostoriju i da na flipchart papire sa određenim pojmovima (zalepljene po prostoriji) pišu ili lepe određene sadržaje, asocijacije. Metoda je pogodna kada se obrađuje neki sadržaj koji bi oduzimao dosta vremena ako bi se obradio kroz klasičnu prezentaciju ili ako znamo da je deo učesnika već upoznat sa njim u nekom stepenu

SAVETI ZA TRENERE

- Ne birajte metod radi njega samog ili samo zato što deluje interesantno. Ne zaboravite da je on samo sredstvo, a ne cilj aktivnosti.
- Birajte metode rada na osnovu važnih kriterijuma: cilja i ishoda, ekonomičnosti, karakteristika polaznika, Vaših kompetencija i sigurnosti u pogledu upotrebe određene metode, ali i uz promišljanje doprinosa metodi podržavanju različitih principa i stilova učenja.
- Tokom upotrebe različitih oblika i metoda obrazovanja važno je da jasno zadate instrukciju, da jasno navedete šta se traži od polaznika, da osigurate da su svi jasno razumeli zadatak, da ostavite dovoljno vremena za realizaciju, da obezbedite sve neophodne resurse za realizaciju, da uvažite sve produkte i rezultate rada grupa i da na njih date povratnu informaciju.

Radionica kao poseban oblik interaktivnog rada sa odraslima

Radionicom neki smatraju deo u sklopu treninga/interaktivne obuke (blok), dok drugi podrazumevaju posebne oblike obrazovnog rada sa odraslima usmerene na rad na razvoju praktičnih znanja.

Jedna od glavnih odlika radionica jeste visok nivo interaktivnosti polaznika.

Radionice se obično sastoje iz blokova koji moraju biti dobro usklađeni kako bi omogućili rad na razvoju specifičnih znanja i interesovanja.

Radionice su najpogodnije kada želimo da u potpunosti uvažimo polaznike (njihovo prethodno znanje i iskustvo) i radimo na rešavanju praktičnih problema u radu ili senzibilizaciji za neku novu temu ili oblast. Najmanje su pogodne za sadržaje usmerene na sticanje novih ili zadržavanje postojećih znanja.

Andragoški preduslovi obrazovne radionice

1. Poštovanje učesnikovog iskustva, ugla gledanja, očekivanja i potreba učesnika

Načela andragogije smeštaju učesnikovo interesovanje i potrebe iznad očekivanja edukatora i institucije. Analizom obrazovnih potreba i očekivanja učesnika dobijamo podatke na osnovu kojih određujemo sadržaj radionice, odnosno biramo metode i tehnike.

2. Motivacija učesnika

Motivacija se ostvaruje mogućnošću da se obrazovne i psihološke potrebe zadovolje u okviru radionice u kojoj se učestvuje.

3. Sloboda izbora u učenju

Pravila rada u radionici dozvoljavaju izbor aktivnosti, odnosno metoda i tehnika izvođenja.

4. Stimulativna atmosfera za rad

U toku radioničarskog rada treba da vlada atmosfera opuštenosti, ravnopravnosti, aktivnosti i kreativnosti.

SAVETI ZA TRENERE

- Počnite obrazovnu aktivnost upoznavanjem. Saznajte ko su Vaši polaznici, kakva su njihova očekivanja i iskustva u vezi sa temom. Budite ravnopravan učesnik aktivnosti upoznavanja.
- Predočite polaznicima cilj i očekivane ishode obrazovne aktivnosti. Zajedničko razumevanje onoga što treba postići fokusira obrazovnu aktivnost.
- Dogovorite sa polaznicima zajednička pravila rada. To će Vam biti značajno za dalji rad, ali i za eventualno intervenisanje kada je reč o ometajućim ponašanjima.
- Svaka podtema unutar obrazovne aktivnosti bi takođe trebalo da ima uvodni, središnji (ključni) i zaključni deo. Uvodni delovi u podteme su važni jer bi trebalo da probude interesovanja polaznika i podstaknu uključivanje. Ključni delovi su oni pomoću kojih izgrađujemo znanja, veštine ili stavove i to činimo upotrebom različitih metoda.
- Zatvaranje obrazovne aktivnosti ne bi trebalo da ima samo formalni karakter. To bi trebalo da Vama i polaznicima pomogne da sagledate celokupnu aktivnost (a Vama i da je unapredite u budućnosti), da Vam omogući da dogovorite eventualne planove i korake za dalji rad.

Priprema i dizajn treninga

Svaki program i scenario obuke mora biti definisan tako da daje jasne odgovore na sledeća didaktičko-metodološka pitanja:

- **Zašto se uči?** (Odgovor se formuliše kroz ciljeve i zadatke učenja)
- **Koji su očekivani rezultati učenja?** (Ishodi procesa učenja)
- **Šta se uči?** (Program i sadržaj usklađen sa prethodno definisanim ciljevima i ishodima učenja)
- **Kada se uči?** (Detaljan plan/raspored učenja)
- **Ko uči?** (Ciljna grupa kojoj je program namenjen, uzimajući u obzir opšte karakteristike i principe učenja odraslih kao i specifične karakteristike konkretne ciljane grupe)

- **Kako se uči?** (Odabir metoda i oblika rada imajući u vidu sva prethodna pitanja)
- **Iz čega se uči?** (Odabir nastavnih sredstava i materijala za učenje)
- **Gde se uči?** (Sredina u kojoj se realizuje plan i program)
- **Kakvi su efekti učenja?** (Evaluacija odnosno praćenje i procena napredovanja i postignuća)

Dobro dizajniran trening je onaj koji je dinamičan, ritmičan, a metode, teme i zastupljenost trenerskog para su adekvatni i u skladu sa principima učenja odraslih.

Realizacija obuke

- Praktični saveti za uspešno realizovanje obuka
- Prilikom pripreme predavanja, proverite da li ono uvažava pomenute kriterijume dobrog predavanja.
- Ne zaboravite da je priprema najznačajniji deo predavanja.
- Uvek imajte u rezervi alternativne primere i pristupe ukoliko stvari ne idu po planu.
- Dozvolite sebi spontanost (ali ne zaboravite cilj predavanja).
- Kada izrađujete vizuelno sredstvo, razmišljajte o porukama koje to sredstvo komunicira. Budite umereni u korišćenju boja i simbola i uvek razmišljajte o njihovoj funkciji.
- Ukoliko imate tremu od javnog nastupa, uvežbavajte prezentovanje. Uključite u uvežbavanje prezentovanja i nekoga ko je Vama blizak.
- Napravite beleške koje će biti Vaš lični vodič kroz Vaše predavanje.
- Vodite računa o neverbalnoj komunikaciji koja je izuzetno važna za utisak koji želimo da ostavimo. Povedite računa i o izrazu lica.
- Slobodno koristite humor (umereno i pristojno).
- Umerenost i promišljenost u reakcijama je izuzetno važna.
- Ne zaboravite važnost uvažavanja polaznika. Pohvalite pitanja i angažman.
- Nikada ne dozvolite sebi rasprave sa polaznicima.
- Metode su vaše oruđe. Iskoristite ga i pokušajte da promenite pristup.

- Vodite računa da balansirate između polaznika, sadržaja i procesa.
- Ne budite defanzivni ili agresivni, pokušajte da reagujete asertivno.
- Budite strpljivi i budite sigurni da je vreme za intervenciju (često grupa reguliše ponašanje).
- Demonstrirajte poštovanje i uvažavanje.
- Uspostavite individualnu interakciju sa polaznicima.
- Uspostavite pozitivnu atmosferu.
- Podstičite diskusiju i razmenu informacija.
- Pružite savete polaznicima.
- Navedite gde vidite prostor za unapređenje i razvoj.
- Budite konkretni u davanju povratne informacije.
- Komunicirajte sa svim polaznicima.
- Budite fleksibilni.

Evaluacija

Evaluacija služi za unapređivanje kvaliteta narednih aktivnosti i nikako je ne bi trebalo doživljavati kao završnu aktivnost, već kao polaznu tačku za izmene. Bilo koji element obrazovne aktivnosti može biti deo evaluacije.

- Saveti za uspešnu evaluaciju obrazovnih aktivnosti:
- Evaluacija je polazna tačka u unapređenju daljih obrazovnih aktivnosti
- Potrudite se da vršite evaluaciju i tokom trajanja procesa
- Osmislite neformalne i one načine koji Vama najviše odgovaraju za evaluaciju u toku procesa
- Pružite povratnu informaciju Vašim polaznicima kao osnovu za dalji razvoj i napredak
- Realizatori obrazovnih aktivnosti bi trebalo da konstantno unapređuju svoj rad. Pored usavršavanja svojih stručnih znanja i veština, oni bi trebalo da unapređuju znanja i veštine u vezi sa obrazovnim radom sa odraslima. To mogu raditi kroz pohađanje obrazovnih aktivnosti koje se bave ovom problematikom, kroz konsultovanje novih publikacija u ovoj oblasti, ali i možda najznačajnije, kroz promišljanje i unapređivanje sopstvenog obrazovnog rada. Postoji mnogo načina za to, a jedan od njih je kroz samoevaluaciju.

POGLAVLJE IV

Program osnovnih obuka

Program osnovnih obuka Pravosuđa po meri deteta sastoji se iz šest tematskih celina. Strukturu svake tematske celine čine opis tematskih podjedinica, vremenski obuhvat, definisanje ciljeva i ishoda, relevantni zakonski i drugi izvori, detaljni opis sadržaja svake tematske podjedinice sa datim predlogom metodološkog okvira i predlogom evaluacije konkretne tematske podjedinice. Delovi programa prikazani su sledeći princip od opšteg ka posebnom: prvo je prikazana struktura celokupnog programa obuke (delovi od teme do očekivanih ishoda obuke), a zatim svake tematske celine kao integralnog dela. Pitanja na kraju svakog dela treba da budu polazna osnova za diskusiju i proveru znanja, a mogu poslužiti i kao osnova za izradu ulaznog i izlaznog testa.

Tema (Naziv obuke):
Pravosuđe po meri deteta

Trajanje obuke: 2 dana

Ciljna grupa: sudije i tužioci koji postupaju sa maloletnicima, advokati koji rade sa maloletnicima, policija, predstavnici ustanova socijalnog rada, predstavnici nevladinog sektora koji rade sa decom u kontaktu sa zakonom

Planirani broj obuka: 4

Predavači: trenerski parovi koji su prošli Trening za trenere „Pravosuđe po meri deteta“ (preporuka je da trenerski parovi budu multidisciplinarni)

Zakonska regulativa i druga relevantna dokumenta: Videti Aneks I

Opšti ciljevi obuke: Unapređenje znanja i veština svih stručnih lica uključenih u rad sa maloletnicima radi poboljšanja položaja dece koja su uključena u pravosudni sistem RS, kroz sistematsku primenu postupaka i regulative koji štite prava deteta, kao i kroz podršku deci u ovim postupcima.

- Očekivani ishodi obuke: Nakon treninga predstavnici pravosuđa i druga stručna lica uključena u postupke zaštite prava dece biće u stanju da:

- Pravilno primenjuju odredbe domaćih i međunarodnih pravnih izvora u funkciji zaštite prava dece
- U sudskim postupcima poštuju i štite prava deteta na informisanje, integritet, dostojanstvo i reparaciju
- Komuniciraju sa decom na način prilagođen uzrastu deteta
- U sudskim postupcima poštuju, štite i pravilno procenjuju principe najboljeg interesa deteta.

TEMATSKA CELINA 1:

Najbolji interes deteta

Tematska jedinica 1.1.: Pravni okvir najboljeg interesa deteta; Najbolji interes deteta iz ugla pravosuđa; Najbolji interes deteta iz ugla socijalne zaštite; Primeri iz sudske prakse Vrhovnog kasacionog suda (VKS) i Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP);

Trajanje: 90 minuta

Zakonska regulativa i druga relevantna dokumenta: Videti Pregled relevantnih međunarodnih standarda u oblasti najboljeg interesa deteta na kraju poglavlja.

Ciljevi učenja:

Unapređenje i jačanje kapaciteta profesionalaca iz različitih sistema u proceni najboljeg interesa deteta.

Unapređenje međusektorske saradnje u zaštiti najboljeg interesa deteta.

Ishodi učenja:

Po završetku učesnici su u stanju da:

- Definišu pojam deteta
- Nabroje i objasne vrste postupka
- Pravilno procene ulogu i mišljenje deteta i njihov odnos sa najboljim interesom deteta
- Prepoznaju sve bitne elemente sadržine nalaza i mišljenja, kao i okolnosti koje se uzimaju, kao bitne faktore za procenu iskaza
- Pravilno primene u praksi izvore domaće i međunarodne sudske prakse u oblasti najboljeg interesa deteta

Sadržaj

1. Definicija pojma deteta i pravni okvir
2. Iz ugla pravosuđa (vrste postupaka, procena uloga i mišljenje deteta, veza sa N.I.D)
3. Iz ugla socijalne zaštite (način uzimanja iskaza mišljenja, pisanja i sadržine nalaza i mišljenja, prostor i okolnosti u kojima se uzima mišljenje)
4. Primeri sudske prakse VKS i ESLJP – Najbolji interes deteta kao pravni standard
5. Medijsko izveštavanje – Pravilnik

Trening metoda/metode

Opis trening metoda i vremenskog trajanja svake aktivnosti (uputstvo za trenere)

METODE: UVODNO PREDAVANJE, DISKUSIJA, RADIONICA, GALERIJSKA ŠETNJA

AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Power Point – uvodno predavanje (definicija pojma deteta i pravni okvir)	10 min	Projektor, platno, hand out
2.	Diskusija sa usmerenjem na ključne tačke (iz ugla pravosuđa: vrste postupaka, procena uloga i mišljenje deteta, odnos sa najboljim interesom deteta)	15-20 min	Flomasteri, flipchart
3.	Iz ugla socijalne zaštite (način uzimanja iskaza mišljenja, pisanja i sadržine nalaza i mišljenja, prostor i okolnosti u kojima se uzima mišljenje) Radionica – rad u malim grupama Hipotetička situacija procene najboljeg interesa deteta	40 min	Odštampati slučaj, flipchart, flomasteri
4.	Primeri sudske prakse VKS i ESLJP – Najbolji interes deteta kao pravni standard PP sa osnovnim informacijama o presudama, uz usmeno obrazloženje primera i diskusija	10-15 min	Projektor, platno
5.	Medijsko izveštavanje – Pravilnik Galerijska šetnja	10 min	Iseći iz novinskih članaka

Potrebna oprema: Projektor, flipchart

Napomena: Trenerski par treba da vodi računa o vremenskom trajanju, jer postoji verovatnoća da se svaka aktivnost oduži. Možda shodno detaljnijem opisu sadržaja treba preispitati vremensku artikulaciju i eventualno je preraditi.

EVALUACIJA TEMATSKE CELINE

Ishod/i učenja: Po završetku učesnici su u stanju da:

- Definišu pojam deteta
- Nabroje i objasne vrste postupaka
- Pravilno procene ulogu i mišljenje deteta i njihov odnos sa najboljim interesom deteta
- Poznaju sve bitne elemente sadržine nalaza i mišljenja, kao i okolnosti u kojima se uzimaju, kao bitne faktore za procenu iskaza
- Pravilno primene u praksi izvore domaće i međunarodne sudske prakse u oblasti najboljeg interesa deteta

AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Grupna diskusija u toku obrade svake teme	5 minuta po jedinici	Flipchart

Pitanja za diskusiju i/ili proveru znanja:

1. Da li dete uzrasta ispod 10 godina može slobodno i neposredno da izrazi svoje mišljenje u svakom sudskom i upravnom postupku u kome se odlučuje o njegovim pravima?

Odgovor: Pravo deteta na izražavanje mišljenja ne treba vezivati za starosne granice. Postoji oboriva pretpostavka da je svako dete sposobno da formira i izrazi svoje mišljenje, pa svakom detetu zavisno od uzrasta i zrelosti to pravo treba omogućiti na prikladan način. Naš porodični zakon starosnu granicu od 10 godina vezuje za neposredno izražavanje mišljenja deteta, što nikako ne znači da to pravo nemaju deca ispod 10 godina. Dete ima pravo i da ne izrazi svoje mišljenje. O tome ga treba informisati, na odgovarajući način.

2. U sporu za zaštitu prava deteta sud je na osnovu izričite odredbe porodičnog zakona dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta. Jedno od prava deteta je održavanje ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi i sa drugim srođnicima sa kojima ga vezuje posebna bliskost ako je to u njegovom interesu. Po tužbi babe i dede da im se omogući održavanje tih odnosa, dete se protivi i izražava mišljenje da ne želi da se viđa sa njima. Da li je izraženo mišljenje deteta u njegovom najboljem interesu, te kakve izgleda na uspeh imaju tužioc?

Odgovor: U sporu za zaštitu prava deteta sud je na osnovu izričite odredbe porodičnog zakona dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta. Jedno od prava deteta je i održavanje ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi i sa drugim srođnicima sa kojima ga vezuje posebna bliskost ako je to u njegovom najboljem interesu. Po tužbi babe i dede da im se omogući održavanje tih odnosa, pravo deteta je da mu se to omogući ako je to u njegovom najboljem interesu. Sa druge strane, baba i deda i ostali bliski srođnici to pravo imaju kao deo prava na porodični život. Kada su njihovi interesi i interesi deteta u koliziji, prevagu ima najbolji interes deteta. Naravno, sve to treba utvrditi u postupku pred sudom.

3. Ko i u kojim postupcima procenjuje najbolji interes deteta?

Odgovor: Sud ili organ uprave u svim postupcima u kojima se odlučuje o pravima deteta.

TEMATSKA CELINA 2:**Pravo deteta na informisanje**

Tematska jedinica 2.1.: Definicija i značaj prava deteta na informisanost; Međunarodni standardi i nacionalni propisi; Primeri iz prakse; Definisane preporuke za unapređenje prakse u oblasti prava na informisanje.

Trajanje: 90 minuta

Zakonska regulativa i druga relevantna dokumenta: Videti Pregled relevantnih međunarodnih standarda u oblasti prava deteta na informisanje na kraju poglavlja

Ciljevi učenja:

Obnavljanje starih i sticanje novih znanja u vezi sa međunarodnim standardima i nacionalnim propisima u oblasti prava deteta na informisanje.

Unapređivanje međusektorske saradnje i razmena iskustva u vezi sa primenom standarda, propisa i prakse u oblasti prava deteta na informisanje.

Ishodi učenja:

Po završetku učesnici su u stanju da:

Definišu i objasne pravo deteta na informisanost

Definišu i objasne koncept prava deteta na informisanost iz ugla deteta i po meri deteta

Navedu i pravilno primenjuju u praksi relevantne međunarodne standarde i nacionalne propise
Definišu i objasne pravo deteta na informisanost

Definišu i objasne koncept prava deteta na informisanost iz ugla deteta i po meri deteta

Navedu i pravilno primenjuju u praksi relevantne međunarodne standarde i nacionalne propise

Sadržaj

Uvod – Značaj uvažavanja prava deteta na informisanost, Pravo deteta na informisanost iz ugla i po meri deteta – dečja perspektiva

Konvencija o pravima deteta, Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta, Opšti komentar br.12, br. 24 – direktive, ustave, zakoni

Međunarodni standardi i nacionalni propisi (pregled standarda i propisa)

Pozitivni i negativni primeri u praksi – razmena iskustava

Diskusija i definisanje preporuka za unapređivanje prakse i dosledne, pune primene ovog prava

Trening metoda/metode

Opis trening metoda i vremenskog trajanja svake aktivnosti (uputstvo za trenere)

METOD: PREZENTACIJA, DISKUSIJA, GALERIJSKA ŠETNJA

AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Uvod – Presentacija	20 min	Projektor, platno
2.	Međunarodni standardi i nacionalni propisi – Galerijska šetnja Predlog: Upitnik, kratak interaktivni kviz gde bi učesnici navodili kako se neki propis ili standard primenjuje u praksi, ili dati širi izbor i onih propisa i standarda koji nisu relevantni pa raditi po principu pronalazača uljeza i objašnjenja zašto ne pripada Krajnja solucija ako se uvaži preporuka Saveta: ne obrađivati nego dati kroz materijal	40 min Ako se radi upitnik ili kviz, smanjiti na 15 do 20 minuta	Flipchart, kartice, koverte, krep traka
3.	Pozitivni i negativni primeri iz prakse – Diskusija	20 min	Flipchart
4.	Diskusija – Definisanje preporuka za unapređivanje prakse Predlog: Rad u malim grupama koje će činiti predstavnici različitih sektora kako bi preporuke bile što efikasnije i sagledane iz više različitih uglova	30 min	Flipchart

Potrebna oprema: Flipchart i projektor

EVALUACIJA TEMATSKE CELINE

Ishod/i učenja: Po završetku učesnici su u stanju da:

- Po završetku učesnici su u stanju da:
- Definišu i objasne pravo deteta na informisanost
- Definišu i objasne koncept prava deteta na informisanost iz ugla deteta i po meri deteta
- Navedu i pravilno primenjuju u praksi relevantne međunarodne standarde i nacionalne propise

AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Grupna diskusija – primeri	20 min	Flipchart, flomasteri
2.	Rad u malim grupama	30 min	Flipchart, flomasteri

Pitanja za diskusiju i/ili proveru znanja:

1. Ko je sve dužan da pruži informacije detetu, ako ih ono traži radi ostvarenja svojih prava i može li se uskratiti davanje informacija?

Odgovor: Svako ko učestvuje u postupku ostvarivanja prava deteta dužan je da detetu pruži sve potrebne informacije, a to su: sud, drugi državni organ, organ starateljstva, punomoćnik, zakonski zastupnik, kolizijski staralac, privremeni zastupnik, školske i druge dečje ustanove, zdravstvene ustanove, roditelji, staratelji, usvojitelji, imigracione vlasti. Jednom rečju, svi oni koji učestvuju u ostvarivanju i zaštiti prava deteta. Dete ne treba da dobije informacije koje su štetne za njegov život i razvoj ili koje bi **štetile ostvarenju prava drugih, a nisu u detetovom najboljem interesu.**

2. Zašto je važno da se u postupcima koji se tiču maloletnog lica posveti posebna pažnja informisanju na „jeziku deteta“?

Odgovor: Svrha svake informacije je da ona bude pravilno primljena od strane onih kojima je namenjena. Da bi pravo deteta na informisanje bilo realizovano, informacije koje mu se saopštavaju u krivičnom postupku moraju biti plasirane na način koji dete razume, tj. zavisno od detetovog kalendarskog i mentalnog uzrasta, stepena obrazovanja, razvijenosti pojmovnog i govornog sistema, kulturoloških, kao i individualnih specifičnosti. Prilagođavanje se odnosi na rečnik koji dete razume, neverbalni pristup, organizovanje uslova u kojima je dete spremno da plasiranu informaciju lako prihvati (ko je i kako saopštava, ko je prisutan, gde se i kada postupak odvija...).

3. Pored standardnih krivičnopравnih, koje su informacije važne maloletnim žrtvama i svedocima i da li ih na pravilan način mogu plasirati predstavnici organa krivičnog postupka?

Odgovor: Pored prava na informisanje o postupku, neophodno je detetu pružiti informacije o mogućim psihičkim i fizičkim reakcijama i stanjima koje dete može doživeti tokom postupka, kao i savete kako da na najlakši način prevaziđe bolna stanja i relaksira se (saveti o tehnikama disanja, naprezanja i opuštanja muskulature...). Značajne su i informacije da su neka stanja i ponašanja deteta očekivana nakon izlaganja krivičnom delu. Po završetku saslušanja/uzimanja iskaza neophodno je relaksirati dete i informisati ga o daljem postupku i njegovim pravima, kao i dostupnim službama van pravosuđa gde može zatražiti stručnu pomoć i podršku u cilju prevazilaženja posledica nastalih usled izloženosti krivičnom delu/delima.

Navedene informacije je primerenije da pruži

poseban stručnjak obučen za rad sa decom žrtvama i svedocima krivičnih dela.

4. Da li je potrebno da deca čije informisanje i pripremu za davanje iskaza pred tužilaštvom ili sudom obavlja poseban stručnjak, neposredno pre nego što upoznaju tužioca, tj. sudiju?

Odgovor: Preporuka je da se u svim situacijama dete upozna sa tužiocem/sudijom. Posebno je značajno da od strane sudije i tužioca dete neposredno dobije potvrdu o svojoj ulozi i bezbednosti tokom postupka. Time se neutrališu iracionalni strahovi deteta od samog postupka. Deca često svoju ulogu u postupku izjednačavaju sa ulogom osumnjičenih/okrivljenih, imaju izražen strah od organa postupka, dominantan je osećaj disbalansa moći... Koliko god da je poseban stručnjak obučen za neutralisanje ovih pojava, ukoliko dete nije ostvarilo neposrednu komunikaciju i nema stvarnu sliku o glavnim akterima koji vode krivični postupak, postoji realna mogućnost proboja iracionalnih strahova tokom davanja iskaza.

5. Kojim podzakonskim aktom donetim na osnovu Zakona o policiji je uređeno informisanje maloletnih lica o njihovim pravima u kontaktu sa policijom?

Odgovor: Pravo deteta da bude informisano o svojim pravima i obavezama na način primeren njegovom uzrastu i na jeziku koji razume prilikom kontakta sa policijom u Republici Srbiji uređeno je Pravilnikom o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima („Službeni glasnik RS“, broj 83/2019), donetim na osnovu člana 70. stav 6. Zakona o policiji („Službeni glasnik RS“, br. 6/16, 24/18 i 87/18).

6. Navedi na koje sve načine policijski službenici imaju obavezu da informišu maloletno lice i njegove roditelje ili drugog zakonskog zastupnika maloletnog lica o njegovim pravima u kontaktu sa policijom?

Odgovor: O preduzetim policijskim ovlašćenjima, kao i razlozima za njihovo preduzimanje policijski službenici najpre USMENO obaveštavaju na jeziku koji razume maloletno lice prema kome je postupano, njegove roditelje ili drugog zakonskog zastupnika maloletnog lica, kao i branioca ukoliko se maloletnik saslušava u svojstvu osumnjičenog u policiji, a zatim maloletnom licu uručuju i PISMENO obaveštenje o pravima maloletnog lica u predistražnom postupku ili o pravima maloletnog lica u prekršajnom postupku i u neposrednom razgovoru proveravaju da li su maloletno lice i njegovi roditelji, odnosno drugi zakonski zastupnik, razumeli prava i obaveze koja su maloletnom licu predočena.

TEMATSKA CELINA 3: Pravo deteta na integritet i dostojanstvo⁸⁷

TEMATSKA CELINA 4: Zaštita od sekundarne viktimizacije

Tematska jedinica 4.1.: Pojam i definicija sekundarne viktimizacije, Psihološka podrška, Postupak, Uloga punomoćnika, Tretman – Gde uputiti dete, kako uključiti decu u tretman? Kako se zaštita može unaprediti?

Trajanje: 90 minuta

Zakonska regulativa i druga relevantna dokumenta:

Ciljevi učenja:

Obnavljanje i sticanje novih znanja u vezi sa sekundarnom viktimizacijom, uloge svih stručnih lica u postupku, načini pružanja pomoći.

Senzibilizacija učesnika za preventivno i proaktivno delovanje.

Unapređivanje međusektorske saradnje i razmena iskustava u cilju unapređenja zaštite od sekundarne viktimizacije.

Ishodi učenja:

Po završetku učesnici su u stanju da:

Definišu i objasne pojam sekundarne viktimizacije

Definišu i prepoznaju načine za pružanje psihološke podrške

Upute osobe na odgovarajuće ustanove za pružanje podrške i pomoći (tretman)

Sadržaj

1. Uvod – Pojam, definicija, kako prepoznati sekundarnu viktimizaciju

2. Psihološka podrška

3. Postupak, uloga punomoćnika, dobri i loši primeri u praksi

4. Tretman – Gde uputiti dete, kako uključiti decu u tretman?

5. Studija slučaja – Kako se zaštita može unaprediti?

Trening metoda/ metode

Opis trening metoda i vremenskog trajanja svake aktivnosti (uputstvo za trenere)

METOD: PREZENTACIJA, DISKUSIJA, VIDEO			
AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Uvod – Pojam, definicija, kako prepoznati sekundarnu viktimizaciju – Predavanje	10 min	Power Point
2.	Psihološka podrška – kratak video i prezentacija	15 min	Projektor, platno, Power Point
3.	Postupak, uloga punomoćnika, dobri i loši primeri u praksi – Diskusija	20 min	
4.	Tretman – Gde uputiti osobu, kako uključiti ljude u tretman?	10 min	

Potrebna oprema: projektor

Napomena: Ako se prihvati predlog da se kao nova jedinica obradi i način na koji sudije i druga lica postupaju u postupku kroz igranje uloga, onda je poželjno da se i ostali članovi uključe, ili da se radi kroz metodu akvarijum i igranje uloga, kako bi ostali učesnici mogli da se uključe u vežbu tako što će prvi krug da zapisuju šta je dobro u postupanju i komunikaciji, a drugi šta je loše.

⁸⁷ NAPOMENA ZA BUDUĆE TRENERE: Ova tema se ne obrađuje zasebno, već kao sastavni deo svih ostalih tematskih celina. Teorijski deo iz prethodnog poglavlja (Pravosuđe po meri deteta – teorijska osnova) treba koristiti kao osnovu za podsticanje diskusije i povezivanje teme sa ostalim tematskim jedinicama.

EVALUACIJA TEMATSKE CELINE			
Ishod/i učenja: Po završetku učesnici su u stanju da:			
<ul style="list-style-type: none"> Definišu i objasne pojam sekundarne viktimizacije Definišu i prepoznaju načine za pružanje psihološke podrške Upute osobe na odgovarajuće ustanove za pružanje podrške i pomoći (tretman) 			
AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Diskusija	20 min	

Pitanja za diskusiju i/ili proveru znanja

1. Zašto je veća mogućnost i zašto su trajnije i teže posledice sekundarne viktimizacije krivičnim postupkom kod dece žrtava i svedoka, nego kod odraslih žrtava i svedoka?

Odgovor: Deca su zbog svoje prirode, razvojnog statusa, nedostatka iskustva, znanja i određenih veština, ali i specifičnih potreba, osetljivija i podložnija negativnim dejstvima stresa i traume. Sam krivični postupak doživljavaju izuzetno stresno i zastrašujuće. Uznemirava ih i proces sećanja i verbalizacije sadržaja sećanja o traumatičnom događaju. Negativne posledice usled izloženosti traumatičnom svedočenju u krivičnom postupku, mogu blokirati razvojne potencijale deteta. Sekundarna viktimizacija krivičnim postupkom je povreda koju je nanela šira društvena zajednica, od viktimizacije nastale delovanjem jedne ili nekoliko osoba. Gubitak poverenja u društvo, osećaj odbačenosti, stigmatizacija... trajno menjaju ličnost deteta.

Odrasla osoba izložena istim (nepovoljnim) uslovima ispitivanja, takođe je izložena sekundarnoj viktimizaciji, ali je ona (uglavnom) već razvila svoje kapacitete, te se posledice spontano ili uz određeni tretman umanjuju. Razvijenost kapaciteta ličnosti pomaže u oporavku.

2. Na koji način se može izbeći sekundarna viktimizacija deteta žrtve/svedoka u krivičnom postupku?

Odgovor: Sekundarnu viktimizaciju deteta treba izbeći pravilnim informisanjem na jeziku primere- nom detetu; davanjem statusa posebno osetljivog svedoka; obezbeđivanjem punomoćnika; uz isključenje javnosti i hitnost postupka; ispitivanjem preko sudije, tužioca ili psihologa, tj. drugog stručnog lica; posebnim tehnikama ispitivanja koje odgovaraju detetovom statusu i potrebama, uključujući forenzički intervju, upotrebu audio-vizuelne tehnike i postupak snimanja iskaza; davanje iskaza iz prostora bezbednog za dete, ograničen-

jem broja saslušanja na dva; odbacivanjem mogućnosti suočavanja deteta sa okrivljenim.

3. U kakvom odnosu su faktori koji dovode do sekundarne viktimizacije deteta krivičnim postupkom i validnost njegovog iskaza ?

Odgovor: Faktori koji dovode do sekundarne viktimizacije direktno umanjuju sposobnost deteta da da validan iskaz u krivičnom postupku. Grub i neosetljiv način ispitivanja, jezik koji nije primeren detetu, izlaganje traumi tokom davanja iskaza, odnosno suočavanje sa okrivljenim, ispitivanje u sudnici ili kabinetu tužioca u kojem je prisutan okrivljeni, sugestivna i dvosmislena pitanja... utiču na osećaj bezbednosti deteta. Dete koje se ne oseća bezbedno i zaštićeno i koje se saslušava na neprimeren način, teže razume pitanja, teže se priseća detalja i neprecizno verbalizuje sadržaje prisećanja, ispoljava odbrambene mehanizme koji mogu biti ili delovati kao manipulacija. Sadržaj tako dobijenog iskaza je neproveren, često neupotrebljiv ili nevalidan.

4. Da li maloletno lice kao oštećeni može dobiti status posebno osetljivog svedoka prema krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije? Ako je odgovor DA, zašto i kada?

Odgovor: Status posebno osetljivog svedoka organ postupka može – po službenoj dužnosti ili na zahtev stranaka, odnosno samog svedoka – odrediti svedoku koji je posebno osetljiv s obzirom na neku od sledećih opcionalno propisanih okolnosti: 1) uzrast, 2) životno iskustvo, 3) način života, 4) pol, 5) zdravstveno stanje, 6) priroda, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno 7) druge okolnosti slučaja (u skladu sa čl. 98. ZKP-a). Inače, kada se vodi postupak za krivična dela učinjena na štetu maloletnih lica, prema oštećenom se mora odnositi vodeći računa o njegovom uzrastu, svojstvima ličnosti, obrazovanju i prilikama u kojima živi, posebno nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice postupka po njegovu ličnost i razvoj (mini-

miziranje sekundarne viktimizacije). Stoga će se saslušanje maloletnih lica obaviti uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica. Ako se kao svedok saslušava maloletno lice koje je oštećeno nekim krivičnim delom navedenim u ZMUKD, saslušanje se može sprovesti najviše dva puta, a izuzetno i više puta ako je to neophodno radi ostvarenja svrhe krivičnog postupka. U slučaju da se maloletno lice saslušava više od dva puta, sudija je dužan da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja maloletnog lica.

5. Da li je u Srbiji moguće dete žrtvu i svedoka saslušati upotrebom audio i video linka? Ako je odgovor DA, zašto i kada?

Odgovor: Ako s obzirom na osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica oceni da je to potrebno, sudija će narediti da se maloletno lice saslušava upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, a saslušanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika postupka, u prostoriji u kojoj se svedok nalazi, tako da mu stranke i lica koja na to imaju pravo pitanja postavljaju posredstvom sudije, psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica. Maloletna lica, kao svedoci oštećeni, mogu se saslušati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno ovlašćenoj ustanovi - organizaciji, stručno osposobljenoj za ispitivanje maloletnih lica. Kada je maloletno lice saslušano na neki od prethodno navedenih načina, na glavnom pretresu će se uvek pročitati zapisnik o njegovom iskazu, odnosno pustiti snimak saslušanja (čl. 152. ZMUKD).

Ako se kao svedok saslušava maloletno lice koje je usled prirode krivičnog dela, posledica ili drugih okolnosti posebno osetljivo, odnosno nalazi se u posebno teškom duševnom stanju, zabranjeno je vršiti suočenje između njega i okrivljenog (čl. 153. ZMUKD). Ako prepoznavanje okrivljenog vrši oštećeno maloletno lice, sud će postupati posebno obazrivo, a takvo prepoznavanje će se u svim fazama postupka vršiti na način koji u potpunosti onemogućava da okrivljeni vidi ovo lice (član 155. ZMUKD).

6. Da li Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica dozvoljava suočavanje maloletnog lica na čiju štetu je učinjeno krivično delo sa osumnjičenim?

Odgovor: Iako zakonodavac načelno isključuje suočenje između oštećenog maloletnog lica, koje spada u kategoriju posebno osetljivih lica i okrivljenog, u praksi se takva norma ne poštuje u svakom konkretnom slučaju. *Ratio legis* ove odredbe temelji se na činjenici da je suočenje po definiciji vrlo tenziona procesna radnja, čija sušti-

na i jeste u izazivanju odgovarajućeg „konflikta“ između dva davaoca suprotnih iskaza, da bi se na temelju toga ili jedan od davaoca iskaza nagnao da odstupa od lažnog iskaza ili da bi se tako omogućilo sudiji da bolje stekne sopstvenu neposrednu impresiju o dokaznom kredibilitetu i uopšte o verodostojnosti pojedinih međusobno suprotavljenih iskaza. S druge strane, u praksi suočenje vrlo retko dovodi do odstupanja u odnosu na već dati iskaz, tj. ono se ne smatra efikasnom radnjom. „Stoga, suočenje, kao radnja koja je istovremeno izuzetno tenziona i načelno je konfliktnog karaktera, a nije dovoljno efikasna u praksi, po pravilu ne treba ni sprovoditi u postupku za krivična dela kojima je oštećeno maloletno lice, a ono je formalno i zabranjeno kada je maloletno lice u posebno teškom stanju, odnosno spada u kategoriju tzv. posebno ranjivih lica (videti šire: Škulić, M. (2015): str. 22-26)“. Mišljenja smo da navedeno treba onemogućiti ustanovljavanjem izričite zabrane suočavanja sa maloletnim lice za sva krivična dela propisana članom 150. ZMUKD.

7. Da li je u Srbiji u krivičnom postupku dozvoljeno postavljanje sugestivnih pitanja maloletnim licima žrtvama i svedocima?

Odgovor: U Zakoniku o krivičnom postupku nije isključena mogućnost da se prilikom unakrsnog ispitivanja posebno osetljivih svedoka postavljaju sugestivna pitanja, koja su prema opštem zakonskom pravilu moguća kada se radi o unakrsnom ispitivanju svedoka na glavnom pretresu.

Sugestivna pitanja su u odnosu na posebno osetljive svedoke izuzetno opasna i lako mogu dovesti do njihove naknadne traumatizacije, te se ispoljiti kao vid sekundarne viktimizacije. U tom smislu mogućnost postavljanja sugestivnih pitanja posebno osetljivom svedoku u toku unakrsnog ispitivanja, jer navedeno nije nigde izričito zabranjeno, mišljenja smo predstavlja najveći propust zakonodavca i u prvim narednim izmenama procesnog zakonodavstva trebalo bi da bude otklonjen.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica sadrži u osnovi adekvatne norme kojima se umanjuju posledice sekundarne viktimizacije maloletnih lica oštećenih kada se saslušavaju kao svedoci. Međutim i u ovoj oblasti neophodna su usaglašavanja, prevashodno sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku u vezi sa tužilačkom istragom, kao i određena preciznija rešenja u vezi sa upotrebom audio-video linka, izričite zabrane suočavanja i nemogućnosti unakrsnog ispitivanja i postavljanja sugestivnih pitanja maloletnim licima.

TEMATSKA CELINA 5: Eksploatacija dece u svrhu vršenja kriminalnih aktivnosti

Tematska jedinica 5.1: Pojam eksploatacije, važnost preventive i zaštite; Domaći i međunarodni dokumenti; Studija slučaja

Zakonska regulativa i drugi relevantni propisi: Krivični zakonik, Opšti protokol o zlostavljanju i zanemarivanju, Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Međunarodni standardi (Konvencije i direktive), Nacionalni propisi (Strategije i zakonski propisi, krivični zakon, Zakon o javnom red u miru, Opšti i posebni protokoli)

Ciljevi učenja:

Obnavljanje i usvajanje novih znanja u vezi sa međunarodnim standardima, nacionalnim propisima, protokolima i indikatorima u kontekstu eksploatacije dece radi vršenja kriminalnih aktivnosti.

Unapređenje praktičnog postupanja međusektorskog i multidisciplinarnog pristupa i saradnje, kao i razmena iskustava u rešavanju konkretnih slučajeva.

Trening metoda/ metode

Opis trening metoda i vremenskog trajanja svake aktivnosti (uputstvo za trenere)

Ishodi učenja:

Po završetku učesnici su u stanju da:

Definišu i objasne pojam eksploatacije

Razumeju važnost preventivnog delovanja i zaštite

Upute na druge ustanove za pružanje zaštite

Navedu i pravilno primenjuju u praksi međunarodne i nacionalne pravne propise

Sadržaj

Uvod – Šta je eksploatacija, važnost preventive i zaštite, upoznavanje sa temom i zakonskom regulativom i drugim relevantnim dokumentima:

Krivični zakonik, Opšti protokol o zlostavljanju i zanemarivanju, Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima

Međunarodni standardi (Konvencije i direktive), Nacionalni propisi (Strategije i zakonski propisi, krivični zakoni, Zakon o javnom redu i miru, Opšti i posebni protokoli)

Studija slučaja – multidisciplinarni pristup u rešavanju problema

Diskusija – razmena iskustava, unapređivanje prakse i saradnje

METOD:			
AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Uvod, upoznavanje sa temom – Prezentacija	10 min	Projektor, platno
2.	Dokumenti – Prezentacija i diskusija	30 min	Projektor
3.	Studija slučaja rad u malim grupama Primeri iz prakse, prolazak kroz sve sisteme	20 min	Odštampani primeri
4.	Debata Kakav je naš sistem? Da li je u najboljem interesu deteta? Podeliti učesnike u dve grupe – jedna navodi šta je dobro i zašto, a druga šta se može unaprediti	30 min	Flipchart

Potrebna oprema: projektor, flipchart, odštampani primeri

EVALUACIJA TRENINGA:**Ishod/i učenja: Po završetku učesnici su u stanju da:**

- Po završetku učesnici su u stanju da:
- Definišu i objasne pojam eksploatacije
- Razumeju važnost preventivnog delovanja i zaštite
- Upute na druge ustanove za pružanje zaštite
- Navedu i pravilno primenjuju u praksi međunarodne i nacionalne pravne propise

AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Grupna diskusija/debata	30 min	Flipchart, materijali
2.	Studija slučaja	20 min	

Pitanja za diskusiju i/ili proveru znanja

1. U čemu se ogleda poseban značaj međuinstitucionalne saradnje u slučajevima eksploatacije dece u svrhu vršenja krivičnih dela?

U cilju lakšeg prepoznavanja, osnaživanja i obezbeđivanja adekvatnog tretmana za maloletne učinioce krivičnih dela koji su skrivene žrtve trgovine ljudima u vidu eksploatacije kriminalnih aktivnosti, naročito kada je reč o deci u uličnoj situaciji, neophodan je adekvatan pristup maloletnim učiniocima iz ove kategorije – počev

od samog prepoznavanja da se radi o skrivenim žrtvama, preko njihovog osnaživanja, pa do unapređenja međuinstitucionalne saradnje u kontekstu obezbeđivanja podrške i zaštite uz uvažavanje stepena ugroženosti deteta u konkretnoj situaciji.

Imajući ovo u vidu, multidisciplinarni pristup ovoj temi javlja se kao neophodnost, budući da, kako prepoznavanje skrivenih maloletnih žrtava eksploatacije kriminalnih aktivnosti, tako i njihovo kasnije zbrinjavanje, zahtevaju saradnju policije, pravosuđa i sektora socijalne zaštite.

TEMATSKA CELINA 6: Pravo na reparaciju

Tematska jedinica 6.1: Zakonski okvir; Mehanizmi za ostvarivanje reparacije; Krivični i parnični postupak; Problemi u praksi

Zakonska regulativa i drugi relevantni dokumenti: Videti Pregled relevantnih međunarodnih standarda iz oblasti Prava na reparaciju

Ciljevi učenja:

Obnavljanje i sticanje novih znanja u vezi sa pravom na reparaciju u parničnom i krivičnom postupku

Ishodi učenja:

Po završetku učesnici su u stanju da:

Definišu i objasne pravo na reparaciju

Pravilno primenjuju odredbe iz nacionalnih propisa u praktičnom radu

Razumeju i praktično primenjuju mehanizme za ostvarivanje prava na reparaciju

Sadržaj

1. Uvod – Zakonski okvir

Mehanizam za ostvarivanje reparacije

Krivični postupak – imovinskopravni zahtev

2. Praksa – Problemi u praksi

Kako se u praksi postupa, a kako treba da se postupa po zakonu

Sudska praksa, uloga tužioca

3. Parnični postupak

Primeri dobrog i lošeg postupanja

4. Prednosti i mane krivičnog postupka, Prednosti i mane rešenja u parničnom postupku

Trening metoda/ metode

Opis trening metoda i vremenskog trajanja svake aktivnosti (uputstvo za trenere)

METOD: PREZENTACIJA, DISKUSIJA, RAD U MALIM GRUPAMA

AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Kratko predavanje	20 min	Power Point prezentacija
2.	Rad u malim grupama i diskusija	30 min	Štampani materijal
3.	Studija slučaja – primeri dobrog i lošeg postupanja	15 min	Štampani materijal
4.	Debata	25 min	Flipchart papir

Potrebna oprema: projektor, flipchart papir

EVALUACIJA TEMATSKE CELINE:**Ishod/i učenja: Po završetku učesnici su u stanju da:**

- Definišu i objasne pravo na reparaciju
- Pravilno primenjuju odredbe iz nacionalnih propisa u praktičnom radu
- Razumeju i praktično primenjuju mehanizme za ostvarivanje prava na reparaciju

AKTIVNOST	Opis aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Rad u malim grupama	30 min	Štampani materijal
2.	Studija slučaja	15 min	Štampani materijal
3.	Debata	25 min	Flipchart papir

Pitanja za diskusiju i/ili proveru znanja

Koji postupak je povoljniji i efikasniji za ostvarenje imovinsko pravnog zahteva, građanski ili krivični?

Odgovor: Svakako je povoljniji krivični postupak. Međunarodne konvencije o ostvarivanju prava žrtava teških krivičnih dela upućuju na ostvarivanje imovinskopravnog zahteva u najranijoj fazi krivičnog postupka i to još u prekrivičnom postupku pred javnim tužiocem, jer se time žrt-

va štiti u smislu otklanjanja štetnih posledica i sprečavanja dalje viktimizacije. Parnični postupak sleduje daleko iza krivičnog postupka, kada se neki dokazi već trajno izgube ili padaju u zaborav, a žrtva izlaže ponovnim doživljajima negativnih stresnih situacija.

Evaluacija dvodneve obuke:

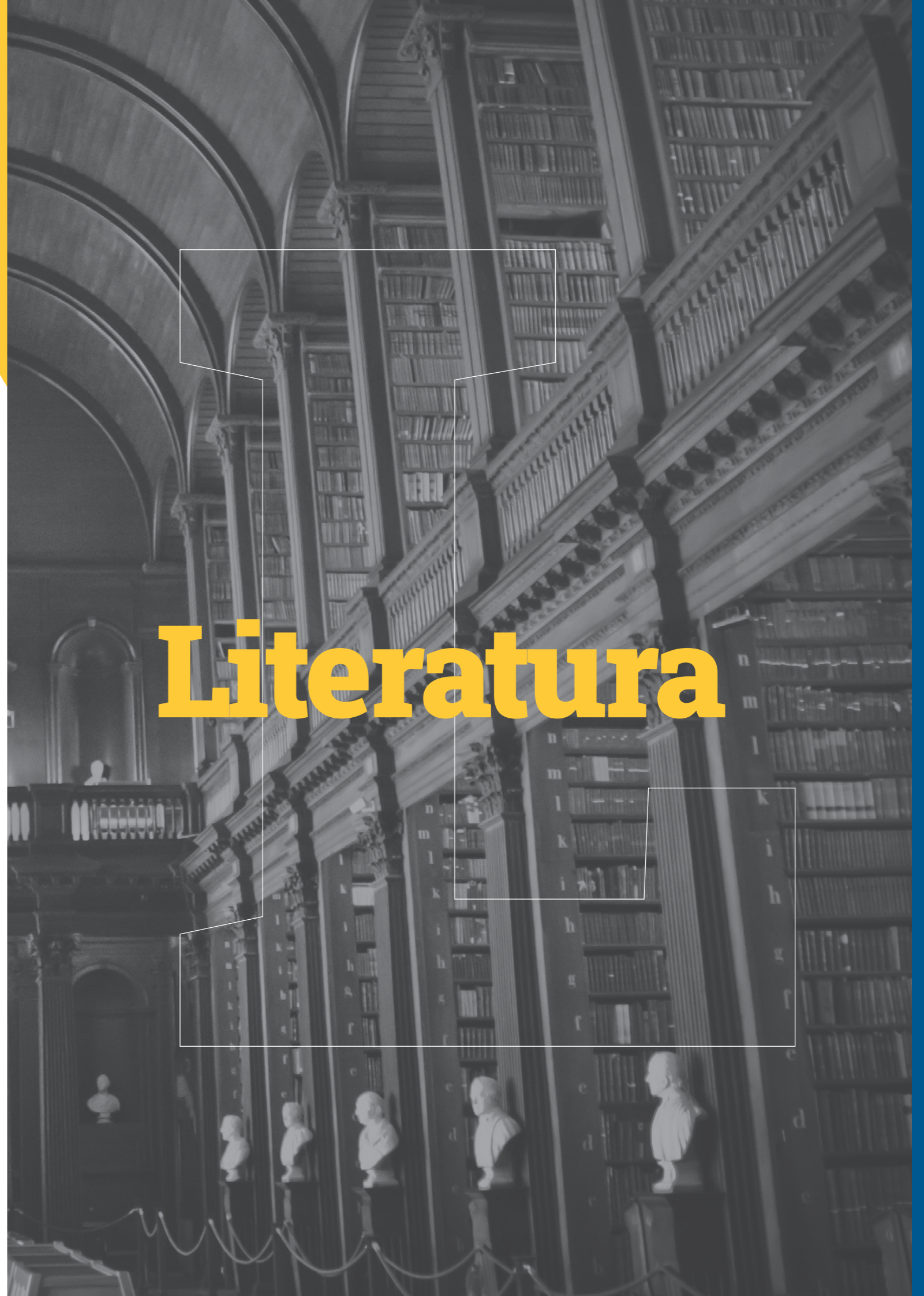
Ulazni i izlazni test (standardizovan)⁸⁸; Evaluacioni upitnik (standardizovan)⁸⁹

⁸⁸ Aneks VI Smernice za kreiranje ulaznog i izlaznog testa sa primerom testa

⁸⁹ Primer standardizovanog evaluacionog upitnika koji će se koristiti na obukama

Literatura

Alibabić, Š., Popović, K., Avdagić, E. (2012). Naknadno sticanje osnovnog obrazovanja, Andragoški priručnik za nastavnike. Sarajevo: GIZ;

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja (2020). Analiza uticaja primene Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u periodu od 2006. do 2020. godine;

Kolaković-Bojović, M. (2020). Medijski tretman žrtava. U: S. Bejatović (ur.) Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, norma i praksa) (416-434). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Kolaković-Bojović, M. (2020). Direktiva o žrtvama (2012/29/EU) i kazneno zakonodavstvo Republike Srbije. U: S. Bejatović (ur.) Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite) (41-54). Beograd: Misija OEBS-a u Republici Srbiji, ISBN 978-86-6383-093-6.

Kolaković-Bojović, M. & Grujić, Z. (2020). Crime Victims and the Right to Human Dignity- Challenges And Attitudes in Serbia. In: Z. Pavlović (ed.) "The Right To Human Dignity", Novi Sad: Provincial Protector of Citizens – Ombudsman, 239-269.

Kolaković-Bojović, M., Drobnyak, T., Banić, M. (2020). Formativna analiza – Izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravo- suđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi, CRIS (Child Rights in Serbia);

Kolaković-Bojović, M. (2019). Wrongful Removal Of Children, In: Yearbook. No. 2 Protection of the Rights of the Child "30 Years After the Adoption of the Convention on the Rights of the Child", (pp. 429-449). Novi Sad: Provincial Protector of Citizens – Ombudsman. ISBN 978-86-89417-10-4 (PZG) ISBN 978-86-80756-25-7 (IKSI);

Kolaković-Bojović, M., Turanjanin, V. & Tilovska Kehegi, E. (2018). Support to victims of crime: EU standards and challenges in Serbia. In: Towards a better future: the rule of law, democracy and polycentric development, (pp. 125-135). Bitola: Faculty of Law, St. Kliment Ohridski University, ISBN 978-608-4670-00-1.

Kolaković-Bojović, M. (2018). Child victims in Serbia – normative framework, reform steps and EU standards. In: I. Stevanović (Ed.) Child Friendly Justice, (pp. 171-182). Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research, ISBN 978-86-80756-10-3.

Kolaković-Bojović, M. (2017). Žrtva krivičnog dela (Poglavlje 23 – norma i praksa u Republici Srbiji). U: S. Bejatović (ur.) Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle), (str. 140-150). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, ISBN 978-86-6411-012-9 (broš.);

Ovesni, K. (2014). Organizacija koja uči: andragoška perspektiva. Beograd: IPA; Roeders, P. (2003). Interaktivna nastava – Dinamika efikasnog učenja i nastave. Beograd: Društvo za obrazovanje odraslih;

Pavlović Breneselović D., Radulović L. (2014). Interaktivna nastava. Beograd: Centar za obrazovanje nastavnika, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu;

Stakić Đ., (2019). Pažnja, govori dete, Beograd, Centar za primenjenu psihologiju

Stevanović, I, Vujić, N. (2020). Međunarodnopravni standardi o krivičnopravnim instrumentima zaštite oštećenih lica i razlozi neophodnosti njihove implementacije u nacionalno krivično zakonodavstvo, U: S. Bejatović (ur.) Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, norma i praksa) (88-108).

Velat, D., Radić Dudić, R. (2008). Aktivna obuka Priručnik za trenere/ice. Beograd: DIAL

Aneksi

ANEKS I LISTA RELEVANTNIH MEĐUNARODNIH STANDARDA U OBLASTI PRAVOSUĐA PO MERI DETETA

1. Konvencija o pravima deteta (*Convention on the Rights of the Child (CRC)*)¹;
2. Prvi opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o učešću dece u oružanim sukobima (*Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entry into force 12 February 2002*);
3. Drugi opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji deteta, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta (*Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution A/RES/54/263 of 25 May 2000, entered into force on 18 January 2002*);
4. Opšti komentari Komiteta o pravima deteta uz Konvenciju o pravima deteta i to:
5. Opšti komentar broj 12 (2009) o pravu deteta da bude saslušano (*Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 12 (2009), Fifty-first session, Geneva, 25 May-12 June 2009, The right of the child to be heard*);
6. Opšti komentar broj 13 (2011) o pravu deteta na slobodu od svih vidova nasilja (*Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 13 (2011) The right of the child to freedom from all forms of violence*);
7. Opšti komentar br. 14 (2013) o pravu deteta da njegov najbolji interes bude primarno uzet u obzir (*Committee on the Rights of the Child, General Comment no 14 on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1) Geneva, 29 May 2013*);
8. Opšti komentar br. 21 (2017) o deci u uličnoj situaciji (*Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 21 (2017) on children in street situations, 21 June 2017*);
9. Opšti komentar br. 24 (2019) o pravima deteta u sistemu pravosuđa po meri deteta kojim se menja Opšti komentar br. 10 (2007) (*Committee on the Rights of the Child General Comment No. 24 (2019), replacing General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice, Geneva, 18 September 2019*);
10. Opšti komentar br. 25 (2021) o pravima deteta u vezi sa digitalnim okruženjem (*Committee on the Rights of the Child General Comment No. 25 (2021) on children's rights in relation to the digital environment, Geneva, March 2021*);
11. UN komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja za Srbiju (2017)/UN CRC Committee concluding observations for Serbia (2017);
12. Zaključna zapažanja Komiteta za prava deteta u vezi sa Izveštajem o primeni Opcionog protokola o učešću dece u oružanim sukobima uz Konvenciju o pravima deteta (Consideration of reports submitted by States parties under article 8 of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, Concluding observations for Serbia);
13. Zaključna zapažanja Komiteta za prava deteta u vezi sa Izveštajem o primeni Opcionog protokola o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta (Consideration of reports submitted by States parties under article 12, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, Concluding observations for Serbia);

14. Međunarodna konvencija o zaštiti svih lica od prisilnog nestanka (*International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, adopted on 20 December 2006 during the sixty-first session of the General Assembly by resolution A/RES/61/177*);
15. Ekonomski i socijalni savet, Smernice o pravosudnim pitanjima koja uključuju decu žrtve i svedoke krivičnih dela (*ECOSOC Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, Fourteenth session Vienna, 23-27 May 2005, Guidelines in Matters involving children victims and witnesses of crime*);
16. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pe-kinška pravila) (*United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules") Adopted by General Assembly resolution 40/33 of 29 November 1985*);
17. Standardna minimalna pravila za tretman osuđenih lica (*Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977*);
18. Smernice za delovanje na decu u sistemu krivičnog pravosuđa, preporučene Rezolucijom Ekonomskog i socijalnog saveta 1997/30 od 21. jula 1997 (*Guidelines for Action on Children in the Criminal Justice System, Recommended by Economic and Social Council resolution 1997/30 of 21 July 1997*);
19. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila), Usvojena rezolucijom Generalne skupštine 45/110 od 14. decembra 1990. godine (*United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules) Adopted by General Assembly resolution 45/110 of 14 December 1990*);
20. Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode (*United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, Adopted by General Assembly resolution 45/113 of 14 December 1990*);
21. Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice), Rezolucija GS 45/112, usvojena 14. decembra 1990. na 68. plenarnom zasedanju (*United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) Adopted and proclaimed by General Assembly resolution 45/112 of 14 December 1990*);
22. Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjava konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala – Palermo Protokol (*Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000*);

EU direktive

23. Direktiva 2012/29/EU evropskog parlamenta i evropskog saveta od 25. oktobra 2012. godine kojom se uspostavljaju minimalni standardi o pravima, podršci i zaštiti žrtava kriminaliteta i kojom se zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2001/220/JHAEU (*Directive of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime on the strengthening of the position of victims of crime (EU/2012/29)*);
24. Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava kojom se zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2002/629/PUP (*Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA*);
25. Direktiva 2011/93/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 13. decembra 2011. o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja dece i dečje pornografije, te o zameni Okvirne odluke Saveta 2004/68/PUP

26. Direktiva 2017/541/EU Evropskog parlamenta i Saveta o suzbijanju terorizma i kojom se zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2002/475/PUP i menja Odluka Saveta 2005/671/PUP (*Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism and replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and amending Council Decision 2005/671/JHA*);
27. Direktiva 2012/13/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 22. maja 2012. o pravu na informaciju u krivičnom postupku (SL L 142, 1. 6. 2012.) (*Directive 2012/13/EU of The European Parliament and of The Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings*);
28. Direktiva 2013/48/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 22. oktobra 2013. o pravu na pristup braniocu u krivičnom postupku i u postupku na osnovu evropskog naloga za hapšenje i o pravu na obaveštavanje treće strane u slučaju lišenja slobode i na komunikaciju s trećim licima i konzularnim predstavništvima (SL L 294/1, 6. 11. 2013) (*Directive 2013/48/EU of The European Parliament and of The Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty*);
29. Direktiva 2016/800/EU o procesnim garancijama za decu koja su osumnjičena ili optužena u krivičnim postupcima (L 132/1, 21.5.2016) (*Directive 2016/800/EU of The European Parliament and of The Council of 11 May 2016 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings*);
30. Direktiva 2010/64/EU o pravu na tumačenje i prevođenje u krivičnim postupcima (*Directive 2010/64/EU of The European Parliament and of The Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings*);
31. Direktiva 2016/343/EU o jačanju određenih aspekata pretpostavke nevinosti i prava učestvovanja na pretresu u krivičnom postupku (*DIRECTIVE 2016/343/EU of*

The European Parliament and of The Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings);

32. Direktiva 2016/1919/EU o pravnoj pomoći za osumnjičene i optužene u krivičnom postupku i postupku po evropskom nalogu za hapšenje (*Directive 2016/1919/EU of The European Parliament and of The Council of 26 October 2016 on legal aid for suspects and accused persons in criminal proceedings and for requested persons in European arrest warrant proceedings*);

Dokumenti Saveta Evrope

33. Evropska konvencija o ostvarivanju dečjih prava (*European Convention on the Exercise of Child Rights*);
34. Smernice Saveta Evrope o pravdi po meri deteta (*Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies)*);
35. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (*European Convention on Human Rights*);
36. Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Varšava 16.5.2005. (*Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Warsaw, 16.V.2005*);
37. Konvencija Saveta Evrope o prevenciji i borbi protiv svih oblika nasilja nad ženama i porodičnog nasilja (Istanbulska konvencija) (*Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul, 11.V.2011*);
38. Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (*Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, Lanzarote, 25.X.2007 (Lanzarote Convention)*);
39. Evropska konvencija o kompenzaciji za žrtve krivičnih dela sa elementima nasilja iz 1983. (*European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Strasbourg, 24/11/1983*)

ANEKS II ODABRANA PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA U VEZI DECE I MALOLETNIKA

U nastavku je dat pregled posebno izdvojenih pitanja i pregled prakse Evropskog suda za ljudska prava u odnosu na sledeća pitanja:⁹⁰

1. Međunarodna otmica dece
2. Nasilje u porodici/zlostavljanje
3. Maloletnici pod starateljstvom
4. Seksualno zlostavljanje
5. Prava na ponovno spajanje porodice
6. Pravo na saznanje o sopstvenom poreklu
7. Isključenje iz zvaničnog programa zaštite svedoka

1. Međunarodne otmice dece

„U pitanjima međunarodne otmice dece, obaveze koje visokim stranama ugovornicama nameće član 8. [Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava¹] moraju se tumačiti tako da se pre svega uzmu u obzir Haška konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece, od 25. oktobra 1980. godine i Konvencija o pravima deteta, od 20. novembra 1989. godine.“

Međutim, [Evropski] Sud [za ljudska prava] mora takođe imati na umu poseban karakter Konvencije, kao instrumenta evropskog javnog reda (*ordre public*) za zaštitu ljudi kao pojedinaca i svoj sopstveni zadatak da „*obezbedi poštovanje obaveza koje su na sebe preuzele visoke strane ugovornice*“ Konvencije. Iz tog razloga, Evropski sud je nadležan da preispituje postupak koji sprovode domaći sudovi, posebno da utvrdi da li su domaći sudovi, primenjujući i tumačeći odredbe Haške konvencije, obezbedili jemstva koja su po Evropskoj konvenciji dužni da obezbede.

U toj oblasti presudno je pitanje da li je, u unutrašnjem polju slobodne procene koje se priznaje državama u tim pitanjima, uspostavljena pravična ravnoteža između konkurentnih interesa koji su na delu u datom predmetu – interesa deteta, interesa oba roditelja i interesa javnog reda, ali se, međutim, mora imati na umu da najbolji interesi deteta moraju biti primarni, što je zaista i sasvim očigledno iz Preambule Haške konvencije, u kojoj je utvrđeno da su „interesi de-

teta presudno važni u pitanjima koja se odnose na starateljstvo nad detetom“. Najbolji interesi dece mogu, zavisno od svoje prirode i ozbiljnosti, nadjačati interese roditelja. Interesi roditelja, posebno kada je reč o interesu da održavaju redovan kontakt s detetom, ipak ostaju činilac koji je značajan kada se odmeravaju i uravnotežuju različiti interesi o kojima se u predmetu radi.

Interes deteta sastoji se od dva dela. S jedne strane, interes deteta nalaže da se održe detetove veze s njegovom porodicom, sem kada se jasno ispostavi da je porodica izrazito nepodobna. Iz toga sledi da porodične veze mogu biti oštećene samo u izuzetnim okolnostima i da mora biti učinjeno sve da se očuvaju lični odnosi i da se, kada je i gde je to primereno, „ponovo izgradi“ porodica... S druge strane, očigledno je da je takođe u interesu deteta da se obezbedi njegov razvoj u zdravom okruženju, i na osnovu člana 8. roditelj ne može imati pravo na mere za koje se smatra da bi mogle naneti štetu zdravlju i razvoju deteta.

Ista ta filozofija ugrađena je u Hašku konvenciju od 25. oktobra 1980. godine, koja u načelu zahteva da se hitno vrati oteto dete, sem u slučajevima kada postoji velika opasnost da bi dete u slučaju povratka bilo izloženo fizičkoj ili psihološkoj traumi ili ako bi na neki drugi način bilo dovedeno u nepovoljan položaj (*Neulinger and Shuruk v. Switzerland /Nojlinger i Šuruk protiv Švajcarske/*, Presuda Velikog veća od 6. jula 2010, stavovi 132-137).

1.1 Predstavke koje je podneo roditelj deteta koje je oteo (nezakonito odveo) drugi detetov roditelj

Ignacolo-Zenide v. Romania (Injakolo-Cenide protiv Rumunije)

Posle razvoda braka podnositeljke predstavke, francuski sud je, presudom koja je postala pravosnažna, odlučio da dvoje dece rođene u tom braku ostaju da žive s njom. Tokom letnjeg raspusta 1990. deca su otišla da provedu neko vreme sa svojim ocem, njenim bivšim mužem; on je imao dvojno, francusko i rumunsko državljanstvo, a živio je u Sjedinjenim Američkim Dr-

žavama. Međutim, na kraju letnjeg raspusta, on je odbio da vrati decu podnositeljki predstavke. Pošto je nekoliko puta menjao adresu da bi zavarao američke vlasti, kojima je slučaj upućen saglasno Haškoj konvenciji o međunarodnoj otmici dece, koja je doneta 25. oktobra 1980, bivši muž podnositeljke predstavke je uspeo da u martu 1994. godine pobegne u Rumuniju. Prvostepeni sud u Bukureštu je 14. decembra 1994. doneo nalog o vraćanju dece podnositeljki predstavke. Međutim, njeni napori da taj sudski nalog bude izvršen bili su bezuspešni. Od 1990. godine podnositeljka predstavke je svoju decu videla samo jednom, prilikom susreta koji su rumunske vlasti organizovale 29. januara 1997. godine. Podnositeljka predstavke je tvrdila da rumunske vlasti nisu preduzele dovoljne korake da bi obezbedile brzo izvršenje sudskih odluka i olakšale joj da vrati svoje kćerke.

Evropski sud za ljudska prava je stao na stanovište da je u tom predmetu bio **povređen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, pošto je ustanovio da rumunske vlasti nisu preduzele odgovarajuće i delotvorne napore za izvršenje prava podnositeljke predstavke na to da joj se vrata njena deca, čime su prekršile njeno pravo na poštovanje njenog porodičnog života. Evropski sud je pre svega ustanovio da vlasti nisu preduzele one mere za vraćanje dece podnositeljki predstavke koje su propisane članom 7. Haške konvencije od 25. oktobra 1980. godine.

Bianchi v. Switzerland (Bjanki protiv Švajcarske)

Predmet je formiran na osnovu predstavke Italijana, oca kome je dete otela majka tog deteta, inače Švajcarkinja. Podnosilac predstavke je uputio pritužbu zbog dužine postupka pred kantonalnim vlastima Lucerna i zbog toga što švajcarske vlasti nisu izvršile sudske odluke kojima je bilo naloženo da njegov sin bude vraćen u Italiju.

Evropski sud je stao na stanovište da je u tom predmetu **prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Konvencije. Sud je ustanovio da je zbog neaktivnosti švajcarskih vlasti, čime je prekršen cilj i smisao Haške konvencije koja je doneta 25. oktobra 1980. godine, potpuno prekinut kontakt između oca i sina, prekid koji je trajao gotovo dve godine i koji je, zbog toga što je dete sasvim malo, morao imati za posledicu sve veće otuđenje među

njima, za koje se nikako ne bi moglo reći da je u najboljem interesu deteta. Shodno tome, Evropski sud nije mogao zaključiti da je pravo podnosioca predstavke na poštovanje njegovog porodičnog života bilo delotvorno zaštićeno na način koji nalaže Evropska konvencija.

Vidi takođe: **Monory v. Romania and Hungary (Monori protiv Rumunije i Mađarske)**, presuda od 5. aprila 2005; **Carlson v. Switzerland (Carlson protiv Švajcarske)**, presuda od 6. novembra 2008.

Bajrami v. Albania (Bajrami protiv Albanije)

Podnosilac predstavke i njegova supruga su se razdvojili 1998. godine i njegova supruga se iselila s njihovom kćerkom (devojčica je rođena u januaru 1997. godine) i otišla da živi sa svojim roditeljima. Podnosilac predstavke je samo jednom posle razvoda uspeo da vidi kćerku pošto su njegova bivša supruga i njeni roditelji odbijali da mu omoguće kontakt s devojčicom. U junu 2003. godine on je poveo brakorazvodni postupak. U isto vreme zatražio je od policije da „*blokira*“ pasoš njegove kćerke zbog činjenice da je njegova supruga planirala da odvede devojčicu u Grčku bez njegove saglasnosti. Uprkos tom zahtevu, supruga podnosioca predstavke je u januaru 2004. uspeła da odvede kćerku u Grčku. Rešenje o razvodu doneto je u februaru 2004. i podnosiocu predstavke je dato starateljstvo nad detetom. Ta presuda, međutim, nikada nije izvršena.

Evropski sud je stao na stanovište da je u tom predmetu **prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije. Sud je pre svega istakao da je presuda o dodeli starateljstva ostala neizvršena otprilike dve godine, za šta se krivica ne može pripisati podnosiocu predstavke koji je redovno preduzimao korake da obezbedi da mu se kćerka vrati. Podsećajući na to da Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava nalaže visokim stranama ugovornicama da preduzmu sve neophodne mere kako bi obezbedile ponovno spajanje roditelja s decom u skladu s pravosnažnom presudom domaćeg suda i bez obzira na to što Albanija nije ratifikovala relevantne međunarodne instrumente u toj oblasti, Evropski sud je ustanovio da albanski pravni sistem, prema svom ustrojstvu u datom trenutku, nije obezbedio alternativni okvir koji bi podnosiocu predstavke pružio praktičnu i delotvornu zaštitu kakvu nalažu obaveze Države utvrđene u članu 8. Konvencije.

⁹⁰ Detalje odluka, kao i celokupnu praksu Evropskog suda za ljudska prava možete pogledati na linkovima: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22%22CHAMBER%22%7D>
<https://e-case.eakademija.com/> – pregled odluka prevedenih na srpski jezik

Shaw v. Hungary (Šo protiv Mađarske)

Pošto su se podnosilac predstavke, irski državljanin koji živi u Francuskoj, i njegova supruga, Mađarica, razveli 2005. godine, dodeljeno im je zajedničko starateljstvo nad kćerkom, koja je tada imala pet godina. U tom predmetu, od Evropskog suda je traženo da ispita da li su, u svetlu svojih međunarodnih obaveza, posebno onih koje proističu iz Uredbe Saveta (EZ) od 27. novembra 2003. o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti i iz Haške konvencije od 25. oktobra 1980. godine, mađarske vlasti preduzele primerene i delotvorne napore da obezbede poštovanje prava podnosioca predstavke na to da mu se vrati njegovo dete (devojčicu je majka odvela u Mađarsku i tamo ju je upisala u školu bez saglasnosti podnosioca predstavke) i prava deteta da bude ponovo spojeno sa svojim ocem.

Evropski sud je stao na stanovište da je u tom predmetu bio **prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije. Sud je pre svega ukazao na to da je proteklo skoro 11 meseci od kada je dostavljeno rešenje o izvršenju kojim je naloženo da dete bude vraćeno u Francusku i od kada je majka nestala sa kćerkom. Za to vreme jedine mere izvršenja koje su preduzete bile su bezuspešan zahtev za dobrovoljni povratak deteta i izricanje relativno blage novčane kazne. Situacija je bila dodatno otežana činjenicom da su prošle više od tri i po godine tokom kojih otac nije mogao da ostvari pravo na kontakt s detetom. To je u suštini bilo prouzrokovano činjenicom da su se mađarske vlasti proglasile nenadležnima u datoj stvari uprkos tome što je postojala pravosnažna sudska odluka koja je bila potvrđena u skladu sa članom 41. Uredbe Saveta od 27. novembra 2003.

Karrer v. Romania (Karer protiv Rumunije)

Taj predmet je formiran na osnovu predstavke jednog oca i njegove kćerke (rođene 2006. godine) upućene zbog postupka koji je vođen pred rumunskim sudovima za njen povratak u Austriju, saglasno Haškoj konvenciji od 25. oktobra 1980. godine. U februaru 2008. detetova majka je u Austriji zatražila razvod od prvog podnosioca predstavke. Posle nekoliko meseci i devojčica i njena majka napustile su Austriju i otišle u Rumuniju dok je postupak za određivanje starateljstva nad detetom bio još u toku.

Od podnosioca predstavke je zatraženo da vrati kćerku u Austriju uz obrazloženje da je nezakonito odvedena. U pravosnažnoj presudi izrečenoj u julu 2009. rumunski sudovi su utvrdili da bi devojčica, u slučaju povratka u Austriju, bila izložena fizičkoj i psihičkoj traumi.

Evropski sud je stao na stanovište da je u tom slučaju **bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije, pre svega ustanovivši da rumunski sudovi nisu izvršili temeljnu i dubinsku analizu da bi procenili najbolje interese deteta i nisu pružili mogućnost prvom podnosiocu predstavke da predoči svoj slučaj na najbolji mogući način, kako to nalaže Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava, protumačena u svetlosti Haške konvencije od 25. oktobra 1980. godine. Sem toga, kada je reč o pravičnosti postupka odlučivanja, prvom podnosiocu predstavke nikada nije pružena mogućnost da iznese svoj slučaj pred rumunskim sudovima, ni neposredno, ni kroz pismene podneske. Konačno, kao što je primetio Evropski sud, postupak po Haškoj konvenciji trajao je ukupno 11 meseci pred dva nivoa sudske nadležnosti, uprkos činjenici da je taj postupak morao da bude okončan u roku od šest nedelja.

López Guió v. Slovakia (Lopes Gujo protiv Slovačke)

U maju 2009. podnosiocu predstavke se rodilo dete s državljanicom Slovačke. Oni su živeli zajedno u Španiji do jula 2010, kada je majka odvela dete iz Španije u Slovačku, posle čega se više nikada nije vratila u Španiju. Po njenom odlasku, on je poveo postupak u Slovačkoj protiv detetove majke tražeći da se donese sudske rešenje o povratku deteta u Španiju u skladu s Haškom konvencijom od 25. oktobra 1980. Podnosilac predstavke se žalio da je on, pošto se u te postupke proizvoljno umešao svojom presudom Ustavni sud Slovačke, lišen mogućnosti kontakta s detetom tokom dugog perioda.

Evropski sud je ustanovio da je u tom predmetu bio **prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije. Sud je primetio da podnosilac predstavke nije imao procesnu legitimaciju pred Ustavnim sudom, usled čega je poništen pravosnažan i izvršni sudski nalog koji su prethodno doneli redovni sudovi o vraćanju njegovog deteta u Španiju. On nije bio ni upućen u postupak pred Ustavnim sudom, a kamoli da je bio u mogućnosti da u njemu učestvuje, uprkos tome što je imao zakonit interes u tom predmetu. Pored toga, Evropski sud je uzeo u obzir da je intervencija Ustavnog

suda u tom predmetu usledila u trenutku kada su svi ostali pravni lekovi bili iscrpljeni, kao i da nije bilo nikakve indikacije da bi mogao nastupiti neki sistemski problem zbog činjenice da su ti pravni lekovi bili na raspolaganju tokom postupka povratka deteta u Slovačku.

1.2. Predstavke koje su podneli roditelji koji su oteli (nezakonito odveli) decu

Eskinazi and Chelouche v. Turkey (Eškinazi i Čeluš protiv Turske)

Prva podnositeljka predstavke, udata žena, posetila je Tursku sa svojom kćerkom (drugom podnositeljkom predstavke), koja je u to vreme imala četiri godine. Prvobitno je doputovala radi kraćeg boravka, ali je potom odlučila da tamo ostane sa kćerkom, iako se otac devojčice tome protivio. Potom je podnela zahtev za razvod. Dobila je privremeno starateljstvo nad kćerkom, a ranije je imala zajedničko starateljstvo sa mužem. Njen muž, koji je živio u Izraelu, podneo je zahtev za razvod rabinskom sudu u Tel Avivu, koji je naložio majci da vrati dete u Izrael, uz napomenu da će, ako to ne učini, njen postupak biti klasifikovan kao „nezakonito odvođenje deteta” prema Haškoj konvenciji od 25. oktobra 1980. Pokrenut je postupak da bi se obezbedilo da se dete vrati u Izrael. Ishod tog postupka bilo je to da su turski sudovi izdali nalog da se dete vrati (u Izrael), saglasno odredbama Haške konvencije. Otac je poveo postupak za izvršenje naloga. Privremena mera koju je odredio Evropski sud za ljudska prava saglasno Pravilu 39. Poslovnika Suda, imala je za posledicu obustavu izvršenja tog sudske naloga. Podnositeljke predstavke su smatrale da bi slanje deteta natrag u Izrael predstavljalo kršenje njihovog prava na poštovanje privatnog i porodičnog života. Saglasno oceni prve podnositeljke predstavke, bilo bi protivno najboljim interesima deteta da bude odvojeno od svoje majke i poslato u zemlju u kojoj nema nikakav oslonac i čiji jezik ne govori. Podnositeljka predstavke je tvrdila i da bi ona sama, ako bi njena kćerka bila poslata u Izrael, bila trajno lišena prava na pravično suđenje pred turskim sudovima, budući da bi odluke u vezi s razvodom i srodnim pitanjima tada donosio rabinski sud.

Evropski sud je tu predstavku proglasio **neprihvatljivom** (očigledno neosnovanom). U svetlosti spisa predmeta u celini, Evropski sud je primetio da je, u trenutku kada su centralni izraelski organi podneli zahtev za povratak deteta, devojčica smatrana detetom koje je ne-

zakonito odvedeno u smislu Haške konvencije iz 1980. godine. Sem toga, turske vlasti nisu imale suštinski osnov da odbiju zahtev, ni saglasno Haškoj konvenciji, ni na osnovu toga što bi mogući nedostaci u svakom postupku kome bi podnositeljke predstavke mogle biti podvrgnute u Izraelu mogli da predstavljaju „flagrantno kršenje prava na pravično suđenje”. Ponovivši da član 8. (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava treba tumačiti u svetlosti Haške konvencije, Evropski sud je stao na stanovište, ceneći sve dokaze koji su mu bili predočeni, da, prilikom odlučivanja o povratku deteta u Izrael, turske vlasti ne mogu biti smatrane prekršiocima obaveza koje je njihova zemlja preuzela po osnovu člana 6. (pravo na pravično suđenje), niti kršiocima prava na poštovanje porodičnog života koje je zajemčeno članom 8. Evropske konvencije. Evropski sud je sem toga odlučio da ukine privremenu meru koju je odredio turskoj državi, saglasno Pravilu 39. Poslovnika Suda.

Paradis and others v. Germany (Paradis i ostali protiv Nemačke)

Prva podnositeljka predstavke, inače državljanica Nemačke, napustila je svog muža, Kanađanina, 1997. godine. Kanadski sud joj je dodelio starateljstvo nad četvoro dece, ali joj je naložio da decu ne može izvesti iz Kanade bez saglasnosti svoga muža. U leto 2000. godine, ona se nije vratila s decom posle dvonedeljnog boravka u Nemačkoj, a odatle je podnela zahtev za razvod i molbu za dodelu starateljstva. Kanadski sud je tada njenom mužu dodelio isključivo starateljstvo nad decom, dok je nemački apelacioni sud naložio prvoj podnositeljki predstavke da decu vrati mužu. Pošto je ona u više navrata odbila da izvrši taj nalog, nemački okružni sud je doneo rešenje o njenom prinudnom pritvoru da bi je primorao da otkrije boravište dece. U tom sudske nalogu bilo je utvrđeno da ona treba da bude puštena na slobodu odmah pošto deca budu vraćena ocu u Kanadu. Žalba prve podnositeljke predstavke je odbačena, a Savezni ustavni sud je odbio da primi njenu ustavnu žalbu. Bila je lišena slobode šest meseci tokom 2003. godine, ali nije otkrila boravište svoje dece.

Evropski sud je tu predstavku proglasio **neprihvatljivom**, ustanovivši da je pritužba koju je prva podnositeljka predstavke podnela u vezi s nalogom za njeno lišenje slobode bila očigledno neosnovana. Evropski sud je pre svega primetio da je jedan od ciljeva Haške konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece, usvojene 1980. godine, to da se

obezbedi da deca budu brzo vraćena u svoje mesto stalnog boravka kako bi se sprečilo da se naviknu na sredinu u kojoj su nezakonito zadržana. U tom konkretnom slučaju, Evropski sud je primetio da su deca već gotovo dve godine bila odvojena od oca u trenutku kada je apelacioni sud izdao nalog za njihov povratak, odnosno gotovo tri godine pre no što je okružni sud naložio da prva podnositeljka predstavke bude lišena slobode. Stoga je presudno značajno da se nezakonito zadržavanje dece ne nastavi. Iako je lišenje slobode bilo najdrastičnija prinudna mera koja je predviđena unutrašnjim pravom, prva podnositeljka predstavke je bila odlučna u svojoj rešenosti da decu ne vrati, o čemu svedoči i činjenica da ih je poslala u inostranstvo da se tamo kriju. U takvim okolnostima, Evropski sud je ocenio da zaključak okružnog suda o tome da bi bilo uzaludno izreći joj novčanu kaznu nije bila nerazumna, te da odluka o prinudnom pritvoru podnositeljke predstavke nije bila nesrazmerna.

Maumousseau and Washington v. France (Momuso i Vošington protiv Francuske)

Predstavku su podneli francuska državljanka koja živi u Francuskoj i njena kćerka, koja ima dvojno, francusko i američko državljanstvo i koja je rođena 2000. godine u Sjedinjenim Američkim Državama, gde živi sa svojim ocem. Predmet se ticao povratka u Sjedinjene Američke Države devojčice, koja je u tom trenutku imala četiri godine; nalog za povratak doneli su francuski sudovi u decembru 2004. na osnovu Haške konvencije od 25. oktobra 1980. i odluke jednog američkog suda koji je ocu dodelio starateljstvo nad devojčicom. Devojčica, čije je stalno boravište bilo u Sjedinjenim Američkim Državama, doputovala je u Francusku u martu 2003. godine s majkom na odmor; majka je tada odlučila da se ne vraća u SAD, nego da ostane u Francuskoj sa kćerkom. U svojoj predstavci, prva podnositeljka je posebno ukazala na to da je vraćanje devojčice u SAD u suprotnosti sa interesima njene kćerke i da bi je to dovelo u nepodnošljivu situaciju s obzirom na to da je još veoma mala. Podnositeljka predstavke je, sem toga, tvrdila da je intervencija policije u septembru 2004. izvršena u dečjem vrtiću koji je pohađala njena kćerka ostavila teške psihološke posledice na njenu kćerku.

Evropski sud je stao na stanovište da **nije bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije. Kada je reč o razlozima za odluku o donošenju naloga za vraćanje deteta u Sjedinjene Američke Države, Evropski sud je zaključio da su francuski sudovi uzeli u obzir „najbolje interese“ deteta,

shvaćene kao njeno neposredno reintegriranje u sredinu koja joj je poznata. Francuski sudovi su posebno pažljivo ispitali porodičnu situaciju u celini, proučivši izvestan broj različitih činilaca, uravnoteženo su i razumno procenili respektivne interese i stalno su nastojali da utvrde šta je najbolje rešenje za dete. Evropski sud je takođe primetio da nema razloga da se smatra da je postupak koji je vođen pred francuskim sudovima i u kome je odlučeno da se izda nalog za vraćanje deteta u Sjedinjene Američke Države bio nepravilan ili da u njemu nije bilo dopušteno podnositeljicama predstavke da delotvorno zastupaju svoja prava. Sem toga, kada je reč o uslovima izvršenja naloga za vraćanje deteta, Evropski sud je primetio da su okolnosti intervencije policije u vrtiću koji je devojčica pohađala bile posledica stalnog odbijanja njene majke da dobrovoljno preda dete ocu iako je postojao sudski nalog koji je bio izvršen više od šest meseci. Iako intervencija policije nije najpogodniji način za postupanje u situacijama kakva je situacija podnositeljke predstavke i iako je mogla da ima traumatične posledice, Evropski sud je primetio da je ta intervencija sprovedena na osnovu ovlašćenja i u prisustvu javnog tužioca, profesionalnog pravnog zastupnika Države koji ima visok nivo odgovornosti i pod čijom su komandom bili svi prisutni policajci. Evropski sud je dalje primetio da, kada su se suočile sa otporom ljudi koji su stali na stranu podnositeljke predstavke u sporu, vlasti nisu insistirale da odvedu dete.

Neulinger and Shuruk v. Switzerland (Nojlinger i Šuruk protiv Švajcarske)

Prva podnositeljka predstavke je državljanka Švajcarske koja se nastanila u Izraelu, gde se udala i u tom braku dobila sina. Kada je osetila strah da će njenog sina (drugog podnosioca predstavke) otac odvesti u ultraortodoksnu zajednicu u inostranstvu, poznatu po svom zilotskom prozelitizmu, Porodični sud u Tel Avivu je doneo zabranu za izlazak deteta iz Izraela dok ne postane punoletan. Prvoj podnositeljki predstavke dodeljeno je privremeno starateljstvo, s tim što su roditeljska prava priznata zajednički i jednom i drugom roditelju. Docnije su očeva prava na kontakt sa sinom bila ograničena zbog njegovog pretećeg ponašanja. Roditelji su se razveli i prva podnositeljka predstavke je tajno napustila Izrael i otišla u Švajcarsku sa sinom. Kao poslednja sudska instanca, švajcarski Savezni sud je naložio prvoj podnositeljki predstavke da dete vrati u Izrael.

Evropski sud je stao na stanovište da bi bio prekršen član 8. (pravo na poštovanje privatnog i po-

rodičnog života) Evropske konvencije u odnosu na dvoje podnosilaca predstavke **ako bi bila izvršena odluka o vraćanju** deteta u Izrael. Evropski sud pre svega nije bio uveren da bi bilo u najboljem interesu deteta da se vrati u Izrael. Dečak je zaista švajcarski državljanin i dobro se uklopio u zemlju u kojoj tada neprekidno živi već oko četiri godine. Iako je dečak još u uzrastu (sedam godina) kada ima znatnu sposobnost prilagođavanja, ako bi bio ponovo izmešten, to bi verovatno imalo teške posledice po njega i nadjačalo bi svaku korist koju bi od takvog koraka verovatno mogao da ima. S tim u vezi, valja ukazati na ograničenja koja su uvedena za očevu pravo viđenja s detetom još pre nego što je on nezakonito izveden iz zemlje (otet). Sem toga, otac je dva puta od tada ponovo stupio u brak i ponovo je postao roditelj, ali ne plaća izdržavanje za svoju kćerku, misli se na ćerku iz drugog braka. Kada je reč o majci, Evropski sud je stao na stanovište da bi ona pretrpela nesrazmerno mešanje u njeno pravo na poštovanje porodičnog života ako bi bila primorana da se vrati u Izrael.

Sneersone and Kampanella v. Italy (Snersone i Kampanella protiv Italije)

Ovaj predmet se odnosi na odluku italijanskih sudova da izdaju nalog da se vrati ocu u Italiju mali dečak (drugi podnosilac predstavke) koji živi sa svojom majkom (prvom podnositeljkom predstavke) u Letoniji. Podnosioci predstavke su tvrdili da je odluka o kojoj je reč u suprotnosti s najboljim interesom deteta i da predstavlja kršenje međunarodnog i letonskog prava. Oni su pored toga tvrdili da su italijanski sudovi održali suđenje bez prisustva majke.

Evropski sud je stao na stanovište da je u tom predmetu **bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije. Evropski sud je pre svega ustanovio da su odluke italijanskih sudova nedovoljno obrazložene i da ne predstavljaju adekvatan odgovor na psihičku traumu koja bi neminovno proistekla iz iznenadnog i nepovratnog raskidanja bliskih veza između majke i deteta. Pored toga, sudovi nisu razmotrili nijedno drugo rešenje kojim bi se obezbedio kontakt između deteta i njegovog oca.

M. R. and L. R. v. Estonia (M. R. i L. R. protiv Estonije)

Podnosioci predstavke su majka i njena kćerka za koju je otac tražio da se vrati u Italiju, saglasno Haškoj konvenciji od 25. oktobra 1980. godine. Podnositeljke predstavke se nisu vratile

u Italiju posle putovanja u Estoniju. One su se požalile Evropskom sudu zbog postupka koji je vođen pred estonskim sudovima i zbog odluke tih sudova da nalože da dete bude vraćeno u Italiju. Evropski sud za ljudska prava je zatražio od estonske vlade, saglasno Pravilu 39. (privremene mere⁴) Poslovnika Suda, da ne vrate dete dok traje postupak pred Evropskim sudom.

Evropski sud je predstavku proglasio **neprihvatljivom** (očigledno neosnovanom). Evropski sud je pre svega ustanovio da estonske vlasti nisu prekoračile granice svog unutrašnjeg polja slobodne procene kada su odbacile tvrdnje majke o tome da ona ne može da se vrati u Italiju. Isto tako, nije bilo ničega što bi sugerisalo na to da je odluka estonskih sudova da donesu nalog o vraćanju deteta u Italiju bila proizvoljna ili da vlasti nisu ispunile svoju obavezu da uspostave pravičnu ravnotežu između konkurentnih interesa o kojima je reč u datom predmetu. Evropski sud je dalje odlučio da ukine privremenu meru koju je odredio estonskoj vladi saglasno Pravilu 39. Poslovnika Suda.

B. v. Belgium (B. protiv Belgije)

Taj predmet se odnosi na odluku kojom je naloženo da dete bude vraćeno u Sjedinjene Američke Države pošto ga je prethodno majka odvela u Belgiju bez saglasnosti oca ili američkog suda. Podnosioci predstavke, majka i kćerka, tvrdile su pre svega da bi devojčica, ako bi bila vraćena u Sjedinjene Američke Države, bila lišena svoje majke i time bi bila dovedena u nepodnošljivu situaciju. Evropski sud za ljudska prava je zatražio od belgijske vlade, saglasno Pravilu 39. (privremene mere⁵) Poslovnika Suda da ne vraća dete u SAD dok traje postupak pred Evropskim sudom.

Evropski sud je stao na stanovište da je u tom predmetu **bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije. Evropski sud je pre svega ustanovio da belgijski sudovi, kada su doneli nalog da dete bude vraćeno u Sjedinjene Američke Države, nisu u dovoljnoj meri nastojali da procene opasnost koju predstavlja to što bi ona bila vraćena ocu; takođe, trebalo je da belgijski sudovi uzmu u obzir protok vremena i činjenicu da je devojčica integrisana u Belgiji. Evropski sud je sem toga ocenio da privremene mere koje je odredio belgijskoj vladi, primenjujući Pravilo 39. Poslovnika suda, treba da ostanu na snazi dok presuda ne postane pravosnažna⁶ ili dok Sud u tom smislu ne donese drugu odluku.

X v. Latvia (X. protiv Letonije)

Taj predmet se odnosio na postupak za povratak deteta u Australiju, zemlju u kojoj je ta devojčica rođena i koju je napustila zajedno s majkom kada je imala tri godine i pet meseci; taj postupak je vođen u skladu s Haškom konvencijom koja je doneta 25. oktobra 1980. Majka se obratila Evropskom sudu predstavkom u kojoj je navela da su letonski sudovi izdavanjem naloga za vraćanje deteta (u Australiju) prekršili njeno pravo na poštovanje njenog porodičnog života u smislu člana 8. Konvencije.

Evropski sud je ustanovio da je u tom predmetu **prekršen član 8.** (pravo na poštovanje porodičnog života) Evropske konvencije. Evropski sud je zastupao stanovište da Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i Hašku konvenciju od 25. oktobra 1980. godine treba primenjivati kombinovano i usklađeno, kao i da primarni razlog u svemu tome moraju biti najbolji interesi deteta. U datom slučaju, Evropski sud je ocenio da letonski sudovi nisu ispunili procesne zahteve člana 8. Evropske konvencije time što su odbili da uzmu u obzir dokazive navode o tome da postoji „ozbiljna opasnost” po dete u slučaju da ono bude vraćeno u Australiju.

2. Nasilje u porodici/zlostavljanje

Z. i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva

Četvoro vrlo male dece/bebe su preuzeti na staranje tek posle četiri i po godine nakon što je zbrinutost za njihovu porodicu prijavljena socijalnim službama. Ta deca su bila podvrgnuta užasnom dugotrajnom nemaru i emocionalnom zlostavljanju od strane njihovih roditelja u toku tog vremena i trpela su fizičke i psihološke povrede. Nalažena su u raznim situacijama, na primer, zaključana u svojim sobama kako razmazuju ekskrement po zidovima i krađu hranu iz kanti za otpatke.

Sud je našao da postojeći sistem nije zaštitio tu decu i da nije bilo delotvornog pravnog leka, što je **kršenje članova 3.** (zabrana neljudskog ili ponižavajućeg postupanja) i **13.** (pravo na delotvorni pravni lek) Konvencije.

E. i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva

Tri sestre i njihovog brata je godinama zlostavljao fizički (svo četvoro dece) i seksualno (devojčice) ljubavnik njihove majke, uključujući i nakon što je osuđen za napad na dve od devojčica, kada se vratio da živi sa tom porodicom, kršeći

uslove njegovog uslovnog puštanja na slobodu. Taj čovek je terao tu decu, između ostalog, da jedni druge udaraju lancima i bičevima pred njim i nekada sa njim. Devojčice su sve patile od ozbiljnog posttraumatskog stresnog poremećaja, a dečak je kao rezultat toga imao probleme poremećaja ličnosti.

Sud je našao da socijalne službe nisu zaštitile tu decu, **kršeći član 3.** (zabrana neljudskog ili ponižavajućeg postupanja) Konvencije, i da nije bilo nikakvog delotvornog pravnog leka, što je **kršenje člana 13.** (pravo na delotvorni pravni lek) Konvencije.

Kontrova protiv Slovačke

Dana 2. novembra 2002. godine, podnositeljka predstavke je podnela krivičnu prijavu protiv svog supruga, optužujući ga da ju je napao i tukao električnim kablom. Kasnije se vratila u policijsku stanicu sa svojim suprugom da povuče prijavu, i policija je saradivala. Dana 31. decembra 2002. godine, taj suprug je ubio njihovu kćer i sina, rođene 1997. odnosno 2001.

Sud je utvrdio **kršenje člana 2.** (pravo na život) Konvencije, zbog propusta vlasti da zaštiti živote te dece, te **kršenje člana 13.** (pravo na delotvorni pravni lek) Konvencije, zato što je majci bila odbijena mogućnost da traži odštetu.

Juppala protiv Švedske

Ovaj predmet se odnosio na osudu bake za klevetanje svog zeta nakon što je ona odvela svog trogodišnjeg unuka do doktora i izrazila sumnju da ga je njegov otac možda udario.

Sud je utvrdio kršenje člana 10. (sloboda izražavanja) Konvencije. Po mišljenju suda, ljudi treba da imaju slobodu da izraze sumnju o zlostavljanju deteta, formiranu u dobroj veri, u kontekstu neke odgovarajuće procedure prijavljivanja bez straha od krivične osude ili obaveza da plati odštetu za pretpijenu bol ili podnete troškove. Nije bilo nikakvih sugestija da je podnositeljka predstavke postupala lakoumno: naprotiv, čak je jedan zdravstveni stručnjak odlučio da taj slučaj treba da se prijavi organima staranja o deci. Ukratko, samo u izuzetnim slučajevima to ograničenje prava na slobodu izražavanja u ovoj sferi bi moglo da se prihvati kao neophodno u jednom demokratskom društvu. U slučaju podnositeljke ove predstavke, nije dato dovoljno razloga za to uplitanje u njeno pravo na slobodu izražavanja i stoga to uplitanje nije dalo odgovor na bilo koju „hitnu socijalnu potrebu”.

E.S. i ostali protiv Slovačke

Godine 2001. podnositeljka predstavke je napustila svog supruga i podnela krivičnu prijavu protiv njega za maltretiranje nje i njene dece (rođene 1986, 1988. i 1989.) i seksualno zlostavljanje jedne od njihovih kćerki. On je osuđen za nasilje i seksualno zlostavljanje dve godine kasnije. Međutim, njen zahtev da se njenom suprugu naredi da napusti njihov dom je bio odbačen; sud je našao da nema ovlašćenje da ograniči pristup njenog supruga imovini (ona je mogla da otkáže njegovo stanovanje tek kada se razvede). Podnositeljka predstavke i njena deca su stoga bili primorani da se odsele daleko od svojih prijatelja i porodice i dvoje od te dece je moralo da promeni školu.

Sud je utvrdio da Slovačka nije obezbedila podnositeljki predstavke i njenoj deci momentalnu zaštitu od nasilja njenog supruga koja je bila potrebna, što je kršenje člana 3. (zabrana neljudskog ili ponižavajućeg postupanja) i člana 8. (pravo na privatni i porodični život) Konvencije.

3. Maloletnici pod starateljstvom

Scozzari i Giunta protiv Italje

U septembru 1997. godine dva sina/unuka podnositelaca predstavke, rođeni 1987. i 1994. godine, smeštena su sudskim nalogom u dom za decu „Il Forteto”, gde su – kao što je nacionalni sud znao – dva od glavnih rukovodilaca i saosnivača bili osuđeni za seksualno zlostavljanje troje hendikepiranih ljudi koji su bili kod njih na staranju. Pre njegovog smeštaja u taj dom, stariji dečak je bio žrtva seksualnog zlostavljanja od strane jednog pedofila socijalnog radnika.

Sud je smatrao, naročito, da je to bilo kršenje člana 8. (pravo na poštovanje porodičnog života) Konvencije, u pogledu neprekidnog smeštaja dečaka u „Il Forteto”. Napomenuo je naročito da su odsustvo bilo kakvog vremenskog ograničenja u tom sudskom nalogu, negativni uticaj ljudi koji su odgovorni za decu u „Il Forteto”, u kombinaciji sa stavom i postupanjem socijalnih službi, bili u procesu da teraju decu prve podnositeljke predstavke u pravcu nepovratnog odvajanja od njihove majke i dugoročne integracije unutar doma „Il Forteto”.

Nencheva i ostali protiv Bugarske

Petnaestoro dece i mladih odraslih ljudi je umrlo između decembra 1996. i marta 1997. godine u jednom domu za fizički i mentalno hendikepirane

ne mlade ljude u selu Dzhurkovo, od posledica hladnoće i nedostatka hrane, lekova i osnovnih potrepština. Direktor tog doma, uočivši te probleme, bezuspešno je pokušavao u nekoliko navrata da uzbuni sve javne institucije koje su imale direktnu odgovornost za finansiranje tog doma i od kojih se moglo očekivati da deluju.

Sud je utvrdio kršenje člana 2. (pravo na život) Konvencije u tome da vlasti nisu izvršile svoju dužnost da zaštite živote te ranjive dece, smeštene na njihovo staranje, od ozbiljne i neposredne opasnosti. Vlasti takođe nisu sprovele uspešnu zvaničnu istragu oko tih smrti, koje su se dogodile u vrlo izuzetnim okolnostima.

4. Seksualno zlostavljanje

X i Y protiv Holandije

Devojčica sa mentalnim hendikepom (druga podnositeljka predstavke) je silovana u domu za decu sa mentalnim hendikepima gde je živela, dan nakon njenog šesnaestog rođendana (što je bila starosna dob za pristanak na seksualni odnos u Holandiji) od strane rođaka odgovorne osobe. Bila je traumatizovana tim iskustvom, ali se smatralo da nije podobna da potpiše zvaničnu prijavu imajući u vidu njenu nedovoljnu mentalnu zrelost. Njen otac (prvi podnositelj predstavke) je potpisao umesto nje, ali nije pokrenut postupak protiv tog počinioca zato što je ta devojka morala da sačini tu prijavu lično. Domaći sudovi su prepoznali da postoji propust u zakonu.

Sud je podsetio da iako je svrha člana 8. (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Konvencije u suštini ta da se pojedinac zaštiti od arbitrarnog mešanja javnih vlasti, on Državu ne obavezuje da se suzdržava od takvog mešanja: pored ovog prvenstveno negativnog preduzimanja stvari, mogu da postoje pozitivne obaveze inherentne delotvornom poštovanju privatnog ili porodičnog života. U ovom predmetu, Sud je utvrdio da je bila nedovoljna zaštita koju pruža građansko pravo u slučaju nedela vrste kome je bila izložena druga podnositeljka predstavke. Ovo je bio predmet u kome su fundamentalne vrednosti i bitni aspekti privatnog života bili u opasnosti. Delotvorna mera odvratanja je bila neophodna u ovoj oblasti i to je moglo da se postigne samo odredbama krivičnog zakona. Primećujući da joj holandski Krivični zakonik nije obezbedio praktičnu i delotvornu zaštitu, Sud je stoga zaključio, uzimajući u obzir prirodu nedela u pitanju, da je druga podnositeljka predstavke bila žrtva kršenja člana 8. Konvencije.

D.P. i J.C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva

Sestru i brata je oboje seksualno zlostavljao njihov očuh od starosti od oko osam, odnosno deset godina. Oni su tvrdili da su obavestili socijalne službe lokalnih vlasti o tom zlostavljanju, ali da ih te vlasti nisu zaštitile. Ta devojčica je takođe pokušala da izvrši samoubistvo pošto ju je njen očuh silovao. Ona je razvila poremećaj ličnosti, a dečak je kasnije patio od epilepsije. Oboje su imali dugotrajnu depresiju i traumu.

Sud je utvrdio naročito da nije bilo nikakvog delotvornog pravnog leka ili pristupa odšteti na raspolaganju toj deci po pitanju njihovih tvrdnji, što predstavlja kršenje člana 13. (pravo na delotvorni pravni lek) Konvencije.

M.C. protiv Bugarske

Podnositeljku predstavke, starosti 14 godina (što je bilo starosna dob za pristanak na seksualni odnos u Bugarskoj), silovala su dva muškarca; ona je plakala/vikala u toku i posle silovanja i njena majka ju je kasnije odvela u bolnicu, gde je utvrđeno da joj je himen bio pocepan. Pošto nije moglo da se utvrdi da se opirala ili da je zvala u pomoć, ti počinioci nisu bili gonjeni.

Sud je utvrdio kršenje člana 3. (zabrana ponižavajućeg postupanja) i člana 8. (pravo na poštovanje privatnog života) Konvencije, napominjući naročito univerzalni trend u pravcu priznavanja odsustva pristanka kao bitnog elementa u utvrđivanju silovanja i seksualnog zlostavljanja. Žrtve seksualnog zlostavljanja, naročito mlade devojčice, često se nisu opirale iz psiholoških razloga (bilo podajući se pasivno ili dislocirajući se od silovanja) ili iz straha od daljeg nasilja. Naglašavajući da Države imaju obavezu da gone bilo koji seksualni čin bez pristanka, čak i kada se žrtva nije fizički opirala, Sud je utvrdio da su i istraga u ovom predmetu i bugarski zakon imali nedostatke.

P.M. protiv Bugarske

Ovaj predmet se odnosi na žalbu podnositeljke predstavke da je, pošto je silovana kada je imala trinaest godina, bugarskim vlastima trebalo više od petnaest godina da završe istragu koja je usledila i da ona nije imala nikakve pravne lekove protiv njihove nevoljnosti da sudski gone njene napadače.

Sud, nalazeći da je istraga u vezi sa prijavom silovanja podnositeljke predstavke bila neuspešna, čak iako su činjenice u predmetu i identitet počinitelja bili utvrđeni, smatrao je da je došlo

do **kršenja člana 3.** (zabrana neljudskog i ponižavajućeg postupanja) Konvencije po njegovom proceduralnom delu.

C.A.S. i C.S. protiv Rumunije

Ovaj se predmet ticao žalbe jednog sedmogodišnjaka i njegovog oca da je vlastima trebalo pet godina da istraže ponavljano silovanje prvog podnosioca predstavke od strane jednog čoveka, koji je na kraju oslobođen, koji je silom ulazio u porodični stan kada je taj dečak sam dolazio kući iz škole u periodu od januara do aprila 1998.

Sud je smatrao, utvrdivši da vlasti nisu izvršile uspešnu istragu o tvrdnjama za nasilno seksualno zlostavljanje prvog podnosioca predstavke i nisu osigurale adekvatnu zaštitu njegovog privatnog i porodičnog života, da je došlo do kršenja člana 3. (zabrana neljudskog ili ponižavajućeg postupanja) i člana 8. (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Konvencije. U ovoj presudi, Sud je jasno prepoznao da Države imaju obavezu po članovima 3. i 8. Konvencije da osiguraju delotvornu krivičnu istragu predmeta koji se tiču nasilja nad decom. Osim toga, konkretno se pozvao na međunarodne obaveze koje je Rumunija preuzela za zaštitu dece od bilo kog oblika zlostavljanja², uključujući i pomaganje u oporavku i socijalnoj reintegraciji žrtava, i naročito je izrazio žalost što prvom podnosiocu predstavke nikada nije obezbeđeno savetovanje ili pratnja kvalifikovanog psihologa u toku postupka koji se odnosio na njegovo silovanje ili nakon toga.

R.I.P. i D.L.P. protiv Rumunije

Podnosioci predstavke, brat i sestra, žalili su se na odsustvo delotvorne istrage optužbe za silovanje koju je ponela njihova majka protiv njihovog dede po ocu 2004. godine, kada je ta devojčica imala sedam godina, a njen brat tri, a, naročito, na dužinu te istrage, koja još uvek nije završena 2011. godine, uprkos dokazima koji potvrđuju tvrdnju o seksualnom napadu.

Sud je smatrao da je došlo do **kršenja pozitivnih obaveza tužene Države po proceduralnom delu člana 3.** (zabrana neljudskog ili ponižavajućeg postupanja) Konvencije.

I.G. protiv Republike Moldavije

Podnositeljka predstavke je tvrdila da ju je, kada je imala četrnaest godina, silovao jedan poznanik (dvadesetogodišnji čovek koji je živeo u istom susedstvu kao i baka podnositeljke predstavke, koje je često posećivala). Konkretno se žalila da

vlasti nisu uspešno ispitale njene tvrdnje.

Sud je smatrao da istraga predmeta podnositeljke predstavke nije ispunila zahteve inherentne pozitivnim obavezama Države da uspešno istražuje i kažnjava sve oblike silovanja i seksualnog zlostavljanja, što predstavlja **kršenje člana 3.** (zabrana neljudskog ili ponižavajućeg postupanja) Konvencije.

P. i S. protiv Poljske

Podnositeljke predstavke su bile ćerka i njena majka. Godine 2008, kada je imala četrnaest godina, prva podnositeljka predstavke je ostala u drugom stanju nakon što je silovana. Podnositeljke predstavke su se naročito žalile na odsustvo sveobuhvatnog pravnog okvira koji bi prvom podnositeljki predstavke garantovao blagovremeni i nesmetani pristup abortusu pod uslovima navedenim u merodavnim zakonima, i na otkrivanje informacija o ovom slučaju javnosti. Dalje su se žalile da su izuzeće prve podnositeljke predstavke od starateljstva njene majke i smeštanje u sklonište za maloletnike i kasnije u bolnicu bili nezakoniti, i priznale da su se okolnosti ovog slučaja svele na neljudsko ili ponižavajuće postupanje.

Sud je smatrao da je došlo do kršenja člana 8. (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Konvencije, što se tiče utvrđivanja pristupa zakonitom abortusu, u pogledu obe podnositeljke predstavke, i što se tiče otkrivanja ličnih podataka podnositeljki predstavke. Nadalje je smatrao da je došlo do kršenja člana 5. stav 1. (pravo na slobodu i bezbednost) Konvencije, utvrđujući naročito da je suštinska svrha smeštanja prve podnositeljke predstavke u sklonište za maloletnike bila da se ona odvoji od njenih roditelja i da se spreči abortus. Na kraju, vlasti su postupale prema prvom podnositeljki predstavke na gnusan način i njene patnje su dostigle minimalni prag jačine po članu 3. (zabrana neljudskog postupanja) Konvencije, čime je prekršena ta oredba.

O'Keefe protiv Irske

Ovaj se predmet ticao pitanja odgovorosti Države za seksualno zlostavljanje jedne učenice, stare devet godina, od strane njenog svetovnog učitelja u jednoj irskoj Nacionalnoj školi 1973. Podnositeljka predstavke se naročito žalila da država Irska nije strukturisala sistem osnovnog obrazovanja tako da je zaštititi od zlostavljanja, kao ni da istraži ili pruži odgovarajući sudski odgovor za njeno zlostavljanje. Takođe je tvrdila

da nije mogla da pribavi priznanje i odštetu za propust Države da je zaštititi.

Sud je smatrao da je došlo do kršenja člana 3. (zabrana neljudskog i ponižavajućeg postupanja) i člana 13. (pravo na delotvorni pravni lek) Konvencije što se tiče propusta države Irske da zaštititi podnositeljku predstavke od seksualnog zlostavljanja i njene nemogućnosti da pribavi priznanje na nacionalnom nivou o tom propustu. Nadalje je smatrao da nije bilo nikakvog kršenja člana 3. Konvencije što se tiče istrage o žalbama na seksualno zlostavljanje u školi podnositeljke predstavke.

Sud je naročito smatrao da je inherentna obaveza jedne Vlade da zaštititi decu od surovog postupanja, naročito u kontekstu osnovnog obrazovanja. Ta obaveza nije ispunjena kada je država Irska, koja je morala da zna o seksualnom zlostavljanju dece od strane odraslih pre 1970-ih kroz, između ostalih stvari, njeno sudsko gonjenje takvih krivičnih dela po značajnoj stopi, ipak nastavila da poverava upravljanje osnovnim obrazovanjem ogromne većine irske dece Nacionalnim školama, a da pritom nije uvela bilo kakav mehanizam efikasne državne kontrole protiv rizika od dešavanja takvog zlostavljanja. Naprotiv, potencijalne žalbe su bile preusmeravane od organa Države u pravcu direktora (generalno lokalnog sveštenika) Nacionalnih škola. Zaista, bilo koji sistem otkrivanja i prijavljivanja zlostavljanja koji je dozvolio da dođe do preko 400 slučajeva zlostavljanja u školi podnositeljke predstavke tokom toliko dugo vremena mora da se smatra neefikasnim.

Manuello i Nevi protiv Italije

Krivični postupak je pokrenut protiv sina podnosioca predstavke u junu 2002. godine, nakon što ga je direktorka škole njegove ćerke stare skoro pet godina prijavila policiji za sumnju da seksualno uznemirava to dete. Dana 1. avgusta 2002. godine majka tog deteta je zahtevala od suda za omladinu da oduzme roditeljsku odgovornost od njenog supruga. Od tog datuma podnosioci predstavke nisu ponovo videli svoju unuku. Naročito su se žalili na prekomernu dužinu postupka za odobrenje da se sastaju sa detetom i na propust socijalnih službi da sprovede odluku suda od februara 2006. kojom se odobrava kontakt.

Sud je smatrao da je došlo do **kršenja** prava podnosioca predstavke na poštovanje njihovog porodičnog života po **članu 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Konvencije.

Naročito je primetio da je zabranjivanje susreta između bake i deke i njihove unuke, dalo osnovu toga da je dete povezivalo svoju baku i deku sa svojim ocem i patnjom koju je pretrpela kao rezultat navodnog seksualnog uznemiravanja, bila mera koju vlasti imaju pravo da preduzmu u slučajevima maltretiranja. Međutim, iako je neophodna velika pažnja u situacijama ove vrste i mere za zaštitu tog deteta bi mogle da uključuju ograničenje kontakta sa članovima porodice, Sud je smatrao da vlasti nisu uložile potrebne napore da zaštite porodične veze između bake i deke i njihove unuke, koji se nisu videli oko dva naest godina.

5. Prava na ponovno spajanje porodice

Sen v. the Netherlands

Predstavku su podneli bračni par turskih državljana i njihova kćerka, koja je rođena u Turskoj 1983. godine i koju je majka ostavila tetki na staranje kada se 1986. godine pridružila svome mužu u Holandiji. Roditelji su se žalili da su bila prekršena njihova prava na poštovanje njihovog porodičnog života time što je odbijen njihov zahtev za izdavanje dozvole boravka njihovoj kćerki, što je odluka zbog koje ona nije mogla da im se pridruži u Holandiji. Oni imaju još dvoje dece koja su rođena 1990. i 1994. godine u Holandiji i koja su oduvek živela sa svojim roditeljima.

Od Evropskog suda je zatraženo da utvrdi da li su holandske vlasti imale obavezu da dozvole trećoj podnositeljki predstavke da živi sa svojim roditeljima u Holandiji; imajući u vidu, između ostalog, to da je bila izrazito mlada u trenutku kada je podneta predstavka, Evropski sud je primetio da je ona provela čitav život u Turskoj i da je imala čvrste veze sa jezičkim i kulturnim okruženjem u svojoj zemlji u kojoj još ima rođake. Međutim, postojala je velika prepreka povratku ostatka porodice u Tursku. Prvo dvoje podnosilaca predstavke nastanili su se u Holandiji kao bračni par, gde su zakonski boravili čitav niz godina, a dvoje od njihovo troje dece oduvek je živelo u Holandiji i tamo pohađalo školu. Zaključivši da Holandija nije uspostavila pravičnu ravnotežu između interesa podnosilaca predstavke i sopstvenog interesa u pogledu kontrole imigracije, Evropski sud je stao na stanovište da je u tom slučaju bio **prekršen član 8.** (pravo na poštovanje porodičnog života) Evropske konvencije.

Vidi takođe: *Tuquabo-Tekle and Others v. the Netherlands*, (Tugabo-Tekle i ostali protiv Holandije), presuda od 1. decembra 2005.

Osman v. Denmark (Osman protiv Danske)

Podnositeljku predstavke u datom predmetu, državljanku Somalije koja je s roditeljima i braćom i sestrama od sedme godine živela u Danskoj, otac je, kada je ona imala 15 godina, protiv nje volje poslao u izbeglički kamp u Keniji da bi tamo vodila brigu o baki po ocu. Posle dve godine, dok je još bila maloletna, podnela je zahtev da joj se odobri spajanje s porodicom u Danskoj, ali su danske imigracione vlasti taj zahtev odbile uz obrazloženje da je njena dozvola boravka istekla zato što je ona više od 12 meseci neprekidno bila odsutna iz Danske. Nije imala pravo na novu dozvolu boravka zato što, na osnovu izmene zakona koja je doneta u međuvremenu kako bi se sprečili roditelji imigranti da svoju adolescentnu decu šalju u matične zemlje ne bi li tamo dobila tradicionalnije vaspitanje, samo deca mlađa od 15 godina mogu podneti zahtev za spajanje porodice.

Evropski sud je stao na stanovište da je u tom predmetu bio **povređen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije, ustanovivši pre svega da se podnositeljka predstavke može smatrati nastanjenom doseljenicom koja je zakonito provela celo detinjstvo i mladost ili veći deo tog perioda u zemlji useljenja, tako da bi za odbijanje obnavljanja boravišne dozvole bili potrebni veoma ozbiljni razlozi. Iako je cilj kome se težilo donošenjem zakona na kome je zasnovano odbijanje da joj se obnovi boravišna dozvola bio legitiman – odvratiti roditelje imigrante od toga da šalju decu u staru domovinu radi „prevaspitavanja“ na način koji roditelji smatraju usklađenijim s njihovim etničkim poreklom – pravo dece na poštovanje njihovog porodičnog i privatnog života ne može se ignorisati. U okolnostima datog slučaja, ne bi se moglo reći da su interesi podnositeljke predstavke bili u dovoljnoj meri uzeti u obzir ili da je bila uspostavljena pravična ravnoteža između njih i interesa države za kontrolu imigracije.

Berisha v. Switzerland (Beriša protiv Švajcarske)

Predmet se tiče odbijanja švajcarskih vlasti da izdaju dozvole boravka za troje dece podnosilaca predstavke – deca su rođena na Kosovu i u Švajcarsku su ušla ilegalno – kao i odluke vlasti da decu proteraju na Kosovo.

Evropski sud je stao na stanovište da **nije bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje porodičnog života) Evropske konvencije, pre svega uzi-

majući u obzir činjenicu da podnosioci predstavke žive u Švajcarskoj zato što su svesno doneli odluku da se nastane tamo umesto da žive na Kosovu, kao i okolnost da njihovo troje dece nije živelo u Švajcarskoj dovoljno dugo da potpuno izgube svaku vezu sa zemljom u kojoj su rođeni, u kojoj su odrastali i u kojoj su se više godina školovali. Štaviše, deca još uvek imaju porodične veze na Kosovu, dvoje starije dece od kojih je jedno u uzrastu od 17, a drugo u uzrastu od 19 godina dovoljno su stari da im se može pružati podrška sa udaljenosti, kao i okolnost da nema ničega što bi sprečilo podnosiocima predstavke da putuju na Kosovo ili da sa svojim najmlađim detetom, desetogodišnjakinjom, borave na Kosovu kako bi sačuvali njene najbolje interese. Takođe, uzimajući u obzir da su podnosioci predstavke u postupku pred domaćim sudovima povremeno govorili neistine, Evropski sud je zaključio da švajcarske vlasti nisu, odbijanjem da izdaju boravišne dozvole deci podnosilaca predstavke, prekoračile granicu svog unutrašnjeg polja slobodne procene koje imaju po članu 8. Evropske konvencije.

6. Pravo na saznanje o sopstvenom poreklu

Mikulić v. Croatia (Mikulić protiv Hrvatske)

Predmet se odnosio na dete rođeno van braka koje je, zajedno sa svojom majkom, podnelo tužbu za utvrđivanje očinstva. Podnositeljka predstavke je u pritužbi navela da hrvatski unutrašnji pravni poredak ne obavezuje muškarce protiv kojih su podnete tužbe za utvrđivanje očinstva da se povinuju sudskom nalogu i podvrgnu se testiranju DNK, a žalila se i zbog toga što domaći sudovi nisu odlučili u postupku za utvrđivanje očinstva koji je ona povelala, usled čega su je ostavili u stanju produžene neizvesnosti u pogledu ličnog identiteta. Podnositeljka predstavke se takođe žalila zbog dužine postupka i zbog toga što nije postojao delotvoran pravni lek koji bi omogućio da se taj postupak ubrza.

Evropski sud je utvrdio da je **bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije. On je pre svega primetio da, prilikom odlučivanja u postupku po tužbi za utvrđivanje očinstva, sudovi treba da vode računa o osnovnom načelu interesa deteta. U datom slučaju, Evropski sud je ustanovio da postupak koji je podnositeljki predstavke bio na raspolaganju nije uspostavio pravičnu ravnotežu između prava podnositeljke predstavke da se neizvesnost koju ona ima u pogledu ličnog

identiteta otkloni bez nepotrebnog odlaganja i interesa čoveka za koga se pretpostavlja da joj je otac da se ne podvrgne DNK testiranju. Shodno tome, neefikasnošću sudova podnositeljka predstavke je dovedena u stanje produžene neizvesnosti u pogledu svog identiteta. Evropski sud je dalje zaključio da je **bio prekršen član 6. stav 1.** (pravo na pravično suđenje u razumnom roku), kao i **član 13.** (pravo na delotvoran pravni lek) Evropske konvencije.

Odièvre v. France (Odijev protiv Francuske)

Podnositeljku predstavke je odmah po rođenju napustila njena biološka majka i ostavila ju je na staranje Odeljenju za zdravstvenu zaštitu i socijalno osiguranje. Njena majka je zahtevala da njen identitet bude čuvan u tajnosti od podnositeljke predstavke koja je predata državi na brigu i staranje i koja je dočnije usvojena u postupku potpunog usvojenja. Podnositeljka predstavke je kasnije pokušala da utvrdi identitet svojih bioloških roditelja i braće. Njen zahtev je odbijen zato što je rođena po posebnom postupku kojim je majkama bilo dopušteno da ostanu anonimne. Podnositeljka predstavke se požalila da nije u stanju da sazna detalje na osnovu kojih bi bilo moguće identifikovati njenu biološku porodicu i navela je da joj ta nemogućnost da sazna identitet svoje biološke porodice nanosi veliku štetu, budući da je lišena bilo kakve mogućnosti da rekonstruiše svoju biografiju. Ona je sem toga u predstavi navela da francuska zakonska pravila o poverljivosti u okolnostima rođenja deteta predstavljaju diskriminaciju po osnovu rođenja.

U presudi Velikog veća Evropskog suda istaknuto je da rođenje, a posebno okolnosti u kojima je dete rođeno, predstavljaju deo detetovog privatnog života, a potom i privatnog života odraslog čoveka, čije je poštovanje zajemčeno članom 8. Evropske konvencije. U datom slučaju, Sud je međutim zaključio da **nije bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog života) imajući pre svega na umu da je podnositeljki predstavke omogućen pristup informacijama o njoj majci koje tu ženu ne identifikuju, kao i o njoj biološkoj porodici, što joj je omogućilo da uđe u trag nekima od svojih korena, a da istovremeno bude osigurana zaštita interesa trećeg lica. Pored toga, zakon koji je donet 2002. godine, omogućuje odricanje od odredbe o poverljivosti podataka i na osnovu tog novog zakona osnovano je posebno telo koje treba da olakša traganje za informacijama o nečijem biološkom poreklu. Podnositeljka predstavke bi sada mogla da ko-

risti taj zakon i zatraži da se obelodani identitet njene majke – ako njena majka na to pristane, kako bi se obezbedilo da bude uspostavljena pravična ravnoteža između majčine potrebe za zaštitom i podnositeljkinog legitimnog zahteva. Na taj način francusko zakonodavstvo je nastojalo da uspostavi pravičnu ravnotežu i odgovarajuću srazmeru između konkurentnih interesa. Evropski sud je sem toga zaključio da **nije bio prekršen član 14.** (zabrana diskriminacije) **sagledan u vezi sa članom 8. Evropske konvencije**, pošto je utvrdio da podnositeljka predstavke nije bila izložena diskriminaciji u pogledu svog statusa u porodici, jer je imala roditeljsku vezu sa svojim usvojiteljima i, u perspektivi, interes kada je reč o njihovoj imovini i, pored toga, nije mogla da tvrdi da je njen položaj u odnosu na njenu biološku majku uporediv s položajem dece koja uživaju uspostavljene roditeljske veze sa svojim biološkim majkama.

Jäggi v. Switzerland (Jegi protiv Švajcarske)

Podnosiocu predstavke nije bilo dozvoljeno da obavi testiranje DNK na telu preminulog čoveka za koga je on verovao da mu je biološki otac. Samim tim, podnosilac predstavke nije bio u mogućnosti da utvrdi ko mu je otac.

Evropski sud je stao na stanovište da je u tom predmetu **bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog života) Evropske konvencije, zbog toga što podnosilac predstavke nije mogao da dobije rezultate analize DNK posmrtnih ostataka svog pretpostavljenog (*putativnog*) biološkog oca. Evropski sud je pre svega istakao da test DNK nije naročito invazivan, da se porodica nije pozvala ni na kakve filozofske primedbe ili primedbe koje bi proisticale iz verskih uverenja i da bi, da kojim slučajem podnosilac predstavke nije obnovio zakup groba preminulog čoveka, njegovo telo već svakako bilo ekshumirano.

A. M. M. v. Romania (A. M. M. protiv Rumunije)

Predmet se tiče postupka za utvrđivanje očinstva maloletnika rođenog 2001. godine van braka; dete je rođeno sa višestrukom invalidnošću. U njegovom izvodu iz matične knjige rođenih upisano je da je otac deteta nepoznatog identiteta. Pred Evropskim sudom podnosioca predstavke je prvo zastupala njegova majka, a potom, pošto mu je i majka težak invalid, njegova baba po majci.

Evropski sud je zaključio da je u tom slučaju **bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog

i porodičnog života) Evropske konvencije, pošto je ustanovio da domaći sudovi nisu uspostavili pravičnu ravnotežu između prava deteta da njegovi interesi budu očuvani u postupku i prava njegovog pretpostavljenog oca da se ne podvrgne testu za utvrđivanje očinstva ili da učestvuje u postupku.

Godelli v. Italy (Godeli protiv Italije)

Predmet se tiče poverljivosti informacija u vezi s rođenjem deteta i nemogućnošću lica koje je napustila njegova majka da sazna nešto o svome poreklu. Podnositeljka predstavke je navela da je pretrpela ozbiljnu štetu zbog toga što ne poznaje svoju životnu istoriju, što nije bila u stanju da uđe u trag svojim korenima dok su u isto vreme zaštićeni interesi trećeg lica.

Evropski sud je ustanovio da je u tom predmetu **bio prekršen član 8.** (pravo na poštovanje privatnog života) Evropske konvencije pre svega s obzirom na to da nije uspostavljena pravična ravnoteža između svih interesa koji su tu na delu zato što italijansko zakonodavstvo, u slučajevima u kojima se majka opredelila da ne obelodani svoj identitet, nije dopuštalo detetu koje nije bilo formalno priznato pri rođenju i koje je potom usvojeno da zatraži ili određene informacije o svome poreklu koje ne bi nikoga identifikovale ili da zatraži da se obelodani identitet biološke majke, uz saglasnost te majke.

Vidi takođe, između ostalog *Gaskin v. the United Kingdom* (Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva), presuda od 7. jula 1989; *Ebru and Tayfun Engin Çolak v. Turkey* (Ebru i Tajfun Endžin Çolak protiv Turske), presuda od 30. maja 2006; *Kalacheva v. Russia* (Kalačeva protiv Rusije), presuda od 7. maja 2009; *Grönmark v. Finland* (Grenmark protiv Finske) i *Backlund v. Finland* (Baklund protiv Finske), presude od 6. jula 2010; *Pascaud v. France* (Pasko protiv Francuske), presuda od 16. juna 2011; *Laakso v. Finland* (Lakso protiv Finske), presuda od 15. januara 2013; i *Röman v. Finland* (Reman protiv Finske), presuda od 29. januara 2013.

7. Isključenje iz zvaničnog programa zaštite svedoka

R.R. i ostali protiv Mađarske

Predmet se odnosio na isključenje jedne porodice (srpskog državljanina koji živi u Mađarskoj, njegove nevenčane žene, mađarske državljanke, i troje njihove maloletne dece) iz zvaničnog programa zaštite svedoka na osnovu toga da je taj

otac, u zatvoru, ostao u kontaktu sa kriminalnim grupama. Ta porodica je navela naročito da je njihovo isključenje iz programa zaštite svedoka dovelo njihove živote u opasnost od osвете mafije.

Sud je smatrao da je došlo do **kršenja člana 2.** (pravo na život) Konvencije što se tiče te dece i njihove majke. On je našao da su podnosioci predstavke bili isključeni iz tog programa u koji su prvobitno bili uvršteni, a da pritom mađarska Vlada nije pokazala da su te opasnosti prestale da postoje i nije preduzela neophodne mere da zaštiti njihove živote. Sud je zaključio da su mađarske vlasti potencijalno izložile tu decu i njihovu majku osveti kriminalnih krugova koja je opasna po život. Nadalje je smatrao **po članu 46.** (obaveznost i izvršenje presuda) da su morale da se preduzmu adekvatne mere kako bi se zaštitila porodica, uključujući i propisnu zaštitu identiteta ukoliko je potrebno.

1 Član 8. (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava glasi kako sledi:

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”

2 Uredba Saveta (EZ) br. 2201/2003 od 27. novembra 2003. o nadležnosti i o priznanju i izvršenju presuda u bračnim stvarima i stvarima roditeljske odgovornosti („Uredba Brisel II bis”).

3 To su mere koje se određuju u sklopu postupka pred Evropskim sudom, saglasno Pravilu 39. Poslovnika Suda, na zahtev stranke ili drugog zainteresovanog lica, ili po sopstvenom nahođenju Suda, u interesu stranaka ili pravilnog odvijanja postupka.

4 Vidi napomenu 3, gore.

5 Vidi napomenu 3, gore.

6 Ova presuda je postala pravosnažna 19. novembra 2012, pod okolnostima utvrđenim u članu 44. stav 2. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava.

ANEKS III NAJBOLJI INTERES DETETA – HIPOTETIČKI SLUČAJ

Maloletno muško dete staro devet godina posle razvoda braka roditelja ostalo je da živi sa majkom, kojoj je odlukom suda povereno vršenje roditeljskog prava, a ocu omogućen kontakt sa detetom i održavanje odnosa po modelu viđanja predloženom od strane Centra za socijalni rad (CSR), koji model je sud prihvatio.

Majka deteta živi u Beogradu u trosobnom stanu, radi kao profesor engleskog jezika u jednoj gimnaziji, nije u novom braku, nema druge dece. Mesečno ostvaruje 60.000 dinara i održavanjem privatnih časova oko 50.000 dinara. Stan je bračna tekovina čiji je nominalni vlasnik ona.

Otac se iselio iz stana nakon hitne mere zaštite od nasilja u porodici i živi sa svojim roditeljima i sinom iz prvog braka koji je star 25 godina u kući roditelja u gradiću udaljenom od Beograda pedesetak kilometara. Završio je Višu školu, radi kao instruktor vožnje i mesečno zarađuje oko 100.000 dinara. Njegovi roditelji su penzioneri, imaju porodičnu kuću na dva sprata u kojoj žive sa starijim unukom a sada i sa njim – sinom koji se kod njih doselio. Poseduju i manje poljoprivredno zemljište koje obrađuju.

Dete pohađa treći razred osnovne škole koja je udaljena od zgrade u kojoj živi sa majkom oko 100 metara. Njegov polubrat je završio srednju školu i radi kao DJ.

Otac traži da se izmeni odluka o vršenju roditeljskog prava tako što će se maloletni dečak poveriti njemu na staranje i vršenje roditeljskog prava, s tim da dete ne mora da menja školu jer postoji redovna autobuska linija koja mu omogućuje da bez većeg napora putuje u školu. Ukoliko želi da se ispiše iz postojeće škole, postoji mogućnost da pohađa osnovnu školu u mestu sadašnjeg stanovanja oca. Baba po ocu je spremna da vodi brigu o detetu, a istovremeno bi bio u zajedničkom domaćinstvu sa polubratom koji je stariji od njega, koji mu je već uzor i pokazuje veliku ljubav prema njemu. Povremeno ga vodi sa sobom kada ima svoje aktivnosti kao DJ, što se maloletnom dečaku jako dopada.

Deda ga je naučio da vozi traktor, a kako imaju i radionicu za popravku automobila mogao bi da

izuči i taj zanat. Inače je u našem društvu trend da se afirmiše dualno obrazovanje. Otac smatra da engleski jezik, na čijem učenju insistira majka nije toliko važan, ni on ga ne zna pa mu to ništa ne smeta. Majka forsira učenje engleskog jezika verovatno da bi sa njim otputovala u inostranstvo i nastavila život van Srbije. Ona mu ograničava korišćenje društvenih mreža, što je suprotno njegovom stavu, jer otac smatra da mu je to korisno radi savlađivanja IT veština. Otac takođe smatra da odlazak maloletnog dečaka u disko klubove neće imati negativne efekte za dete, jer je pod bratovljevim nadzorom. Nasuprot njegovom mišljenju (oca), majka smatra da dete mora biti fakultetski obrazovano, što je po njemu nebitno, iako je dete odličan učenik.

Maloletno dete je u CSR u prisustvu oca iznelo svoje mišljenje o spremnosti da promeni školu, pređe sasvim kod oca i da se sa majkom viđa jednom nedeljno, preko vikenda, pod uslovom da mu omogući da pretežni deo tog vremena provodi sa drugovima iz škole koju trenutno pohađa. Smatra da je otac tolerantniji, ima više razumevanja za njegove potrebe. Majka mu svaki drugi dan drži čas engleskog jezika, koji on ne voli, tera ga da čita lekturu i potom prepričava šta je pročitao. Mora da ide na časove matematike koju ne voli. Ograničava mu korišćenje društvenih mreža i gledanje TV programa posle 21h. Jednom prilikom je prijavila oca policiji zbog 2 do 3 šamara koja je dobila od njega zato što mu (detetu) nije dozvolila da sa društvom ide u noćni provod duže od 22h, a otac mu je to dozvoljavao. Tada se ona izvikala na oca i izazvala ga tako da ju je on išamarao. To nije bilo ništa strašno, ali je ona pozvala policiju, priveli su ga u policijsku stanicu i zabranili mu da stanuje u zajedničkom stanu. Majka nije bila prisutna u CSR, jer je bila službeno sprečena, već je dostavila pisano izjašnjenje i predlog da bude ponovo pozvana.

U pisanom izjašnjenju majka se protivi zahtevu, navodeći da je maloletni dečak pod jakim uticajem oca koji ga odvraća od škole i školovanja, iako se radi o veoma inteligentnom detetu koje u uslovima radne discipline postiže odlične rezultate. Smatra da u njegovom uzrastu nije dobro da brigu o školovanju vodi baba po ocu, jer

je otac kao instruktor vožnje stalno odsutan. Takođe smatra da odlazak deteta u disko klubove nije primeren uzrastu deteta od devet godina. Vožnja traktora je rizična i za punoletne osobe koje imaju dozvolu za vožnju a kamoli za maloletnika, što je i opasno po njegov život. Učenje engleskog jezika ne vodi neminovno odlasku u inostranstvo, ali je znanje tog jezika danas veoma korisno i važno u životu svakog pojedinca, bez obzira čime se bavi. Matematika razvija logičko razmišljanje, a dete kada vežba sa profesorom što mu majka dodatno omogućuje, postiže odlične rezultate. Nije tačno da mu ne dozvoljava korišćenje društvenih mreža, već kontroliše njihovo korišćenje, što smatra da je u interesu deteta. Dve godine nije vodila dete na more jer otac nije dao saglasnost za izlazak iz Srbije, smatrajući da mu to nije ni potrebno jer može da letuje i u svojoj zemlji. Pre razvoda braka sve troje zajedno su išli svakog leta u Grčku, Tursku ili Crnu Goru i tada nije gajio osećaj za patriotizam.

Centar za socijalni rad po prebivalištu oca smatra da oba roditelja imaju roditeljske kompeten-

cije za vršenje roditeljskog prava, s tim da imaju različite prioritete, te da sud treba da odluči o zahtevu u skladu sa svim okolnostima slučaja. Fizički napad na majku (šamaranje) smatra pojedinačnim i izolovanim incidentom.

Centar za socijalni rad po prebivalištu majke smatra da oba roditelja imaju svojih poželjnih osobina, ali je majka sa većim roditeljskim kapacitetom, pojedine postupke oca smatra neodgovarajućim, mada bi se mogli korigovati. U pogledu fizičkog nasrtaja (šamaranja) smatra da se mora voditi računa o nultoj toleranciji na nasilje, ispoljeno u ma kom njegovom obliku. Na sudu je da donese konačnu odluku, vodeći računa o svim okolnostima slučaja.

Mišljenja ovih CSR nisu usaglašavana.

Potrebno je razmotriti konkretni slučaj sa aspekta zaštite najboljeg interesa deteta, a u vezi svih okolnosti slučaja i izraženog mišljenja deteta, imajući u vidu dužnosti svih učesnika u postupku i oceniti njihovo ponašanje sa osvrtom na mišljenje deteta u oceni njegovog najboljeg interesa.

ANEKS IV RAZVOJNE KARAKTERISTIKE DETETA I SPOSBNOST SVEDOČENJA

Sposobnost deteta da svedoči u krivičnom postupku determinisana je ostvarenim razvojem sposobnosti opažanja, mišljenja, pamćenja i govora. Psihofizička sposobnost i emocionalni razvoj deteta su, takođe, neophodni za učešće u krivičnom postupku. Značajan je i stepen razvoja moralnosti, jer nije dovoljno da dete ostvari mogućnost da razlikuje stvarno od izmišljenog i istinu od laži, već i da je voljno da govori istinu.

Kalendarski uzrast deteta je u pozitivnoj korelaciji sa razvojem sposobnosti. Iako tempo razvoja navedenih sposobnosti nije isti kod sve dece, postoji određena pravilnost i uzrasna determinisanost. Tačnije raspored razvoja pojedinih sposobnosti je nepromenljiv, ali će svako dete, u okviru šireg vremenskog dijapazona, dostići određenu fazu razvoja individualno.

Razvoj pojedinačnih sposobnosti je direktno povezan sa razvojem ostalih.

Opažanje ili percepcija je jedna od osnovnih kognitivnih funkcija. Složenim neurofiziološkim procesima stimulusi ili draži koje deluju na čula (i stvaraju oset) se izdvajaju, grupišu, organizuju i beleže/pamte. Bez prepoznavanja (pamćenja) i organizovanja (mišljenja) nema opažanja. Opažanjem se uspostavlja odnos sa realnim predmetima, osobama, pojavama i odnosima, njihovim osobinama, značajem, funkcijama i kontekstom u kojem se javljaju. Opažanje je uslovljeno kako realnim karakteristikama stimulusa, tako i subjektivnim karakteristikama psihofiziološkog mehanizma pojedinca. Razvoj mišljenja i pamćenja povećava količinu i međusobni odnos prepoznatih stimulusa – uslovljava razvoj opažanja. Razvoj opažanja doprinosi razvoju mišljenja i pamćenja.

Kalendarski uzrast deteta od rođenja do druge godine života

Rani razvoj deteta (**od rođenja do druge godine života**) karakteriše opažanje onih grupa stimulusa koji su bazično značajni za opstanak. Dete opaža grupu stimulusa koji dovode do zadovoljenja njegovih potreba i prijetnosti, i obrnuto.

Značajno je da osećaj zadovoljstva i prijetnosti i osećaj neprijetnosti i nezadovoljstva predstavlja-

ju osnovu razvoja emocija.

Mišljenje je na nivou senzo-motornog. Karakterističan je *egocentrizam* – prirodno razvojno stanje deteta koje pri rođenju ne razlikuje *ja* od *ne ja* (iako ne postoji svest o ja). Predmeti, lica i određene aktivnosti se prepoznaju po onome šta „donose“ detetu, tj. kako deluju na dete.

Zapamćeni sadržaji ostaju u memoriji po nekoliko nedelja (npr. dete prepoznaje i obraduje se baki koju dugo nije videlo). *Sećanje je spontano* – dete prepoznaje, ali nema sposobnost voljnog prisećanja. *Proceduralna memorija* je trajnija, jer se oslanja na biološke i genetske kapacitete, ne na voljno prisećanje, te dete ovladava nekim veštinama (uči da hoda, koristi neke predmete, usvaja načine jednostavne komunikacije, izgovara glasove i reči...).

U ovom periodu (od rođenja do druge godine života) dete ne može biti pouzdani svedok, iako će npr. reagovati plačem na osobu koja ga je ranije povredila (ali će na isti način reagovati i na sličnu ili nepoznatu osobu).

Kalendarski uzrast deteta od druge do sedme godine života

Okvirno, **od druge do sedme godine života**, dete će opažanjem moći da razlikuje veliki broj predmeta, lica, mesta, pojava (radnji) i konteksta, ali će opažanje biti determinisano isključivo iskustvenim značajem za dete, a ne njihovim objektivnim osobinama. Razvija se sposobnost opažanja i razlikovanja boja, oblika i funkcija. Na primer, u uzrastu od 5-6 godina dete razlikuje svoju levu i desnu stranu, ali ne može razlikovati strane tela kod drugih (ne može reći da li ga je neko udario levom rukom). **Za svedočenje je bitno da dete može takav događaj pokazati neposredno fizički ili na lutki.**

Posebno u periodu nakon 4-5 godine života, dete razvija veliki broj veština, uči motoričke radnje, razvija semantičku (opštu) memoriju (pamti nove reči i čitave izraze, pesmice, bilo da su na maternjem ili stranim jezicima...).

Mišljenje je prelogičko (stadijum preoperativnog intuitivnog mišljenja po Pijažeu¹) uz još uvek je prisutan egocentrizam.

Razvoj govora karakterise izostanak vremenskih i gramatičkih pravila, kako zbog egocentrizma, tako i zbog nesposobnosti opažanja vremena. Dete u ovom periodu još uvek nije razvilo sposobnost opažanjem razlika u težini, učestalosti, brzini, starosti drugih osoba.

Karakterističan je *situacioni govor*, tj. govor vezan za konkretni događaj, ali bez mogućnosti da se dete stavi u ulogu drugih osoba kojima se događaj opisuje. Dete misli da svi znaju i vide o čemu ono govori. Govor je fragmentiran i nerazumljiv, a važni podaci nisu izrečeni jer ih dete podrazumeva. Ovakav govor se može često sresti i kod dece nižeg školskog uzrasta.

Deca u ovom periodu uspostavljaju sposobnost razlikovanja stvarnog i zamišljenog, istine i laži (namernog menjanja stvarno doživljenog). Razvoj moralnosti je prema Lorensu Kolbergu² *prekonvencionalna*, orijentisana na poslušnost umesto kazne i naivni instrumentalni hedonizam nagrađivanja.

U ovom periodu dete može biti pouzdan svedok, ali samo o onim sadržajima koje je moglo opaziti, razumeti i zapamtiti u skladu sa svojim razvojnim kapacitetima – ko, šta i gde.

Pouzdanost svedočenja zahteva prilagođen način ispitivanja, te je primena *forenzičkog intervjua* kod dece ovog uzrasta neophodna. Ovim standardizovanim protokolom ispitivanja deteta, podstiče se njegovo sećanje na događaj. Na neutralan način se inicira sećanje na što veći broj detalja tog događaja. Iskaz deteta dat na ovaj način je koristan i verodostojan za istražni postupak, dete postaje pouzdani svedok uz istovremenu brigu o njegovom mentalnom zdravlju.

Kalendarski uzrast deteta od sedme do jedanaeste godine života

Kod deteta na uzrastu od **7 do 11 godina**, okvirno, razvoj opažanja, mišljenja i pamćenja je u značajnoj meri napredovao, ali su povremene regresije i uticaj egocentrizma i dalje normalni. Raste sposobnost opažanja vremena, učestalosti, konstantnosti/konzervacije količine, prepoznavanja emocija i načina viđenja drugih osoba... Sve intenzivnije se razvija sposobnost autobiografskog, epizodnog pamćenja (čiji se početak skromno javlja i na prethodnom uzrastu). Dete može opisati događaj, ne samo ko je, kako, gde, već i kada nešto učinio. Ono razlikuje sopstveno proživljavanje događaja, strahove, bol, stid... od samog akta i ponašanja druge osobe. Karakteristično je *konkretno operativno mišljenje*. Razvoj govora ide u pravcu korišćenja

gramatički ispravnih rečenica, te je komunikacija sa drugima preciznija.

Iako se od dece ovog kalendarskog uzrasta može dobiti validan iskaz prilikom svedočenja, zbog mogućnosti regresije ili usporenog (još uvek u granicama očekivanog) razvoja nekih sposobnosti, preporučuje se da se i ova kategorija dece svedoka, sasluša putem forenzičkog intervjua.

Kalendarski uzrast deteta od jedanaeste do petnaeste godine života

Na uzrastu od 11 do 15 godina, okvirno, dolazi do izuzetnog razvoja kognitivnih sposobnosti deteta, *mišljenje je na formalno operativnom nivou*, sposobnost opažanja i organizacija pamćenja podrazumeva složeni i funkcionalni sistem. Izražen je razvoj komunikacijskih veština i govora, ovladavanja fokusiranjem i prilagođavanjem pažnje, korišćenja metakognicije (svest o sopstvenim kognitivnim procesima), voljnog sećanja... **Dete postaje sposobno da svedoči u krivičnom postupku.**

Faktor remećenja u ovom periodu može poticati iz socijalno razvojnih karakteristika ovog perioda. Tačnije, dominira *konvencionalna moralnost*, što uslovljava izuzetnu potrebu za socijalnim, interpersonalnim slaganjem (da se izbegne neodobravanje i neprihvatanje od strane drugih), kao i naglašeno poštovanje prihvaćenih autoriteta. S toga se iskaz deteta ponekad prilagođava onome što ono misli da drugi od njega očekuju. Strah od odbacivanja i stigmatizacije je dominantan i dete ponekad manipuliše u cilju sopstvene zaštite ili zaštite onih koji su mu važni. Ova vrsta manipulacije se može izbeći dobrom pripremom deteta (informisanjem) za davanje iskaza pred krivičnim organima.

Manipulacija se može ogledati u nesaopštavanju nekih činjenica, ali i njihovom iskrivljavanju, tj. laži. U oba slučaja takvo svedočenje negativno utiče na dalji psihosocijalni razvoj deteta. Svakako, šteti i krivičnom postupku.

Ostvareni razvoj kognitivnih sposobnosti i dobra priprema i podrška deteta tokom učešća u krivičnom postupku, omogućavaju da deca ovog kalendarskog uzrasta mogu biti verodostojni svedoci. Svakako, procesna zaštita od sekundarne viktimizacije je neophodna.

Kalendarski uzrast deteta od petnaest do osamnaest godina

Deca sa navršениh petnaest godina života, a nenavršениh osamnaest, ovladala su mnogim

sposobnostima koje doprinose da njihovo svedočenje može sličiti svedočenju odraslih.

Voljno i autobiografsko sećanje su razvijeni. Perceptivne sposobnosti su izražene, a fokus nije usmeren samo ka sticanju novih, već i sprovođenju i reuspostavljanju usvojenih sadržaja. Razvoj sposobnosti mišljenja dostiže nivo apstraktnog.

Fond reči i pojmova je na visokom nivou i pokazuje potrebu ka daljem unapređenju. Korišćenje nejasnih stručnih i stranih reči, kao i slenga, može predstavljati komunikacijsku barijeru, ali se, uz male korekcije, saslušanje može obaviti nesmetano.

Nedostatak određenih iskustava i pokušaji prikrivanja tih nedostataka, mogu ovu mladu osobu dovesti do nedoslednosti, nepreciznosti i/ili pogrešne interpretacije sadržaja sećanja. Neophodno ih je usmeriti da je normalno da nemaju određena iskustva.

Razvoj moralnosti teži ka *postkonvencionalnoj fazi*, orijentacija je na etičke principe i zajedničko (opšte) dobro uz svesnu zaštitu ličnih interesa. Mladi ovog uzrasta su veoma osetljivi na nepravdu i nejednakost. Neophodno im je poštovanje i uvažavanje od strane drugih. To ih čini vulnerabilnim i podložnim neadaptabilnim oblicima ponašanja kao odgovorom na neprihvatanje od strane društva.

Prirodno, proces koji počinje egocentrizmom, preko otkrivanja da su (samo) deo sveta, završava se individualizacijom i socijalnom integracijom.

Ova grupa dece u potpunosti ima sposobnosti da svedoči u krivičnom postupku, ali joj je kao i

ostaloj deci neophodna podrška i procesna zaštita od viktimizacije krivičnim postupkom.

Zaključak

Da zaključimo, dete može biti pouzdan svedok u krivičnom postupku, pod uslovom da poštuje status razvoja njegovih kognitivnih, socioemocionalnih i moralnih sposobnosti i u skladu sa tim organizujemo najprimerenije uslove i način ispitivanja.

Uzrasni razvoj deteta određuje vrstu informacija o događaju, koje mogu očekivati organi krivičnog postupka. Na primer, pouzdan svedok može biti i dete starosti 4-5 godina, ako mu uz pomoć obučenog ispitivača i primenu forenzičkog intervjua, omogućimo da se priseti inkrimisanog događaja i saopšti – uz razvojna i iskustvena ograničenja – šta (mu/ joj) se desilo, ko je to učinio i gde se nalazilo u tom trenutku.

Poznavanje razvojnih karakteristika i sposobnosti deteta da svedoči, povećava verovatnoću dobijanja validnog iskaza i umanjuje mogućnost sekundarne viktimizacije neadekvatnim pitanjima tokom krivičnog postupka, tj. pitanjima na koje dete objektivno ne može da odgovori jer razvojne sposobnosti to ne omogućavaju.

Pravilnom organizacijom načina ispitivanja (primerena informisanost, priprema i podrška detetu tokom ispitivanja, primena forenzičkog intervjua, optimizacija uslova ispitivanja – van sudnice uz primenu audio vizuelne tehnike...) omogućava se maksimalna iskorišćenost razvojnih kapaciteta deteta za svedočenje. Svako, prevenira se i viktimizacija deteta krivičnim postupkom.

ANEKS V MUP-OV OBRAZAC: OBAVEŠTENJE O PRAVIMA MALOLETNOG LICA U PREDISTRAŽNOM POSTUPKU

Republika Srbija

Obrazac 1

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA

Direkcija policije

PU _____

PS/PI _____

Dana _____

Mesto _____

OBAVEŠTENJE O PRAVIMA MALOLETNOG LICA U PREDISTRAŽNOM POSTUPKU

Kada policajac za maloletnike ili drugi policajac obučen za rad sa decom i mladima postupa prema tebi, dužan je da ti, na jeziku koji razumeš, objasni koje policijsko ovlašćenje primenjuje i u zavisnosti od vrste ovlašćenja koja prava imaš.

1. Prikupljanje obaveštenja od građana

Ako znaš nešto o izvršenom krivičnom delu i licu koje je to učinilo, policija može da te preko tvojih roditelja ili staratelja pozove na razgovor, pri čemu će navesti razlog pozivanja i da je obavezno prisustvo tvojih roditelja ili staratelja.

Ukoliko si stariji/a od 14 godina, u pozivu možeš biti upozoren/a da ćeš biti prinudno doveden/a ako se ne odazoveš pozivu, a ako nisi bio/la upozoren/a policija te ne može protiv tvoje volje dovesti.

Razgovor sa tobom može trajati najduže do četiri sata i obavlja se obavezno u prisustvu tvojih roditelja ili staratelja. Niko te ne može naterati da kažeš ono što ne želiš.

O onome što si rekao/la napisaće se službena beleška, koja će ti se pročitati, i u nju će se uneti tvoje i primedbe tvojih roditelja ili staratelja. Ukoliko to budete zahtevali, dobićete kopiju službene beleške.

Policija ne može da te dovede da bi ponovo pričao/la o krivičnom delu, kao i licu koje je to učinilo ako ti to ne želiš.

Ukoliko postoji sumnja da je tvoj roditelj ili staratelj izvršio krivično delo prema tebi, odnosno ukoliko svojim ponašanjem ometa razgovor, obezbediće se prisustvo predstavnika centra za socijalni rad ili ustanove u koju si smešten/a, koji će umesto tvojih roditelja ili staratelja prisustvovati daljem razgovoru i po potrebi preduzeti mere zaštite.

2. Saslušanje osumnjičenog

Kada postoje saznanja da si izvršio/la krivično delo, policija može preko tvojih roditelja ili staratelja da te pozove u svojstvu osumnjičenog/ne na razgovor, pri čemu će navesti razlog pozivanja i da je obavezno prisustvo tvojih roditelja ili staratelja, kao i upozorenje da ćeš biti prinudno doveden/a ako se ne odazoveš pozivu.

U pozivu će se navesti da imaš pravo na branioca po ličnom izboru, a ukoliko ga nemaš ili ne želiš, javni tužilac za maloletnike će ti obezbediti branioca po službenoj dužnosti, obučenog za rad sa decom i mladima.

Kada po pozivu dođeš u policiju ili ako se ne odazoveš na poziv pa te policija dovede u svoje prostorije, kao i kada se tokom prikupljanja obaveštenja od tebe u svojstvu građanina utvrdi da postoji sumnja da si izvršio/la krivično delo o tome će se odmah obavestiti javni tužilac za maloletnike koji će odlučiti da li će te saslušati u svojstvu osumnjičenog ili će poveriti policiji da obavi tvoje saslušanje kome može prisustvovati.

Tvoje saslušanje obavlja se obavezno u prisustvu tvojih roditelja ili staratelja, kao i branioca.

Prilikom tvog saslušanja u policiji, ti, tvoji roditelji ili staratelj, u najkraćem roku neposredno pre saslušanja bićete obavešteni:

- o krivičnom delu koje ti se stavlja na teret,
- da sve što izjaviš može biti korišćeno kao dokaz u postupku,
- da ne moraš ništa da kažeš, da ne odgovoriš na pojedina pitanja, ili da slobodno izneseš svoju odbranu i priznaš ili ne priznaš da si kriv/a,
- da je prisustvo branioca obavezno i da ga ti, tvoji roditelji ili staratelj možete izabrati,
- ako nemaš branioca, javni tužilac za maloletnike obezbediće ti branioca po službenoj dužnosti obučenog za rad sa decom i mladima,
- da pre prvog saslušanja pročitaš krivičnu prijavu i priloge, koji se uz prijavu dostavljaju javnom tužiocu za maloletnike.

O tvom saslušanju sastavlja se zapisnik u kome se navodi da si poučen/a o pravima u svojstvu osumnjičenog, ujedno unose se i druge važne informacije i podaci koji se odnose na tebe.

Zapisnik ćeš pročitati i potpisati, a osim tebe, zapisnik potpisuju branilac, tvoji roditelji ili staratelj, policajac i javni tužilac za maloletnike, ako je prisustvovao saslušanju. Posle saslušanja, zapisnik se sa krivičnom prijavom dostavlja javnom tužiocu za maloletnike.

3. Policijsko hapšenje

Ako te policija zatekne u izvršenju krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora preko 10 godina ili kazna od pet godina za krivično delo sa elementima nasilja, a postoje okolnosti koje ukazuju da ćeš uništiti dokaze ili tragove, ometati postupak, ponovo učiniti ili dovršiti započeto ili krivično delo kojim pretiš, dužna je da te uhapsi, informiše o tvojim pravima i odmah, a najkasnije do osam sati, preda sudiji za maloletnike.

Policajac koji te je uhapsio dužan je da ti se predstavi, da pokaže službenu značku i legitimaciju, i da sa tobom postupa u tvom najboljem interesu uz poštovanje tvoje ličnosti, dostojanstva i zdravlja.

Prilikom hapšenja, policajac može preduzeti prinudne mere na način i pod uslovima kako je to zakonom predviđeno (na primer, može da ti ograniči slobodu kretanja na određenom prostoru, upotrebi fizičku snagu ili sredstva za vezivanje).

Nakon hapšenja, odmah će ti biti saopštena prava koja ima osumnjičeni prilikom saslušanja, kao i:

- zašto si uhapšen/a,
- da pre nego što počne saslušanje, imaš pravo na poverljivi razgovor sa braniocem, koji se nadzire samo gledanjem ali ne i slušanjem,
- da će o vremenu i mestu hapšenja odmah biti obavešteni tvoji roditelji ili staratelj, diplomatsko-konzularni predstavnik države čiji/ja si državljanin/ka, predstavnik odgovarajuće međunarodne organizacije ako si izbeglica ili lice bez državljanstva,

- da ukoliko zatražiš, u svako doba te, bez odlaganja, pregleda lekar po ličnom izboru, a ukoliko on nije dostupan, lekar koga ti odredi javni tužilac za maloletnike ili sudija za maloletnike,
- kada je očigledno da ti je neophodna hitna lekarska pomoć, policija će ti uz prethodno obaveštenje javnog tužioca za maloletnike omogućiti pružanje medicinske pomoći od strane zdravstvene ustanove, koja je dužna da ti takvu vrstu pomoći pruži.

Policijski službenik _____ dana _____ u _____ časova, saopštio mi je prava _____ i uručio primerak obrasca koji/a sam pročitao/la – odbio/la da pročitam.

potpis policijskog službenika potpis maloletnog lica

potpis roditelja/staratelja

Napomena³:

Ukoliko maloletno lice nije pročitalo ili je odbilo da pročita obrazac, navesti razlog i konstatovati da je usmeno poučeno o svojim zakonskim pravima:

Ukoliko maloletno lice odbije da potpiše obrazac koji je pročitao, navesti razlog:

Ukoliko roditelj/staratelj nije pročitao ili je odbio da pročita i potpiše obrazac navesti razlog:

1. Ako roditelj ili drugi zakonski zastupnik nije prisutan, jer se njegovo prisustvo iz objektivnih razloga nije moglo obezbediti, kada su ispunjeni zakonski uslovi zameniće ga predstavnik organa starateljstva (nadležnog Centra za socijalni rad), koji u dogovoru sa maloletnikom, istom može omogućiti da o svom statusu, ukoliko mu je od strane policije privremeno ograničena sloboda kretanja, obavesti i tzv. „osobu od poverenja – lice po svom izboru“, koje može prisustvovati daljem razgovoru.
2. Policijski službenik pita maloletno lice da li je razumelo informacije koje su navedene u obrascu, a ukoliko nije, daje mu dodatna usmena objašnjenja na način i na jeziku koji je razumljiv maloletnom licu, imajući u vidu njegove godine života i zrelost. Maloletno lice ima pravo da odbije da pročita ili potpiše obrazac, što se u obrascu konstatuje od strane policijskog službenika.
3. Ako roditelj/staratelj nije prisutan, jer se njegovo prisustvo iz objektivnih razloga nije moglo obezbediti, zameniće ga predstavnik organa starateljstva – centra za socijalni rad ili ustanove u kojoj je maloletno lice smešteno.

ANEKS VI IMOVINSKOPRAVNI ZAHTEV – PRIVREMENE MERE

Privremene mere shodno članu 257. ZKP

Na predlog ovlašćenog lica (član 253. ZKP), mogu se u krivičnom postupku po odredbama zakona koji uređuje postupak izvršenja i obezbeđenja odrediti privremene mere obezbeđenja imovinskopravnog zahteva nastalog usled izvršenja krivičnog dela.

O predlogu za određivanje privremene mere odlučuje rešenjem u istrazi sudija za prethodni postupak, a posle podignute optužnice – veće.

Žalba protiv rešenja o određenim privremenim merama ne zadržava izvršenje rešenja.

Ako žrtva ima zahtev prema trećem licu zbog toga što se kod njega nalaze stvari pribavljene krivičnim delom ili zbog toga što je ono usled tog dela došlo do imovinske koristi, sud može u krivičnom postupku odrediti privremene mere obezbeđenja i prema trećem licu.

U presudi kojom se okrivljeni oglašava krivim ili rešenju o izricanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja, sud će ili ukinuti privremene mere, ako već ranije nisu ukinute, ili će žrtvu uputiti na parnični postupak, s tim što će se ove mere ukinuti ako parnični postupak ne bude pokrenut u roku koji odredi sud (član 257. ZKP).

Privremene mere u krivičnom postupku određuju se isključivo na predlog ovlašćenog lica (član 257. stav 1. ZKP).

Na uslove za određivanje privremene mere u krivičnom postupku i njihovo izvršenje primenjuju se odredbe ZIO.

ZKP propisuje ovlašćenje za podnošenje predloga za određivanje privremene mere, rešenje i postupak po žalbi.

Odredbe ZIO u pogledu uslova za određivanje privremene mere su materijalno-pravne prirode i primenjuju se kao odredbe materijalnog, a ne procesnog prava, s obzirom na to da poseban zakon – ZKP – to ne propisuje.

Privremenom merom obezbeđuje se novčano ili nenovčano potraživanje čije postojanje izvršni poverilac (žrtva) učini verovatnim. Da bi se odre-

dila privremena mera za obezbeđenje novčanog potraživanja, izvršni poverilac mora učiniti verovatnim postojanje potraživanja i da će bez privremene mere izvršni dužnik osujetiti ili znatno otežati naplatu potraživanja tako što će svoju imovinu ili sredstva otuđiti, prikriti ili na drugi način njima raspolagati (opasnost po potraživanje), ili da će biti upotrebljena sila ili nastati nenadoknadiva šteta (opasnost po potraživanje).

Za određivanje privremene mere potrebno je da kumulativno budu ispunjeni navedeni uslovi.

U predlogu za određivanje privremene mere označava se vrsta privremene mere i njeno trajanje, kao i sredstvo i predmet kojim se ona izvršava. Izvršni poverilac dužan je da u predlogu naznači konkretno određenog i mesno nadležnog javnog izvršitelja koji sprovodi izvršenje (član 416. ZIO), osim ako izvršenje nije u isključivoj nadležnosti suda, kao kod zajedničke prodaje nepokretnosti i pokretnih stvari, činjenje, nečinjenje ili trpljenje i izvršenje izvršnih isprava u vezi sa porodičnim odnosima (član 4. ZIO).

O predlogu za određivanje privremene mere sud odlučuje rešenjem (član 257. stav 2. ZKP). Rešenje mora da sadrži precizno navedeno potraživanje koje se obezbeđuje, vrstu privremene mere, sredstvo i predmet kojim se mera izvršava, kao i trajanje privremene mere (čl. 453. i 456. ZIO).

U postupku obezbeđenja novčanog i nenovčanog potraživanja može se odrediti svaka privremena mera kojom se postiže svrha obezbeđenja, a naročito:

- zabrana izvršnom dužniku da otuđi, odnosno optereti pokretne stvari čiji je vlasnik i, po potrebi, njihovo oduzimanje od izvršnog dužnika i poveravanje na čuvanje izvršnom poveriocu ili drugom licu ili sudskom depozitu;
- zabrana izvršnom dužniku da otuđi, odnosno optereti nepokretnosti čiji je vlasnik ili druga stvarna prava koja su upisana u njegovu korist na nepokretnostima u katastar nepokretnosti, uz upis zabeležbe zabrane u katastar nepokretnosti;
- nalog organizaciji za prinudnu naplatu da bankama koje vode račune izvršnog dužni-

ka naloži da novčana sredstva u visini obezbeđenog potraživanja prenesu u depozit javnog izvršitelja;

- nalog za oduzimanje gotovog novca ili hartija od vrednosti od izvršnog dužnika i njihovo polaganje u sudski depozit, odnosno kod javnog izvršitelja;
- nalog izvršnom dužniku da preduzme radnje potrebne da se sačuva nepokretnost ili pokretna stvar i spreči njihova fizička promena, oštećenje ili uništenje, kao i druge mere (čl. 459. i 460. ZIO).

Rešenje o određivanju privremene mere ima dejstvo rešenja o izvršenju.

Polaganje jemstva umesto privremene mere

Prema odredbama ZIO, a na čiju primenu upu-

ćuje član 257. stav 1. ZKP, umesto privremene mere može se odrediti jemstvo, ako izvršni poverilac izjavi da se umesto određivanja privremene mere svrha može postići time da izvršni dužnik u depozit suda položi jemstvo u visini i na vreme koje odredi sud.

Polaganje jemstva umesto privremene mere može da se dozvoli i na predlog izvršnog dužnika, koji je podnet pre ili posle određivanja privremene mere, na koji način izvršni poverilac stiče založno pravo na jemstvu.

Ako jemstvo bude položeno pre određivanja privremene mere, sud odbija predlog za određivanje privremene mere, a ako bude položeno posle određivanja privremene mere, sud obustavlja postupak obezbeđenja (član 451. ZIO).

Povlačenje predloga za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva povlači i ukidanje određene privremene mere.

ANEKS VII SMERNICE ZA KREIRANJE ULAZNOG I IZLAZNOG TESTA SA PRIMEROM TESTA

Pitanja na ulaznom i izlaznom testu treba da pokriju celu oblast koju ste obrađivali kroz obuku prema tome pitanja treba izvući iz svake tematske jedinice i podjedinice iz kojih se sastoji vaša obuka;

Broj pitanja na testu, zbog vremenskog ograničenja, treba da se kreće do maksimalno 10-12 pitanja tj. broj pitanja na testu treba da bude takav da polazniku ne treba više od 10-ak minuta da ga uradi;

Pitanja moraju da budu jasno i precizno formulisana da bi se izbegle bilo kakve nedoumice pri interpretaciji istih od strane polaznika (npr. treba izbegavati dvostruke negacije, sugestivna pitanja ili reči sa dvostrukim značenjem);

Pitanja moraju da budu različitog stepena težine, pri čemu treba imati na umu da svrha ulaznog i izlaznog testa nije detaljno ispitivanje polaznika.

Pri kreiranju testa treba obratiti pažnju na redosled pitanja. Pitanja treba da prate određeni lo-

gički sled, najčešće to podrazumeva da pitanja treba da se kreću od lakših na početku do težih na kraju;

Pitanja mogu da budu otvorenog i zatvorenog tipa. Otvorena pitanja ostavljaju mogućnost polazniku da svojim rečima odgovori na pitanje, dok kod zatvorenih pitanja polaznik samo može da bira između unapred ponuđenih odgovora (npr. Da/Ne pitanja ili Tačno/Netačno, pitanja sa višestrukim izborom);

Zatvorena pitanja su jednostavnija, brzo se završavaju i mnogo su lakša za kasniju analizu i obradu podataka, sa zatvorenim pitanjima vi možete da testirate polaznikovu sposobnost prepoznavanja i razumevanja predstavljene materije, sa druge strane otvorena pitanja su bolja za ispitivanje složenijih ili kompleksnijih ideja i tema, ona vam dozvoljavaju da ispitujete polaznikovu sposobnost kritičkog mišljenja, analize i izvođenja zaključaka, ali ona zahtevaju više vremena za odgovaranje i znatno su složenija za kasniju analizu i obradu podataka;

ANEKS VIII PRIMER EVALUACIONOG STANDARDIZOVANOG UPITNIKA KOJI ĆE BITI KORIŠĆEN NA OBUKAMA

Evaluacioni upitnik za učesnike

Datum
Mesto

Poštovani,

Cilj ovog upitnika je procena kvaliteta i efektivnosti programa koje organizuje Pravosuda akademija. Vaše mišljenje i preporuke će nam pomoći da identifikujemo i procenimo prednosti i nedostatke postojećih programa i da stečena znanja iskoristimo za unapređenje naših budućih programa. Zahvaljujemo na saradnji.

Anketa je anonimna i molimo Vas da je popunjavate štampanim slovima!

1. Da li smatrate da je organizovanje ovakvog tipa seminara:

a)	korisnog sadržaja	1	2	3	4	5
b)	primenljivog sadržaja	1	2	3	4	5
v)	odgovarajućeg načina (metoda)	1	2	3	4	5

(Molimo Vas da ocenom od 1 do 5 izrazite Vaše zadovoljstvo nevedenim komponentama sadržaja programa obuke, pri čemu najmanji broj izražava najniži, a najveći broj najviši stepen zadovoljstva. Zaokružiti samo jedan od ponuđenih brojeva)

2. Molimo Vas da ocenom od 1 do 5 izrazite u kojoj meri smatrate korisnim za Vaš svakodnevni rad znanja obrađena kroz tematske jedinice:

Najbolji interes deteta	1	2	3	4	5
Pravo deteta na informisanje	1	2	3	4	5
Akciono planiranje načina za uspostavljanje bolje međusektorske saradnje i rešavanje problema	1	2	3	4	5
Pravo deteta na zaštitu od sekundarne viktimizacije	1	2	3	4	5
Pravo na reparaciju	1	2	3	4	5

3. Za koju bi oblast, koja je prema Vašem mišljenju najproblematičnija u praksi, trebalo organizovati posebnu vrstu treninga?

4. Vaše primedbe i predlozi u vezi sa poboljšanjem kvaliteta i uslova rada seminara:

PREDAVAČ je:

a) doprineo da unapredim znanja iz materije koja je obrađena na treningu:

Predavač 1	1	2	3	4	5	Predavač 2	1	2	3	4	5
------------	---	---	---	---	---	------------	---	---	---	---	---

b) prezentovao materiju na interesantan način:

Predavač 1	1	2	3	4	5	Predavač 2	1	2	3	4	5
------------	---	---	---	---	---	------------	---	---	---	---	---

v) dobro organizovao predavanje:

Predavač 1	1	2	3	4	5	Predavač 2	1	2	3	4	5
------------	---	---	---	---	---	------------	---	---	---	---	---

g) generalno posmatrano ostavio dobar opšti utisak:

Predavač 1	1	2	3	4	5	Predavač 2	1	2	3	4	5
------------	---	---	---	---	---	------------	---	---	---	---	---

ANEKS IX PRIMER ULAZNOG I IZLAZNOG TESTA

Poštovani,

Pred Vama se nalazi kratak test sa pitanjima zatvorenog tipa iz oblasti koje ćemo obrađivati tokom obuke.

Molimo Vas da pažljivo pročitate svako pitanje i zaokružite odgovor koji smatrate tačnim.

1. Najbolji interes deteta nužno je sagledati u svim aktivnostima koje se tiču deteta saglasno okolnostima svakog konkretnog slučaja?

1. Da

2. Ne

2. Tri bitna aspekta ostvarenja najboljeg interesa deteta su materijalnopravni, interpretativni i procesni?

1. Da

2. Ne

3. Da li je neophodno informisati dete, ako su informacije vezane za postupak date roditelju/roditeljima?

1. Da

2. Ne

3. Samo u izuzetnim slučajevima

4. Da li je neophodno informisanje maloletnog lica u svakoj fazi postupka?

1. Da

2. Ne

3. Samo u izuzetnim slučajevima

5. Da li se može izbeći sekundarna viktimizacija maloletne žrtve samim krivičnim postupkom?

1. Da

2. Ne

3. Samo u izuzetnim slučajevima

6. Da li ponovljena saslušanja deteta u krivičnom postupku ostavljaju negativne posledice na samo dete?

1. Da

2. Ne

3. Samo u izuzetnim slučajevima

7. Da li se Direktivom 2012/29/EU kojom se uspostavljaju minimalni standardi u vezi sa pravima, podrškom i zaštitom za žrtve krivičnih dela, nalaže državama članicama da osiguraju da tokom istrage razgovor sa decom žrtvama

bude audio-vizuelno snimljen tako da se može koristiti kao dokaz u krivičnom postupku?

1. Da

2. Ne

3. Samo u izuzetnim slučajevima

8. Da li je Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ograničen broj ispitivanja maloletnog lica oštećenog u krivičnom postupku?

1. Da

2. Ne

3. Samo kada organ postupka na tome insistira

9. Kojim podzakonskim aktom donetim na osnovu Zakona o policiji je uređeno informisanje maloletnih lica o njihovim pravima u kontaktu sa policijom (navesti naziv)?

1) Pravilnikom o policijskim ovlašćenjima („Službeni glasnik RS“, broj 41/2019)

2) Pravilnikom o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima („Službeni glasnik RS“, broj 83/2019)

3) Uputstvom o postupanju policije prema maloletnim i mlađim punoletnim licima (01 broj 4896/2006)

10. Navesti na koje sve načine policijski službenici imaju obavezu da informišu maloletno lice i njegove roditelje ili drugog zakonskog zastupnika maloletnog lica o njegovim pravima u kontaktu sa policijom?

1) Samo usmeno

2) Samo pismeno

3) Usmeno i pismeno

11. Eksploatacija dece se u međunarodnim i domaćim standardima i nacionalnom zakonodavstvu prepoznaje kao vid trgovine ljudima?

Da

Ne

12. Pravo žrtava-oštećenog propisano u članu 50. Zakonika o krivičnom postupku neophodno je tumačiti u skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i Direktivama EU i pravima žrtava?

Da

Ne

ANEKS X PRAVOSUĐE PO MERI DETETA – LISTA ZA PROVERU ZA BUDUĆE PREDAVAČE

PRIPREME PRE REALIZACIJE OBUKE

Tokom priprema za realizaciju obuke/treninga vodite računa da:

- planirate nastavne sadržaje, metode rada, sredstva, opremu, audio-vizuelne tehnike za realizaciju treninga
- planirate vreme potrebno za realizaciju sesija i raspored tog vremena po tematskim jedinicama
- pripremite i odštampe sav neophodan materijal za realizaciju treninga
- proverite i namestite prostor u kojem će se trening održati

REALIZACIJA OBUKE

Tokom obuke obratite pažnju na:

- primenu odabranih tehnika, principa i metoda rada;
- povezivanje znanja koja se usvajaju sa znanjima iz drugih oblasti

- ukazivanje na mogućnosti primene znanja koja se stiču u svakodnevnom radu
- podsticanje interaktivnosti kroz pitanja i odgovore, aktivnosti učesnika
- upravljanje grupnom dinamikom
- motivaciju za učenje
- fluktuaciju pažnje
- praćenje rada učesnika radi evaluacije obuke
- davanje konstruktivne povratne informacije na rad učesnika

NAKON OBUKE

Po završetku obuke imajte na umu da:

- Učesnici vole da ostanu u kontaktu sa predavačima, zato im ostavite mejl adresu za potencijalna pitanja i nedoumice i prosledite prezentaciju i sve materijale koje ste koristili
- analiza evaluacionih upitnika unapređuje kvalitet obuke, kao i povratne informacije učesnika, zato ih nemojte zanemariti

IMPRESUM

PRIRUČNIK ZA OBUKU PROFESIONALACA U OBLASTI PRAVOSUĐA PO MERI DETETA

IZDAVAČ:

International rescue committee – Hellas
Eleftheriou Venizelou 64
10677 – Atina, Grčka
rescue.org

ZA IZDAVAČA:

Dimitra Kalogeropoulou

AUTORI:

Nenad Vujić,
Dr Ivana Stevanović,
Dr Milica Kolaković-Bojović,
Ljubinka Marković,
Olivera Zečević,
Ljubica Milutinović,
Andrea Delibašić,
Stefan Vučićević,
Igor Milovanov

LEKTURA I KOREKTURA:

Marijana Gligorić

DIZAJN: Mihailo Bošković

GODINA: 2021

Ovaj projekat finansira
Evropska unija kroz
Program Prava, jednakost i
državljanstvo (2014-2020)

Priručnik za obuku profesionalaca u oblasti pravosuđa po meri deteta izrađen je u okviru projekta Prava deteta u Srbiji – Unapređivanje položaja dece u pravosudnom sistemu Republike Srbije – CRIS, koji International Rescue Committee sprovodi u saradnji sa udruženjima Centar za prava deteta i ASTRA – Akcija protiv trgovine ljudima, uz finansijsku podršku Evropske unije kroz program Prava, jednakost i državljanstvo (ref. broj 878485-CRIS). Sadržaj ove publikacije predstavlja stanovište autora i u potpunosti je njihova odgovornost. Evropska komisija ne prihvata odgovornost za upotrebu niti verodostojnost informacija koje publikacija sadrži.